

matthew lipman
ann Margaret Sharp

markas

visuomenės
tyrimas

Turinys

Ivadas	8
pirma dalis	
1 pagrindinė idėja 1. Diskusijos planas 2. Pratimas	ar verta veltis į peštynes? ..... 20 peštynės vėlimasis į peštynes
2 pagrindinė idėja 3. Pratimas 4. Pratimas 5. Pratimas	panašumai ir skirtumai ..... 22 panašumai ir skirtumai visuomenės mažumos valstybės valdymas
3 pagrindinė idėja 6. Pratimas 7. Pratimas	ką reiškia “būti laisvu”? ..... 25 žodžio “laisvas” reikšmė kas yra “laisvasis pasaulis”?
4 pagrindinė idėja 8. Diskusijos planas 9. Pratimas 10. Pratimas	kas yra “demokratija”? ..... 28 demokratija demokratija demokratijos bruožai
5 pagrindinė idėja 11. Pratimas 12. Pratimas	pagrindiniai principai atrenkant kriterijus ..... 32 kriterijai ir išvados kokie yra principai pasirenkant kriterijus?
6 pagrindinė idėja 13. Pratimas	veikla ir mąstymas ..... 35 veikla, kaip mąstymas
7 pagrindinė idėja 14. Pratimas 15. Pratimas	darbovietės įtaka šeimos gyvenimui ..... 37 darbovietės įtaka šeimos gyvenimui vyrai, moterys ir darbas
8 pagrindinė idėja 16. Diskusijos planas	pavydas ..... 40 pavydas
antra dalis	
1 pagrindinė idėja 17. Pratimas 18. Diskusijos planas 19. Diskusijos planas	lyčių diskriminacija ..... 44 socialinių vaidmenų lygiavertiškumas socialinių vaidmenų lygiavertiškumas lyčių diskriminacija
2 pagrindinė idėja 20. Diskusijos planas 21. Pratimas	aukos ..... 46 aukos aukos

3 pagrindinė idėja	kas yra “visuomenė”?	48
22. Pratimas	visuomenė ir kitokios grupės	
23. Pratimas	visuomenės sudėtis	
4 pagrindinė idėja	ar žmonės iš prigimties yra agresyvūs?	51
24. Diskusijos planas	ar žmonės iš prigimties yra agresyvūs?	
25. Pratimas	jėga, naudojama prieš kitus	
5 pagrindinė idėja	natūralumas ar socialumas	54
26. Pratimas	natūralūs ir socialūs reiškiniai	
27. Pratimas	kas yra natūralu, o kas – socialu?	
6 pagrindinė idėja	ar visoms demokratinėms valstybėms būtina turėti konstituciją?	56
28. Pratimas	ar visos demokratinės (ar tik demokratinės) valstybės turi konstituciją?	
29. Diskusijos planas	konstitucija	
7 pagrindinė idėja	ryšys tarp įstatymo ir teisingumo	58
30. Diskusijos planas	įstatymai	
31. Pratimas	lygybė prieš įstatymą	
8 pagrindinė idėja	ar yra gyvenimo būdas, tinkantis visiems?	61
32. Pratimas	ar yra gyvenimo būdas, tinkantis visiems?	
33. Diskusijos planas	ar yra elgesio taisyklės, tinkančios visiems?	
9 pagrindinė idėja	ar visuomenė “plauna smegenis” savo nariams?	64
34. Diskusijos planas	ar visuomenė “plauna smegenis” savo nariams?	
10 pagrindinė idėja	ką simbolizuoja naujagimis?	66
35. Pratimas	ką simbolizuoja naujagimis?	
36. Pratimas	naujagimis – simbolis	

trečia dalis

1 pagrindinė idėja	pagarba autoritetams	70
37. Pratimas	pagarbos reiškimo būdai	
38. Pratimas	familiarumas	
39. Pratimas	kas turi autoritetą?	
2 pagrindinė idėja	kada prasideda ugdymas?	73
40. Pratimas	kas yra “išsilavinimas”?	
41. Diskusijos planas	kada turėtų prasidėti ir pasibaigti ugdymas?	
3 pagrindinė idėja	visuomenės ir institucijų ryšys	76
42. Pratimas	institucijos ir kultūrinės universalijos	
43. Pratimas	institucijų panašumai ir skirtumai	
4 pagrindinė idėja	bendravimas, draugystė ir meilė	79
44. Pratimas	draugystė, artimi santykiai ir priklausymas grupei	
45. Pratimas	bendravimas, draugystė ir meilė	

5 pagrindinė idėja 46. Pratimas	santykių nutraukimas ..... 82 santykių nutraukimas	82
6 pagrindinė idėja 47. Pratimas 48. Pratimas	nuosavybė ..... 84 dalykai, kuriems aš priklausau, ir kurie priklauso man asmuo ir nuosavybė	84
7 pagrindinė idėja 49. Diskusijos planas 50. Diskusijos planas 51. Diskusijos planas	nusikaltimas; ar tai normalu? ..... 86 ką reiškia "normalu"? normalumas skausmas	86
8 pagrindinė idėja 52. Pratimas	ar nusikaltėliai nori būti visuomenės nariai? ..... 88 ar nusikaltėliai nori būti visuomenės nariai?	88

ketvirta dalis

1 pagrindinė idėja 53. Diskusijos planas 54. Diskusijos planas 55. Pratimas	dvi valstybinės valdžios funkcijos ..... 92 gynybinė valstybinės valdžios funkcija vidaus tvarkos palaikymo funkcija valstybinės valdžios funkcijos kasdieniame gyvenime	92
2 pagrindinė idėja 56. Pratimas 57. Pratimas	kaip Liza siūlo nustatyti, ar teiginys teisingas, ar klaidingas? ..... 95 ieškant tiesos prieštaringos nuomonės ir priežastys	95
3 pagrindinė idėja 58. Diskusijos planas	trys Rendžio prielaidos ..... 98 ar iš Rendžio prielaidų seka Marko išvados?	98
4 pagrindinė idėja 59. Pratimas	trys Marko prielaidos ..... 100 prielaidų poros	100
5 pagrindinė idėja 60. Socialinės patirties tyrimas Pratimas 61. Pratimas 62. Pratimas	kas yra "faktas"? ..... 102 visuomenės nuomonė kas yra "nuomonė", o kas – "faktas"? kas yra "faktas"? akivaizdūs įrodymai	102
6 pagrindinė idėja 63. Pratimas 64. Pratimas 65. Pratimas	kokią įtaką mūsų gyvenimui daro patirtis? ..... 105 tikslų ir priemonių problema kokią įtaką mūsų gyvenimui daro patirtis? kokią įtaką mūsų gyvenimui daro patirtis?	105
7 pagrindinė idėja 66. Pratimas 67. Pratimas	kam reikalingi įstatymai? ..... 108 kam reikalingi įstatymai? įstatymai kasdieniame gyvenime	108
8 pagrindinė idėja 68. Diskusijos planas	darbo pasidalijimas ..... 111 darbo pasidalijimas	111

9 pagrindinė idėja	kerštas ir sąskaitų “suvedimas”	113
69. Socialinės patirties tyrimas	motyvacija	
Pratimas	frustracija ir agresija	
70. Pratimas	kerštas ir “sąskaitų suvedimas”	

10 pagrindinė idėja	kaltės išpirkimas	116
71. Pratimas	kaltės išpirkimas	

penkta dalis

1 pagrindinė idėja	kas yra tradicijos?	120
72. Pratimas	tradicijos kasdieniame gyvenime	
73. Pratimas	paprotys, tradicija, apeigos, mada	

2 pagrindinė idėja	abipusės pareigos ir atsakomybė	123
74. Pratimas	kas už ką atsakingas?	
75. Pratimas	paklusnumo priežastys	
76. Pratimas	nepaklusnumo priežastys	

3 pagrindinė idėja	koks yra geras mokytojas?	127
77. Pratimas	geri mokiniai ir geri mokytojai	
78. Pratimas	geras mokytojas	

šešta dalis

1 pagrindinė idėja	socialiniai vaidmenys ir jų atlikimas	132
79. Pratimas	socialinis vaidmuo ir socialinė padėtis	
80. Pratimas	pasiekimai ir priskiriamos savybės	
81. Pratimas	bandymai ir pasiekimai	

2 pagrindinė idėja	kaip socialinėse organizacijose įvyksta pokyčiai?	136
82. Socialinės patirties tyrimas	stratifikacija	
Diskusijos planas	kaip pereinama iš vieno socialinio sluoksnio į kitą?	
83. Pratimas	socialinės organizacijos ir pokyčiai	

3 pagrindinė idėja	kap socialinėse organizacijose atsiranda mąstymas?	138
84. Socialinės patirties tyrimas	mažos grupės	
Pratimas	įtaka	

4 pagrindinė idėja	tėvų ir vaikų santykiai	140
85. Socialinės patirties tyrimas	šeima	
Pratimas	šeima ir giminytės ryšiai	

5 pagrindinė idėja	mąstymas ir savarankiškas mąstymas	142
86. Pratimas	savarankiškas mąstymas	

septinta dalis

1 pagrindinė idėja	laisvė – tai galimybė įgyvendinti savo norus	146
87. Diskusijos planas	savo norų įgyvendinimas	

2 pagrindinė idėja	kiek visuomenė gali riboti individo laisvę?	148
88. Pratimas	laisvė, viešoji nuomonė ir žiniasklaida	
89. Diskusijos planas	kaip visuomenė riboja individo laisvę?	
3 pagrindinė idėja	asmeninis susitarimas	150
90. Pratimas	įtikinėjimas ir manipuliavimas	
91. Pratimas	susitarimas, melagingas susitarimas, veiksmai, atliekami nesusitarus	
92. Diskusijos planas	asmeninis susitarimas	
4 pagrindinė idėja	būti kitokiu	154
93. Diskusijos planas	būti kitokiu	
5 pagrindinė idėja	žala, kaip elgesio vertinimo kriterijus	156
94. Diskusijos planas	žala, kaip elgesio vertinimo kriterijus	
6 pagrindinė idėja	savižalojimas	158
95. Pratimas	savižalojimas	
96. Pratimas	savižalojimas	
7 pagrindinė idėja	ar yra "žmogiška prigimtis"?	160
97. Socialinės patirties tyrimas	kultūra	
Pratimas	kultūros universalijos ir "žmogiška prigimtis"	

aštunta dalis

1 pagrindinė idėja	teisingumas; ar kiekvienas gauna tai, ko nusipelnė?	164
98. Pratimas	kas yra "teisėta"?	
99. Diskusijos planas	ar teisingumas yra tada, kai visi gauna tai, ko nusipelno?	
2 pagrindinė idėja	teisingumas yra tada, kai gerbiamos visų piliečių teisės	166
100. Pratimas	teisės	
101. Diskusijos planas	teisingumas yra tada, kai gerbiamos visų piliečių teisės	
102. Pratimas	piliečių teisės	
3 pagrindinė idėja	ar yra skirtumas tarp suaugusiųjų ir vaikų?	170
103. Diskusijos planas	suaugusieji ir vaikai	
104. Pratimas	bausmės paaugliams ir suaugusiems	
4 pagrindinė idėja	gyvenimas ir geras gyvenimas	173
105. Pratimas	gyvenimas ir geras gyvenimas	
106. Diskusijos planas	gyvenimas ir geras gyvenimas	

Įvadas

Filosofija vaikams. Šiuolaikinio ugdymo dimensijos

Daugelyje Lietuvos mokyklų vyrauja tradicinė ugdymo sistema, o pagrindinis ugdymo tikslas – perduoti žinias. Ši tendencija susiformavo jau Antikoje. Pagrindinis Antikos pasaulėžiūros aspektas – baigtinio žinojimo galimybė. Viso pasaulio pamatu laikomas pirminis pradas, principas – arche (Taliui – vanduo, Anaksimandriui – apeironas, Anaksimenui – oras, Demokritui – atomas, Platonui – idėja), t.y. pastovi, amžina substancija, kuri būdama visa ko esmė pati nekinta. O tai reiškia, kad tokiame pasaulyje esmingai nekinta niekas. Bet kurios substancijos – idėjos, atomo ar kt. – kiekis yra ribotas (nors ir labai didelis), todėl ir pažinimo objektų skaičius yra ribotas. Tai reiškia, kad pasaulį galima pažinti visą. Pažinti ir ugdant perduoti baigtinių žinių pavidalu. Žinios tampa pažinimo ir ugdymo tikslu.

Pasaulio baigtinumo principas suformuoja baigtinio pažinimo idėją, kuri, savo ruožtu, tampa klasikinės ugdymo sistemos, besiremiančios baigtinių žinių perdavimo principu mokymosi procese, pagrindu. Tokioje ugdymo sistemoje pasaulį sudaro baigtinis objektų ir žinių kiekis. Jei pasaulis yra baigtinis, tai jį galima sustruktūrinti, schematizuoti, objektyvizuoti. Tačiau jei pasaulis yra objektyvus, tai ir žmogus, mokinys, kuriam tos žinios bus perduodamos, tėra tik objektas tarp kitų objektų. Nepaisant to, tradicinė ugdymo sistema gyvuoja jau du tūkstančius metų. Ir dabar dauguma mokyklų vadovaujasi tradicinėmis ugdymo nuostatomis, kur mokymo turinį sudaro informacija ir įgūdžiai, susiformavę praeityje, o pagrindinė mokyklos pareiga – perduoti juos naujajai kartai, per dabartį į ateitį. Pagrindinis tokios mokyklos tikslas – paruošti jaunimą atlikti pareigas ir sėkmingai gyventi ateityje – t.y. perduoti tam tikrą informacijos, įgūdžių ir instrukcijų kiekį. Mokiniai turi išlikti pasyvūs ir paklusniai priimti jiems teikiamas žinias.

Šiuolaikinis progresyvus ugdymas iš esmės skiriasi nuo tradicinio. Senieji ugdymo principai, orientuoti į žinių “transliavimą”, šiuolaikinėje visuomenėje nebetenka prasmės. Visame pasaulyje vis labiau plinta elektroninės komunikacijos priemonės, leidžiančios mokykloje ir namuose pasiekti viso pasaulio informaciją. Dar daugiau, mokslininkų nuomone, dabartinės žinios sudarys tik apie 50 procentų žinių, kurios bus reikalingos po dešimties metų. Neįmanoma numatyti, kokius darbus mokiniai turės dirbti baigę mokyklą. Vyrauja nuomonė, kad daugybė darbų, kuriuos žmonės dirbs kitame amžiuje, šiandien dar neegzistuoja, o šiandieninių darbų, jeigu jie dar egzistuos XXI amžiuje, specifiška bus visiškai pakitusi. Tiesioginė faktinė informacija, kurios galime išmokyti savo vaikus,

sudarys tik mažą dalelę tos informacijos, kurios jiems prireiks visą gyvenimą.

Amerikiečių ugdymo filosofas, rekonstrukcionistas Alvinas Toffleris, teigia, kad baigtinių žinių perdavimas yra tiesiogiai perimtas iš priešindustrinės visuomenės, kurioje pokyčiai vyko labai lėtai, todėl perduodantis informaciją žmogus galėjo būti užtikrintas, kad tradicinės praeities žinios ir įgūdžiai sėkmingai veiks ir ateityje. Todėl norint paruošti vaiką ateičiai, užtekdavo perduoti tam tikrą žinių ir įgūdžių kiekį.¹

Tačiau patirtis gali garantuoti prisitaikymą prie dabarties tik tuo atveju, jei tikrovė iš esmės nesikeičia. Mechaniškas praeities žinių įsisavinimas gali praversti ateityje tik tuo atveju, jei ateitis bus tokia pati, kaip ir praeitis. Šią eksplikaciją dar niūriau pratęsia K. R. Popperio skepsis, bylojantis, kad „nejmanoma žinoti ateities žinių“.² T.y. kiekviena žinia yra informacija apie praeitį, geriausiu atveju – apie dabartį.

Tačiau šiais spartaus progreso laikais reikia tikėtis, kad ateitis iš esmės skirsis nuo dabarties. Ir ta galima ateitis nėra vienintelė. Ji priklauso nuo mūsų pasirinkimo. O tradicinio ugdymo filosofija besiremiančiose mokyklose mokiniai nepripranta prie pokyčių ir neišmoksta prie jų adaptuotis, nes yra orientuojami į praeitį arba į dabartį, o ne į ateitį.

A. Tofflerio nuomone, mokykla turėtų suteikti mažiau žinių, bet parodyti kuo daugiau būdų, kaip jomis naudotis. Teiginys, kad šios dienos faktas rytoj bus klaidingas, yra argumentas ne prieš mokymąsi, o prieš baigtinių žinių kaupimą.

Apie tai, jog neužtenka vien mechanškai perimtų žinių, prabilta jau Švietimo epochoje, kai po viduramžiško dogmatizmo žvilgsnis vėl nukrypsta į žmogų, į jo protą. Vienas pirmųjų švietėjų Janas Amosas Komenskis XVII a. „Didžiojoje didaktikoje“ rašė: „jaunuomenė turi gauti /.../ tikrą išsilavinimą, ne paviršutinį, o esminį, t.y. tokį, kad protinga esybė – žmogus išmoktų vadovautis savo, o ne svetimu protu, ne tik skaityti iš knygų ir suprasti kitų mintis, /.../ o išsiugdyti gebėjimą prasiskverbti prie daikto esmės, ją suprasti ir mokėti panaudoti“.³

XVIII a. atsakydamas į klausimą, kas yra švietimas, I. Kantas sakė: „Švietimas yra žmogaus išsivadavimas iš nesavarankiškumo, /.../ mokymas naudotis protu visose srityse“.⁴ Švietimą jis suprato ne kaip paprastą žinių kaupimą, bet kaip proto aktyvumo ugdymą. I. Kantas savo filosofijoje aiškiai suformuluoja principą: žmogus turi elgtis pagal tam tikras elgesio taisykles – maksimas. Jose sutampa ugdymo proceso objektyvusis ir subjektyvusis aspektai. Maksimos yra visuotinai priimti elgesio principai. Ta prasme jos yra objektyvios. Tačiau I. Kantas pabrėžia, kad „vaikas turėtų elgtis pagal maksimas, kurių protingumą gali pats suprasti /.../, charakteris yra pasirengimas elgtis pagal maksimas /.../. Vaikas paklūsta taisyklėms. Maksimos taip pat yra taisyklės, tačiau subjektyvios. Jos kyla iš žmogaus supratimo“.⁵

Tai reiškia, kad visuotinai priimti elgesio principai turi įgyti vidinį subjekto pritarimą. Subjektas laikosi tam tikrų elgesio principų ne todėl, kad jie yra visuotinai priimti, bet todėl, kad maksimas jis laiko savo paties elgesio taisyklėmis. Antra vertus, šias elgesio taisykles jis ekstrapoluoja ir kitiems elgesio subjektams, tuo dar kartą pats (subjektyviai) patvirtindamas jų visuotinumą (t.y. objektyvu-

mą). Vidinių maksimų išugdymą turi garantuoti vaiką mokantis ir auklėjantis asmuo. Tačiau tradiciniėje ugdymo sistemoje, pagrįstoje mechanišku žinių perdavimu, tai neįmanoma. Žinios (taisyklės) iš esmės skiriasi nuo maksimų. Žinios visada yra ateinančios iš išorės, o maksimos, atvirkščiai, turi būti paties žmogaus suprastos bei rastis iš vidaus.

XX a. ugdymo filosofija remiasi mąstymo, prasmės suvokimo, subjekto vertingumo principais, perimtais iš Švietimo epochos mąstytojų – J. A. Komenskio, Ž. Ž. Rousseau, Dž. Locke'o, I. Kanto ir kt. Jau amžiaus pradžioje amerikiečių filosofas John Dewey formuluoja pagrindinius progresyvaus ugdymo principus, kuriuos vėliau išplėtoja Matthew Lipmanas ir jo kolegės (Laurance J. Splitter, Ann Margaret Sharp, Frederik S. Oscanjan).

M. Lipmano sukurta visuomenės tyrimo programa, kuria galima remtis tiek pilietinio ugdymo, tiek etikos ar filosofijos pamokose, pavadinta "**Markas**". Ji susideda iš filosofinio romano –vadovėlio ir mokytojo knygos. Joje programos nėra tradiciškai suskirstytos į temų grupes, bet dominuoja gausybė smulkesnių ir stambesnių temų, kylančių romane. Jame nagrinėjamos teisingumo, laisvės, demokratijos, autoriteto, šeimos, įstatymo ir nusikaltimo, draugystės, darbo pasidalijimo, tradicijų, biurokratijos, bendruomenės, socialinio skirtumo, bendradarbiavimo ir kovos, socialinės padėties, kriterijų taikymo ir kt. temos. Romane "Markas" socialinių mokslų terminologija pateikta paaugliams artima kalba, filosofiniam mąstymui būdingus mąstymo įgūdžius siekiama susieti su teoriniais socialinės minties principais.

Socialinė programa "Markas" – tai tik dalis projekto "Filosofija vaikams", kurio pagrindinis tikslas – paruošti vaikus toliau gyventi, t.y. išmokyti juos mąstyti. Šis projektas atsirado, norint įveikti tradicinę ugdymo sistemos trūkumus.

Tradicinę mokyklą pradėjęs lankyti smalsus ir viskuo besidomintis pirmokas po dešimties mokymosi metų tampa apatišku, nusivylusiu ir frustruotu paaugliu. Sustabarėjusi švietimo sistema anksčiau ar vėliau sunaikina natūralų vaiko smalsumą.

Suaugusieji ignoruoja filosofinį vaikų smalsumą, klausimus "ne pagal programą". Taip yra, anot M. Lipmano, todėl, "kad vaikai dažnai klausinėja apie dalykus, kuriuos mes norėtume laikyti neįnaginčiais. Jausdami, kad smalsumas gali išklibinti mūsų įsitikinimus, į jį žiūrime nepatikliai, o nepatiklumas perauga į nepakantumą".⁶ "Patogiausiu" laikomas toks vaikas, kuris yra pasiruošęs neklausinėdamas perimti jam teikiamas objektyvias žinias. Mokykloje vaikas užverčiamas faktų lavina, o jo asmeninė, subjektyvi patirtis nebetenka prasmės. Vaikas ima nebesuvokti ryšio tarp atskirų žinių, o ypač tarp žinių ir realybės bei savo patirties. Tradiciniėje mokykloje vaikas dažniausiai gauna tik žinių, kuriomis taip ir neišmoksta naudotis. Todėl prasmės netenka ir pačios žinios.

Per dieną vaikas atsiduria aibėje probleminių situacijų. Jokios žinios pačios savaime problemos neišsprendžia. Problemos sprendimą galima rasti tik panaudojus žinias. Vaikas turi mokėti įveikti ne tik pažįstamas, bet ir naujas situacijas, kuriose nėra aiškaus sprendimo, kai reikia pasirinkti ir priimti atsakomybę už savo pasirinkimą. Vaikas turi būti pasiruošęs pasitikti naują ar neįprastą situaciją drąsiai,

sumaniai, kūrybingai ir mokėti rasti teisingą sprendimo būdą, o ne akiai taikyti jau žinomas taisykles. Norint naudotis žiniomis, reikalinga mąstyti. Todėl programos "Filosofija vaikams" tikslas nėra tik perduoti tam tikras "filosofines" žinias apie tai, "ką ir kada koks filosofas pasakė". Šiuo projektu siekiama išmokyti vaikus filosofiskai mąstyti. Filosofija, M. Lipmano nuomone, prasminga tik tuo, kad jos dėka vaikai išmoksta savarankiškai mąstyti ir geba susikurti savo atsakymus į įvairius klausimus, sugeba suvokti ne tik atskirus dalykus, bet ir visumą, nes suvokti prasmę galima tik tada, kai reiškinys yra prasminga visumos dalis.

"Filosofija vaikams" – tai **mokymo mokytis** projektas, kurio, kaip ir viso progresyvaus ugdymo, pranašumas yra tas, jog jis demokratiškesnis ir humaniškesnis, jame nuosekliai ir visiškai atsižvelgiama į mokinių interesus. Tai išugdo mokinių gebėjimą formuluoti tikslus ir elgesio motyvus, skatina mokinių savarankiškumą, atsakomybės už savo veiksmus jausmą, ugdo savikontrolės ir aplinkos kontroliavimo gebėjimą. Tradiciniame ugdyme mokinio vystymasis, augimas praranda savitiksliškumą ir tampa tik priemonėmis įvairiems išoriniams tikslams realizuoti.

Naujajame ugdyme pagrindinis dėmesys skiriamas subjektui – žmogui. Ugdymo procese stengiamasi panaudoti ir toliau ugdyti visų vaikų turimą gebėjimą protauti ir domėtis. Jos kūrėjai laikosi principo, jog mąstymo įgūdžiai netobulėja be specialiai tam skirto mokymo. Mokinių mąstymas suintensyvėja, kai jie naudojami įvairiais mąstymo metodais. Į mąstymo tobulinimą orientuota programa "Markas" sujungia šiuos principus: joje mokoma mąstyti, o mokymui naudojama įvairialypė metodika, lavinanti įvairias mąstymo galias. Mokiniai supažindinami su teisingo mąstymo kriterijais ir tyrimo metodais, jiems pateikiami pratimai, lavinantys platų mąstymo procesų spektrą.

Mokykloje šios programos pagalba lavinami **įvairūs mąstymo įgūdžiai**: sugebėjimas užduoti tinkamus klausimus, nustatyti įvairių minčių sąsajas, atskirti svarbius ir nesvarbius požymius bei daryti išvadas, aiškinti terminus ir apibrėžti jų reikšmes, vengiant daugiaprasmiškumo, sugebėjimas faktą atskirti nuo nuomonės, apibendrinti atskirus faktus, mąstyti pagal analogijas, rasti mąstymo klaidų, pagrįsti savo įsitikinimus ir sprendimus, suprantamai ir nuosekliai argumentuoti, konstruktyviai kritikuoti ir keisti savo nuomonę, atsižvelgiant į kitų kritiką, sugebėjimas suprasti ir perteikti savo mintis ir jausmus, akiai nepriimti ar neatmesti kito žmogaus nuomonės, mokėjimo pagrįsti savo požiūrį.

Paprasčiausias mokymosi mąstyti būdas – mokytis daryti išvadas. Percepciniame lygyje suvokimai apibendrina jutiminę informaciją. Loginiame lygmenyje išvados seka iš prielaidų. Svarbu akcentuoti, kad darant išvadas galima giliau ir plačiau aprėpti tikrovę, peržengiant jutiminę informaciją, gautą iš skirtingų jutiminių duomenų bazės.

Darydami išvadas mokiniai išmoksta sustruktūrinti bei logiškai dėstyti savo mintis, apibendrinti, abstrahuoti. Logiško mąstymo ugdymas iš esmės neprieštarauja vaizduotei ir kūrybiškumui. Logiškai netaisyklingos situacijos, pagrįstos taisyklingumo idėja, gali išlaisvinti vaikų išradingumą ir vaizduotę. Tokio dirbtinai sukonstruoto nelogiškumo pavyzdžiu mokomasi tiek logikos, tiek ir kūrybiškumo. Reikia modeliuoti tokias situacijas, kuriose atsiskleidžia daiktų ir pasaulio galimybės. Situacijoje pabrėžiama, kad svarbu ne tai, koks yra pasaulis, bet koks jis galėtų būti.⁷

Mokiniai turi žinoti, jog yra gausybė loginių galimybių alternatyvų. Iš kiekvienos dviejų sąvokų poros galima gauti keturias logines alternatyvas. Pavyzdžiui, jei sakoma, kad žmogus gali būti (1) "gražus ir laimingas", reikėtų pastebėti, jog jis dar gali būti ir (2) "negražus ir laimingas", (3) "gražus ir nelaimingas", (4) "negražus ir nelaimingas". Realiame gyvenime loginių alternatyvų dar padaugėja, nes čia susiduria ne dvi, o daugybė sąvokų. Reikia pabrėžti, kad M. Lipmano sistemoje nuolat akcentuojama, kad filosofija vaikams išlieka teorine disciplina, nes nepadedą ir nepataria, kaip priimti konkrečius sprendimus, ji nesupaprastina situacijos, o atvirkščiai, parodydama daugybės alternatyvų galimybę, daro ją dar sudėtingesnę, nes išplečia prasmės ir patyrimo kontekstą.⁸ Būtent gausybės loginių alternatyvų nagrinėjimas, anot M. Lipmano, padeda vystyti sugebėjimą pačiam išskirti prasmę patyrimo, konkrečius tekstus įprasminti skirtinguose kontekstuose. M. Lipmanas eksplikuoja J. Dewey suformuluotą patirties ir prasmės konstrukciją: "Mes visada gyvename tuo laiku, kuriame esame, ir jokia būdu ne koku kitu, ir tik kiekvienu momentu išgaudami visą dabarties patirties prasmę, mes pasiruošiamo atlikti visa tai ateityje. Tai vienintelis pasirėngimas, kuris ilgame kelyje leidžia pasiekti tam tikrų rezultatų".⁹ Tik besimokydami suaugusiųjų sukauptų žinių, mokiniai prasmės nesuvoks. Mokinys turi sugebėti savarankiškai išskirti prasmę žinių kontekste. Galima perteikti žinias, tačiau prasmę perteikti neįmanoma. Prasmės negali būti paprasčiausiai įteikiamos. Jos turi būti atrastos. T.y. vaikai prasmes ir reikšmes turi atskleisti patys. Prasmingumas atsiranda tik tada, kai jis aptinkamas pačiam sau.

Prasmės atradimas ("sukonstravimas") yra svarbiausia mąstymo paskirtis. Ugdymas turi nukreipti anapus asmeninės patirties ribotumo, sukurdamas naujus santykius ir sąryšius, kurie padėtų surasti naujas reikšmes ir prasmes. Tuo būdu būtų įveiktas asmeninės ir socialinės patirties dualizmas, ir kiekvienas asmuo būtų įgalintas išspręsti asmeninį klausimą apie jo paties vietą ir prasmę pasaulyje. Tuo pačiu kiekvienas vaikas galėtų aptikti savo asmeninio patyrimo ir veiklos prasmę, kuri mokymo procese dažnai nuvertinama kaip visiškai nereikšminga, nes – subjektyvi, logiškai neorganizuota ir nesistėminga.

leškoti prasmės padeda ir M. Lipmano akcentuojamas **klausinėjimo metodas**, orientuotas į kūrybiškumo ugdymą. Formuluojuant problemą ir bandant išsiaiškinti prasmę, daug svarbesni yra klausimai nei atsakymai. Pateikiant vien atsakymus, prarandamas tyrinėjimo džiaugsmas, neleidžiama mokiniams patiems išsiugdyti sugebėjimą spręsti problemas. Žinios – tai atsakymai, kuriuos reikia įsiminti. O klausimus, kaip ir prasmes, tenka sukurti ir atrasti.

Pagal tai, kokius klausimus užduoda pats mokytojas ir kokius klausimus uždavinėti jis skatina mokinius, mokiniai supranta, ko iš jų tikimasi: žinių ar mąstymo. Pateikiami klausimai turėtų ne tik lavinti atmintį, bet ir reikalauti mąstyti. Konkrečių žinių ar tikslaus atsakymo reikalaujantys klausimai yra žemiausia grandis, o vertinimo ir nuomonės reikalaujantys yra aukštesnio mąstymo lygio. M. Lipmanas išskiria tris klausimų tipus:

1. Pirmam tipui jis priskiria paprastus klausimus. Tokius klausimus mes užduodame, kai norime gauti informacijos, faktinių žinių. Pavyzdžiui: "Kiek laiko vyksta pamoka"? Užduodami paprastą

klausimą, esame įsitikinę, jog klausiamasis žino atsakymą.

2. Jei išgirdęs tokį klausimą vaikas paklausia: "o kas yra laikas", tai jau filosofinio tyrimo užuomazga. Antrojo tipo klausimus M. Lipmanas vadina tyrinėjimo klausimais. Užduodami tokį klausimą mes nežinome, ar klausiamasis žinos atsakymą. Dar daugiau, ir atsakymas čia būtų tik tolesnio tyrimo ir naujų klausimų pradžia. Šiam tipui priklauso analizės, sintezės, interpretavimo klausimai, rodantys, kaip mokinys supranta aptariamą problemą. (Analizė ar interpretavimas be supratimo neįmanomi.)

3. Trečiajam tipui M. Lipmanas priskiria retorinius klausimus. Tačiau, M. Lipmano nuomone, šie klausimai nėra "tikri" klausimai, nes klausiantysis visada pats žino atsakymą. Užduodamas tokį klausimą, mokytojas tenori patikrinti, ar mokiniai turi pakankamai informacijos. Šie klausimai nelavina mąstymo, nes mokiniai turi pakartoti tai, ką jau kažkur girdėjo. Jei vaikai ir išsiugdo gebėjimą atspėti, ką mes norėtume išgirsti, tai dar nereiškia, kad išmokėme juos protauti. Šie klausimai nesukelia tolesnių diskusijų. Jie labiau taikytini indoktrinacijos, o ne ugdymo procese. Jei pamokoje vyrauja retoriniai klausimai, tai rodo, jog didžiausias autoritetas ir vienintelis vertintojas klasėje yra mokytojas.¹⁰

Tačiau mokytojo tikslas nėra diegti vaikams vertybes ar taisykles. Mokytojas yra ne teisėjas, o vertinimo proceso pagalbininkas ir aiškintojas, dialogo dalyvis. Mokytojas turėtų tik padėti mokiniams surasti prasmes ir kriterijus. Jis turėtų skatinti aktyvumą, leisti vaikams laisvai samprotauti, kad jie nebijotų išsakyti net ir pačias paprasčiausias mintis ar idėjas. Mokytojas savo nuomonę turėtų pasakyti tik tada, kai ją išsako visi mokiniai. Mokiniai pamokoje turi jaustis laisvi, autoritetų neįtakojami individai ir lygiaverčiai partneriai.

Pamokoje vykianti diskusija negali būti iš anksto suplanuota. Kuria vaga ji pakryps, kokios idėjos bus generuotos, iš anksto nežinoma. Informacijos kiekis ar konsensusas nėra svarbiausias tikslas. Juk ir "mąstymo tikslas nėra pasiekti galutinį ir nepajudinamą sprendimą. Protingas požiūris – tai ne vien pats požiūris, o ir suvokimas, jog joks požiūris nėra nediskutuotinas".¹¹

Dialogą M. Lipmanas siūlo kaip vieną efektyviausių priemonių tiek mąstymo ugdymui, tiek ir liepi-tiniam ugdymui. Norintys dalyvauti dialoge turi išsiugdyti gilesnį socialinės realybės pojūtį. Kiekvienas vaikas yra asmuo, tačiau jis taip pat yra ir klasės dalis, todėl mokykla, kaip visuomenės modelis, yra puiki vieta mokytis bendrauti ir bendradarbiauti. Tradicinėje mokykloje vaikas nenori pasinaudoti bendraamžių patirtimi, nes mokymasis retai laikomas kolektyvine veikla. O M. Lipmanas siūlo ugdyti mokinių gebėjimą aktyviai dalyvauti žmogiškoje veikloje. Bendradarbiavimas skatina pastebėti kitą žmogų ir suvokti, kad ne visada asmeninės ambicijos, poreikiai ir jausmai yra svarbiausi. Būtent diskusijose išaiškėja, jog kiti asmenys irgi turi savo nuomonę bei interesus. Tik bendradarbiaujant išugdomas gebėjimas įvertinti situaciją iš kito žmogaus pozicijų, jausti atsakomybę už kitą (pavyzdžiui, kai kitam liepiama savo žodžiais perpasakoti skaitytą tekstą), ugdomas mokėjimas valdyti konfliktus, palaikyti teigiamus, draugiškus santykius su bendraamžiais, neatsižvelgiant į etninius, lyties, intelekto, socialinius bei fizinius skirtumus. Bendradarbiavimas moko į santykius žiū-

rėti ne egocentiškai, o visuomeniškai, t.y. moko vaiką gyventi visuomenėje.

Pilietinis ugdymas turi būti organizuotas, akcentuojant sąveiką su aplinka: draugais, giminėmis, mokytoju. Mokytojas čia gali manipuliuoti aplinka, numatydamas galimą jos poveikį bei padėdamas mokiniams kelti klausimus, formuluoti išvadas ir susieti jas su asmenine patirtimi, nuolat kovojant už patirties įsisąmoninimą ir įsiprasminimą. Tik aktyviai veikiant gali būti suformuluotas asmeniškai patikrintas požiūris į tikrovę ir į visuomenę. Kovojant prieš indoktrinaciją, vystomas asmeninis sugebėjimas priimti sprendimus.¹² Taip vaikai yra išvaduojami iš nuostatos, kad mąstymas yra neklystantis ir neklausiantis. Todėl pilietinio ugdymo programoje "Markas" socialinio elgesio taisyklių mokoma ne abstrakčiu pavidalu, o per asmeninį emocinį savęs ir kitų suvokimą.

Pagrindinis pilietinio ugdymo pamokų tikslas – mokyti mąstyti, nes pilietis – tai visų pirma mąstantis žmogus. Tie, kurie reikalauja, kad vaikas būtų tiesiog socializuotas, neteisingai įvertina vaiko priklausomybę socialinių procesų atžvilgiu, o visuomenę laiko struktūra, prie kurios jie privalo prisitaikyti. Kai ugdymas suvokiamas tik kaip mokymas, o ne mąstymo lavinimas, vaikas traktuojamas kaip pasyvus, o ne aktyvus, kaip gaunantis, o ne veikiantis, kaip objektas, kuriuo galima manipuliuoti, kurį galima pakeisti, o ne kaip asmuo, galintis pats įtakoti socialinius procesus.

Toks požiūris nepakankamai įvertina vaiko sugebėjimą suprasti jį veikiančias socialines jėgas. Vaikams yra būdingas ryškus nuostabos ir aktyvaus smalsumo jausmas, tačiau suaugusieji linkę šias savybes traktuoti kaip vaikiškus instinktus, iš kurių paprastai išaugama, o ne kaip konstruktyvią reakciją į painią ir mįslingą pasaulio patirtį. Vaikai nuo pirmųjų akimirų suvokia problematišką ir daugeliu atvejų mistinę juos supančios aplinkos prigimtį, ypač socialinės aplinkos, kurioje mes gyvename. Suaugusieji yra prisitaikę prie socialinės aplinkos keistumo ir nepastovumo, todėl ne visada pateisina vaikų sugebėjimą stebėtis. Svarbu pabrėžti, kad vaikus gali klaidinti sudėtinga ir paini socialinė tikrovė. Jie daug ko nesupranta, nes įvykiai įgauna klaidinantį ir gluminantį pavidalą. Tinkama visuomenės mokslo programa gali ištaisyti minėtus trūkumus.

Viena iš demokratiją apibūdinančių nuostatų, susiformavusių nuo Johno Locke'o laikų, yra ta, kad tokios visuomenės nariai turi būti ne tik žinantys, bet mąstantys, kad jie ne tik turi numatyti pasekmes, bet ir suvokti jų priežastis. Iš to seka, kad tiems, kurie nori mokyti vaikus demokratinėse visuomenėse, iškyla du uždaviniai. Pirma, jie turi padėti mokiniams suvokti visuomenės, kuriai priklauso, prigimtį. Antroji užduotis yra skatinti juos apie tai mąstyti, nuolat tobulinant jų mąstymo sugebėjimus ir parodant, kaip šiuos sugebėjimus pritaikyti. Pirmoji užduotis skatina mokinius mokyti. Antroji juos skatina mąstyti. Nejmanoma realizuoti pirmos užduoties, nerealizuojant antrosios. Visuomenės tyrimas reikalauja didžiulio intelektualinio pasirėngimo. Mąstantis pilietis turi mokėti įvertinti individų ir socialinių institucijų veiklą. Jis negali to padaryti, neturėdamas supratimo apie šių visuomenės institucijų paskirtį ir prasmę. Beprasmiška mokiniams abstrakčiai kalbėti apie institucijų veiklą, jei jie nesuvokia šių institucijų paskirties ir siekiamų tikslų. Kaip mokiniai gali nustatyti, gerai ar blogai veikia išrinkti asmenys ir institucijos, jei jie neturi supratimo apie laisvę, teisingumą, lygybę, asmenybę ir demokratiją? Kalbant apie visuomenės įstatymus, mokiniams būtina suvokti

tiek konstitucinius, tiek filosofinius teisės pagrindus. Pradėjus nagrinėti faktinę medžiagą, visada naudinga lygiagrečiai aptarti ir filosofinius šios srities principus. Kol mokiniai neturės galimybės suvokti visuomenėje vyraujančių idealų ir esminių prielaidų, jie negalės nei vertinti, nei priimti visuomenės, kurioje gyvena, veiklos.

Būtina, kad ugdomosios priemonės neprieštarautų siekiamiems socialiniams tikslams. Jei mes norime matyti socialinėje veikloje dalyvaujančius piliečius, dalyvavimo principą turime įdiegti pačiame ugdymo procese, jei norime išugdyti ne tik žinančių, bet ir mąstančių, atvirų piliečių, tai ir ugdymo procesą turime organizuoti taip, kad jis įgytų atvirumo ir mąstymo proceso dimensijų. "Jei norime, kad mūsų visuomenę sudarytų tokie nariai, vaikų sąmoningumą turime ugdyti dar gerokai prieš jiems pasiekiant pilnametystės ir balsavimo amžių, antraip nenoras mąstyti ir susivokti bus suformuotas visam gyvenimui. Ir atvirkščiai, jei suteiksime vaikams reflektyvųjį ugdymą, jie taps mąstančiais ir, įsigiję šią nuostatą vaikystėje, naudosis ja ir būdami suaugę".¹³

Ugdant savimonę, dažnai trukdo tai, kad bendraamžių grupė verčia prisitaikyti, o šeima arba visuomenė – vaikytis sėkmės. Tik mokantis mąstyti žmogus gebės susikurti savo vertybes, protingai veikti ir prisiimti atsakomybę už savo veiksmus.

Vienas iš pilietinio ugdymo aspektų – **dorinis ugdymas**. Dažnai vaikų dorinio ugdymo problema pateikiama taip: arba doriniu ugdymu siekiama, kad vaikai prisitaikytų prie savo visuomenės vertybių ir tvarkos, arba jo tikslas – išvaduoti vaikus nuo tų vertybių bei tvarkos ir įgalinti juos tapti laisvais ir autonomiškais žmonėmis. Tai ideologinė priešprieša, vertybinių etikečių klijavimas. Tačiau kategoriškai ir dogmatiškai teiginiai užkerta kelią bet kokiam aktyvumui. Vaikas mąstydamas pats turėtų įsisąmoninti, kokių visuomenėje priimtų taisyklių jam reikia laikytis, bei pats kurti savo elgesio normas. Svarbu ugdyti intelektualinę bei moralinę autonomiją, nes tik autonomiškas asmuo yra savivaldus. Jis pats nutaria, kuo tikėti ir ką daryti. Tik suprastos ir savanoriškai priimtos normos yra prasmingos ir lengvai įvykdomos. Kiekvieną primestą taisyklę galima lengvai apeiti, o suformuotą pasaulėžiūrą ir vertybinę orientaciją pažeisti sunku.

M. Lipmano nuomone, tiek dorinio, tiek ir apskritai pilietinio ugdymo negalima atskirti nuo filosofinio, nes:

1. Filosofija įgalina valdyti mąstymą, tad vaikas gali spręsti loginius dorinės situacijos aspektus. Loginio mąstymo įsisavinimas gali padėti išspręsti problemas, tarp jų ir moralės. Protas suteikia galimybę racionaliai analizuoti situaciją ir neįstrigti jausminėje srityje. Jei vaikui neišvystomas gebėjimas mąstyti, neverta tikėtis, jog jis sugebės elgtis moraliai.
2. Filosofijai būdinga nuolat ieškoti teorinių ir praktinių alternatyvų, todėl, jos dėka, vaikas paprastai išsiugdo kur kas lankstesnį požiūrį į esamos situacijos teikiamas galimybes.
3. Filosofija skatina įsisąmoninti, kad žmogaus būtis yra sudėtinga bei daugiamatė, ir pabrėžia, kad probleminė situacija retai būna grynai dorinė.
4. Filosofija vaikams apima ne vien samprotavimus apie dorą elgesį, bet sudaro galimybes praktiškai išbandyti, ką reiškia būti doru.
5. Išsami dorinio ugdymo programa turėtų ugdyti vaikų supratimą apie kitų žmonių jausmus.

Kadangi filosofijai visada būdingas dialogas, filosofinė diskusija leidžia susipažinti su įvairiausiais požiūriais, plačia nuomonių ir įsitikinimų įvairove.¹⁴

Didžiausias pavojus, slypintis doriniame ir pilietiniame ugdyme – suskaldyti juos, išskiriant pažintinį ir emocinį lygmenį. Patekus į probleminę situaciją, neužtenka vien žinoti ir akiai taikyti išmoktas elgesio taisykles. Išugdytas dorinis mąstymas įgalina spręsti situaciją racionaliai. Tačiau jei vaikui nerūpės kitų žmonių jausmai ir poreikiai, vargu ar jis laikysis kad ir puikiai išmoktų elgesio taisyklių. M. Lipmano nuomone, tai, ką dažnai smerkiame kaip amoralų elgesį, yra egoizmo, nejautrumo ir abejingumo kitiems pasekmė. Ugdant vien protą, vaikas lieka emociškai abejingas. Kita vertus, ugdant tik jausmus, vaikas lieka emocinėje srityje ir nesugeba racionaliai spręsti problemos. Nemo-kantis mąstyti arba emociškai abejingas žmogus negali būti moraliai atsakingas už savo poelgius. Ne mažiau pavojingas fakto bei vertybių atskyrimas ir priešpastatymas. Nagrinėjant vertybes izo-liuotai, remiantis jomis pačiomis, jos pavirsta su realybe nesusijusiomis abstrakcijomis arba impera-tyviniais pamokymais. Principu “kas yra vertybė tau, nebūtinai yra vertybė man” teigiamas visiškas vertybių subjektyvumas, o tuo pačiu bendrų vertybių nebuvimas. Tiek vienu, tiek kitu atveju, prieš-pastatant faktus ir vertybes, vaikas nebesugeba atskirti savo norų nuo objektyvios vieno ar kito noro vertės.

Todėl M. Lipmanas etikos ir pilietinio ugdymo pamokose siūlo naudoti polilogą – t.y. keleto subjek-tyvių vertybių susidūrimą, kurio pasekmė – nustatomos objektyvios vertybės. Diskutuojant ir ban-dant atrasti objektyvias vertybes remiamasi faktiniais įrodymais. Bet kokią situaciją visada sudaro ne faktai ir vertybės, kaip atskiri dalykai, o faktų ir vertybių santykis. Fakto ir vertybių neatskiriamumo idėja pagrindžia ir tai, jog neįmanoma pakeisti žmogaus vertybių, nekeičiant faktinių santykių ir situacijos.

Dar vienas dorinio ir pilietinio ugdymo suskaidymo pavojus – dorinių ir pilietinių idealų priešpasta-tymas doriniam ir pilietiniam elgesiui. Mokykloje dažnai teorinis lygmuo iškeliamas virš praktinio. Tuomet siekiama išmokyti vaiką tam tikrų taisyklių, mažai kreipiant dėmesio į realų jų pritaikymą. Tačiau vargu ar galima kiekvienai gyvenimiškai situacijai sukurti taisyklę, o dar sunkiau tikėtis, kad nemokantis praktiškai mąstyti vaikas sugebės tą taisyklę pritaikyti. Praktinio problemų sprendimo galima išmokti tik analizuojant konkrečias praktines situacijas. Dorinio ir pilietinio ugdymo praktika turėtų plėtotis nuosekliai, būti vientisa ir maksimaliai atitikti vientiso gyvenimo idealą, kuriame mąstymas pilnai atitiktų poelgius.

M. Lipmano ir jo kolegų sukurto visuomenės tyrimo projekto “Markas” integralumas išreiškia pilie-tinio ir dorinio ugdymo vientisumo principą. Projekto ašis yra vadovėlis-romanas “Markas”, kuria-me aprašomas vidurinės mokyklos vyresniųjų klasių mokinių gyvenimas ir kuriame formuojasi, kin-ta ir yra analizuojamos įvairiausiose situacijose kylančios socialinės problemos. Kolektyvinis šio ro-mano skaitymas pamokose – po atitinkamą skyrių kiekvienoje pamokoje – yra lydimas kolektyvinės problemų analizės, kur kiekvienas klasės narys gali kelti jam rūpimus klausimus.

Šių klausimų analizės ir diskusijų organizavimo metodiką eksponuoja filosofinį romaną lydinti mo-kytojo knyga, kurioje pateikiama išsami dialogų, disputų, analizės metodų, klausimų, situacinių

testų-žaidimų praktinė sistematika ir teorinė apžvalga. Ši knyga padeda mokytojams ne tik teoriškai analizuoti, bet ir kurti tam tikras eksperimentines-logines situacijas, kurias galima spręsti tiek mintinio eksperimento, tiek dialogo ar diskusijos pagalba. Tokia veikla skatina mokinius aktyviai įsijungti į darbą, ragina turėti ir ginti savo nuomonę ir pripažinti šią teisę kitiems, moko savarankiškai mąstyti, įgalina kūrybiškai ugdyti save ir atnaujinti savo visuomenę.

Rasa Aškinytė

Humanitarinių mokslų magistrė

- 1 Toffler A. Future Shock. 1970, p. 416.
- 2 Popper K. Istorizmo skurdas. Vilnius, 1991, p. 11.
- 3 Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Москва, 1981, с. 101.
- 4 Kantas I. Atsakymas į klausimą "Kas yra švietimas?" Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai. Vilnius, 1987, p. 424.
- 5 Ozmon H.A., Craver S.M. Filosofiniai ugdymo pagrindai. Vilnius, 1996, p. 56.
- 6 Lipman M. Filosofija vaikams. Švietimo naujovės. LR ŠMM Leidybos centras, 1994, p. 10.
- 7 Lippman M., Sharp A.M., Oscanjan F.S. Philosophy in the Classroom. Philadelphia, 1980, p. 64.
- 8 Lippman M., Sharp A.M., Oscanjan F.S. Philosophy in the Classroom. Philadelphia, 1980, p. 75.
- 9 Dewey J. Experience and Education. London, 1971, p. 49.
- 10 Splitter L.J., Sharp A.M. Teaching for Better Thinking. ACER, Melbourne, 1995, p. 49–51.
- 11 Splitter L. Programa "Filosofija vaikams" – svarbi ugdymo turinio naujovė. Švietimo naujovės. LR ŠMM Leidybos centras, 1994, p. 17.
- 12 Lippman M., Sharp A.M., Oscanjan F.S. Philosophy in the Classroom. Philadelphia, 1980, p. 82–84.
- 13 Lipman M., Sharp A.M. Social Inquiry. Instructional Manual to Accompany Mark. Montclair SC, 1986, p. I–V.
- 14 Lipman M., Sharp A.M. Ar galima atskirti dorinį ir filosofinį ugdymą? Švietimo naujovės. LR ŠMM Leidybos centras, 1994, p. 48–49.

pirma dalis

1. Ar verta veltis į peštynes?
2. Panašumai ir skirtumai
3. Ką reiškia "būti laisvu"?
4. Kas yra "demokratija"?
5. Pagrindiniai principai atrenkant kriterijus
6. Veikla ir mąstymas
7. Darbovietės įtaka šeimos gyvenimui
8. Pavydas

pagrindinė idėja ar verta veltis į peštynes?

Mokiniai gerai suvokia, jog yra keli peštynių kaltininkai: vieni išprovokuoja peštynes, o kiti jas pradeda. Ginčas, kas iš tikrųjų kaltas dėl peštynių, retai tegali būti sėkmingai išspręstas, nes tas, kuris pirmasis sudavė, visada kaltins tą, kuris peštynes išprovokavo. Tokioje situacijoje taikytojas suvokia, jog klausti, kaip prasidėjo peštynės – beprasmiška. Klausti vaikų, kodėl jie pešasi, gali būti naudingiau, tačiau ir į tokį klausimą jie retai tegali atsakyti: Markas bandė tai išsiaiškinti, bet atsakymo nesulaukė. Paklauskite mokinių, ar reikia, jų nuomone, veltis į peštynes? Ar jie mano, kad vyresnieji vaikai turėtų veltis į mažesniųjų peštynes? Ar reikia veltis, kai priešininkai yra lygiaverčiai?

Iš vieno epizodo sunku nuspręsti, ar vėlimasis į peštynes gali būti prasmingas. Būtų geriausia, jei mokiniai pripažintų, kad gali būti alternatyvų peštynėms, kad peštynės yra kraštutinė priemonė sprendžiant problemas ir kad vertingiausia, ką gali padaryti besiveliantis į peštynes, – tai įtikinti priešininkus, kad problemas geriau spręsti ne pešantis, o diskutuojant.

1. Diskusijos planas   **peštynės**

1. Ar Tavo mokykloje vaikai pešasi be jokios priežasties?
2. Ar kartais būna rimta priežastis peštis?
3. Ar kai kuriais atvejais verta įsivelti į peštynes, siekiant jas nutraukti?
4. O gal kartais geriau į peštynes nesivelti?
5. Ar galima peštynių išvengti?
6. Jei pešdamasis Tu ką nors primuši, ar tai ką nors įrodo?
7. Jei kas kitas primuša Tave, ar tai ką nors įrodo?
8. Ar įžeidimas yra pakankama priežastis peštis?
9. Jei Tau sudavė, ar tai pakankama priežastis pradėti peštis?
10. Jei kas nors Tavęs nemėgsta, ar tai pakankama priežastis pradėti peštynes su tuo žmogumi?
11. Jei Tu ko nors nemėgsti, ar to užtenka, kad galėtum su tuo žmogum susipešti?
12. Ar yra tokių žmonių, kurie pešasi tik su savo draugais?
13. Jei du Tavo draugai yra nusiteikę priešišškai vienas kitam, ar Tu gali padaryti ką nors, kad peštynių būtų išvengta?
14. Jei Tu žinai, kad tavo draugas karštakošis ir nuolat įsivelia į peštynes, ar Tu gali padaryti ką nors, kad apsaugotum jį nuo nemalonumų?
15. Ar Tu norėtum, kad kiekvieną kartą, kai veliesi į peštynes, įsikištų klasiškai ir Tave "atšaldytų"?

2. Pratimas   **vėlimasis į peštynes**

1. Jei tarpusavyje kovoja dvi mažos valstybės, ar didelė valstybė turėtų įsivelti?
2. Jei kovoja dvi didelės valstybės, ar turėtų įsivelti trečia didelė valstybė?
3. Ar didelei valstybei lengviau veltis į mažų valstybių konfliktą, ar mažoms į didelių?
4. Ar už bet kokį vėlimąsi į dviejų tautų konfliktą turi būti atsakinga Jungtinių Tautų Organizacija ir Tarptautinis Teismas?
5. Ar kai kurie šeimos nariai tradiciškai yra "taikdariai", nuolat besivieliantys į šeimos narių ginčus?

2

pagrindinė idėja panašumai ir skirtumai

Po to, kai Laura pastebėjo, kad banginiai ir rykliai yra daug kuo panašūs, Markas pasakė: "Yra panašumų, kurie nėra svarbūs, ir yra skirtumų, kurie svarbūs". Žmonės dažnai sako, kad vienas dalykas yra panašus į kitą kuriuo nors aspektu. (Jei du dalykai sutampa visais aspektais, galima teigti, kad tai yra vienas ir tas pats dalykas (daiktas).) Būtina tiksliai apibrėžti, koku aspektu lyginama. Pavyzdžiui, jautrumo gripui aspektu beždžionės yra tokios pat, kaip ir žmonės. Ne visai teisinga sakyti, kad beždžionės yra tokios pat, kaip ir žmonės, tačiau kai panašumo aspektas aiškiai apibrėžtas, toks palyginimas nėra trikdantis.

Kalbant apie skirtumus, taip pat būtina aiškiai nusakyti aspektą. Pavyzdžiui, kai motina sako, kad jos identiškos dvynės dukros yra labai skirtingos, ji turi patikslinti, kuo jos skiriasi.

Panašumai ir skirtumai – bendriausios tikrovės apibūdinimo charakteristikos. Sunku įsivaizduoti, kaip įmanoma ką nors apibūdinti nesinaudojant šiomis charakteristikomis. Matydami panašumus, mes galime grupuoti daiktus į klases. Gebėjimas matyti skirtumus tarp tų klasių mums leidžia konstruoti apibrėžimus.

3. Pratimas panašumai ir skirtumai

Pažymėk, ar sutinki su šiais teiginiais, ar ne. Kiekvieną kartą paaiškink, kodėl taip manai.

	Sutinku	Nesutinku	Nežinau
1. Kai koks nors daiktas (dalykas) yra <u>panašus</u> į kitą, tai jis yra <u>toks pat</u> daiktas (dalykas), kaip ir tas kitas.			
2. Jei koks nors daiktas (dalykas) yra <u>toks pat</u> , kaip kitas, tai jis turi būti <u>panašus</u> į tą kitą daiktą (dalyką).			
3. Jei du daiktai (dalykai) yra visiškai <u>tokie patys</u> , tai jie yra <u>vienas</u> ir tas pats daiktas (dalykas).			
4. Jei du daiktai (dalykai) yra <u>panašūs</u> , tai jie yra du skirtingi tos pačios rūšies ar klasės pavyzdžiai.			
5. Jei du žmonės yra susiję, tai jie būtinai turi būti vienos šeimos nariai.			
6. Jei du žmonės yra tos pačios šeimos nariai, jie turi būti susiję.			
7. Joks asmuo negali tuo pačiu metu būti dviejų skirtingų šeimų narys.			
8. Jei dvi šeimos yra panašios viena į kitą, tai kiekvienas pirmosios šeimos narys atitinkamai bus panašus į kitos šeimos narį.			
9. Kai sakome, kad dvi valstybės yra panašios, mes turime omenyje tai, kad panaši jų politinė ir ekonominė sistema, o ne tai, kad panaši jų religija, žaidimai ar vedybų papročiai.			
10. Kai sakome, kad dvi planetos yra panašios, tai nereiškia, kad jos yra vienodai nutolusios nuo saulės.			

4. Pratimas visuomenės mažumos

Tam tikrais bruožais mažumos skiriasi nuo dominuojančios kultūros. Tarpusavyje mažumų nariai turi daug panašumų. Tai kalba, fiziniai bruožai, religiniai įsitikinimai, tik tai grupei būdingi rūbai, papročiai ir t.t. Būtent dėl šių bruožų mažumos yra diskriminuojamos. Daugeliui šių grupių, norint išvengti diskriminacijos, reikia atsisakyti charakteringų savo grupei bruožų ir įsilieti į bendrą kultūrą.

Pasinaudodamas faktine informacija ir sava patirtimi, pasakyk tris priežastis:

1. Kodėl mažumų grupės nori pabrėžti savo skirtumus dominuojančios kultūros atžvilgiu.
2. Kodėl mažumų grupės nori pabrėžti savo panašumus su dominuojančia kultūra.

Pasinaudodamas faktine informacija ir savo patirtimi, pasakyk tris privalumus:

1. Visuomenės, skatinančios savo narių vienalytiškumą.
2. Visuomenės, skatinančios savo narių skirtingumą.

5. Pratinas valstybės valdymas

Mokytojui: kiekvienam mokiniui parinkite arba leiskite pačiam pasirinkti valstybę, kurios valdymo struktūrą jis norėtų palyginti su Lietuvos valdymo struktūra.

Mokiniams: remdamasis faktiniais duomenimis apie Lietuvą ir apie Tavo pasirinktą valstybę, atsakyk į lentelėje pateiktus klausimus. Duomenis surašyk lentelėje:

Lietuva	Pasirinkta valstybė

1. Kokioms genčių grupėms priklausė pirmieji šalies gyventojai?
2. Kuo jie vertėsi?
3. Nuo kada šalis yra nepriklausoma?
4. Kada sudaryta pirmoji rašytinė konstitucija?
5. Kokia dabartinė šalies santvarka?
6. Ar ją valdo karalius?
7. Prezidentas?
8. Parlamentas?
9. Kas yra įstatymų leidžiamasis organas?
10. Kas yra įstatymų vykdomasis organas?
11. Kokia teismų sistema?
12. Kokia Bažnyčia?

Kai užpildysi lentelę, atsakyk į du klausimus:

1. Kuo šios valstybės skiriasi?
2. Kuo jos panašios?

Mokytojui: po to, kai mokiniai individualiai palygins šalis, tegu jie palygina savo pasirinktas šalis dviese, po to – keturiese, aštuoniese ir t.t., pabaigoje – visa klasė kartu. Būtų naudinga galutinę informaciją užrašyti lentelėje. Tada galima paprašyti mokinių, kad jie padarytų galutinę išvadą apie šalių panašumus ir skirtumus.

3

pagrindinė idėja

ką reiškia “būti laisvu”?

Septintoje dalyje klausimas apie laisvę bus išnagrinėtas išsamiau. Kol kas nereikėtų tikėtis, kad jūsų mokiniai sugebės išsamiai išnagrinėti laisvės sąvoką. Čia laisvės tema nagrinėjama tiek, kiek ji siejasi su antrojo epizodo fragmentais.

Laisvės sąvokos aptarimą galite pradėti įtraukdami mokinius į diskusiją apie žodžio “laisvė” daugiaprasmiškumą.

Turėkite omenyje, kad čia kalbama apie “laisvajį pasaulį”, kuris išprovokavo diskusiją pirmoje romano dalyje. Frazė “laisvasis pasaulis” dažnai naudojama. Paklauskite mokinių, kuo “laisvasis pasaulis” skiriasi nuo “nelaisvojo” ir kuo jie panašūs? Kokie bruožai būdingi šiems dviems pasauliams? Mokiniai gali atsakyti: “Laisvos visuomenės yra demokratiškos”. Tačiau atkreipkite dėmesį į tai, jog vienos sudėtingos sąvokos paaiškinimas kita sudėtinga sąvoka problemos neišsprendžia. Daug prasmingiau pirmiausia atlikti pratimą apie “laisvajį pasaulį”, ir išsiaiškinti kriterijus, pagal kuriuos vienas šalis galima priskirti “laisvajam”, o kitas – “nelaisvajam pasauliui”. Kai šie kriterijai bus nustatyti, jais galima remtis diskutuojant toliau.

6. Pratimas žodžio "laisvas" reikšmė

Nurodykite savo atsakymą (galimi keli variantai):

1. Kai Tu ką nors darai laisvai Tu darai tai:
  - a. savo noru;
  - b. negalvodamas;
  - c. natūraliai;
  - d. tinka visi išvardyti variantai;
  - e. netinka nė vienas variantas.
2. Kai negali veikti laisvai, Tu jauti, kad esi
  - a. apribotas;
  - b. priverstas;
  - c. sustingęs iš baimės;
  - d. tinka visi išvardyti variantai;
  - e. netinka nė vienas variantas.
3. Jei žmogus turi teisę balsuoti, reiškia, kad jis yra:
  - a. laisvas;
  - b. suaugęs;
  - c. gavęs balsavimo teisę;
  - d. pilietis;
  - e. įpareigotas balsuoti.
4. Jei sakome, kad upė laisvai teka į jūrą, tai reiškia, kad:
  - a. jos kelyje nėra užtvankų;
  - b. per ją nėra mokamų tiltų;
  - c. ji visą laiką teka žemyn.
5. Jei nutrūks pripūstą balioną rišusi virvelė, balionas bus:
  - a. laisvas;
  - b. nesuvaržytas;
  - c. sklandantis ore;
  - d. plūduriuojantis;
  - e. nejudantis.
6. Jei nutrūks virvelė, kuria buvo pririštas aitvaras, jis bus:
  - a. laisvas;
  - b. nesuvaržytas;
  - c. sklandantis ore;
  - d. plūduriuojantis;
  - e. nejudantis.
7. Jei visi įstatymai būtų panaikinti ir Tu galėtum daryti, ką tik nori, bet būtum paralyžiuotas, Tu būtum:
  - a. laisvas;
  - b. nelaisvas;
  - c. apribotas;
  - d. prikaustytas;
  - e. nieko negalįs.
8. Jei Tu būtum kalinys ir Tau nuimtų antrankius, Tu būtum:
  - a. laisvas;
  - b. laisvesnis;
  - c. vis dar nelaisvas.
9. Jei Tu būtum naras ir kas nors vandenyje atimtų Tavo oro balioną, Tu būtum:
  - a. laisvas;
  - b. išlaisvintas;
  - c. laisvesnis;
  - d. nelaisvas;
  - e. ne visiškai laisvas.
10. Jei Tu savyje atrandi naujų jėgų, kurių net nemanei turįs, Tu jautiesi:
  - a. laisvas;
  - b. laisvesnis;
  - c. gabesnis;
  - d. antžmogiškas;
  - e. pasipūtęs.

7. Pratimas kas yra "laisvasis pasaulis"?

Ivertink šias valstybes ir pažymėk, kuris apibūdinimas, Tavo manymu, joms tinka:

	Laisvasis pasaulis	Nelaisvasis pasaulis	Nežinau
Didžioji Britanija	0	0	0
Japonija	0	0	0
Jungtinės Amerikos Valstijos	0	0	0
Pietų Afrikos Respublika	0	0	0
Čėčėnija	0	0	0
Rusija	0	0	0
Indija	0	0	0
Norvegija	0	0	0
Tibetas	0	0	0
Argentina	0	0	0
Baltarusija	0	0	0
Švedija	0	0	0
Lietuva	0	0	0

Mokytojui: kai mokiniai atliks pratimą, paprašykite jų išvardyti bruožus, pagal kuriuos jie priskyre valstybes vienai ar kitai grupei. Šie bruožai ir yra pagrindiniai kriterijai laisvajam ir nelaisvajam pasauliui apibūdinti.

4

pagrindinė idėja

kas yra "demokratija" ?

Šis klausimas iškilo po to, kai klasėje buvo paminėtas teiginys "laisvasis pasaulis". Kai kurie mokiniai "laisvajam pasauliui" priskiria demokratines valstybes. Kuo remiantis taip tapatinama?

Demokratija, kaip valdymo sistema, atsirado tada, kai plačiai paplito nepasitenkinimas griežtais ir tironiškais valdytojais. Žmonės norėjo turėti valdovą, kurio veiksmus galima numatyti, valdovą, kuris neiškelia savęs virš įstatymo. Dar daugiau, žmonės suvokė, jog jie patys ar jų išrinkti atstovai gali valdyti geriau.

Visuomenei vystantis paaiškėjo, kad asmenų, kuriems suteikiama politinė valdžia, turi būti mažiau, nei pavaldinių. Pamažu išsirutuliojo ir kitas esminis demokratijos principas, teigiantis, kad piliečiai turi turėti galimybę svarstyti politikos procesus ir rezultatus. Visai visuomenei priimtina vystymosi kryptį turėtų nulemti piliečių bendrai priimtas sprendimas.

Demokratijoje pripažįstama įstatymo jėga, kuriai nė vienas negali pasipriešinti, prieš kurią visi visuomenės nariai yra lygūs. Šis principas galioja nepriklausomai nuo to, ar valstybė turi rašytinę konstituciją, ar ne. (Pavyzdžiui, Didžioji Britanija rašytinės konstitucijos neturi. Jos demokratines tradicijas pagrindžia precedentinė teisė.) Demokratija gali būti tiesioginė (kai žmonės patys priima sprendimus, pavyzdžiui, miestų piliečių susirinkimuose), ar netiesioginė, t.y. atstovaujamoji. Tačiau visose demokratijose valdantieji turi paklusti valdomiesiems ir aiškiai suprasti, kad jie dirba ne tik savo, o visų gerovei.

8. Diskusijos planas demokratija

1. Ar visuomenę, kurioje nėra partijų, galima vadinti demokratiška?
2. Ar visuomenę, kurioje yra tik viena partija, galima vadinti demokratiška?
3. Ar visuomenę, kurioje yra dvi partijos, galima vadinti demokratiška?
4. Ar visuomenę, kurioje yra daug partijų, galima vadinti nedemokratiška?
5. Ar visuomenę, kurioje visi žmonės, turintys balsavimo teisę, yra neraštingi, galima vadinti demokratiška?
6. Ar visuomenę, kurioje visi žmonės, turintys balsavimo teisę, yra išsilavinę, galima vadinti nedemokratiška?
7. Ar galima visuomenę vadinti demokratiška, jei joje yra bloga kriminogeninė padėtis, o dauguma teisėjų ir politikų yra korumpuoti?
8. Ar visuomenę, kurioje visi žmonės nepaiso įstatymų, galima vadinti demokratiška?
9. Ar visuomenę, kurios piliečiai nežino jos pasiekimų ir problemų, galima vadinti demokratiška?
10. Ar visuomenę, kurioje nėra žodžio laisvės, galima vadinti demokratiška?
11. Ar visuomenę, kurioje vieni piliečiai neturi ko valgyti, o kiti yra labai turtingi, galima vadinti demokratiška?
12. Ar visuomenę, kurioje vieni piliečiai turi daug didesnes galimybes, nei kiti, galima vadinti demokratiška?
13. Ar galima turtingų žmonių valdomą visuomenę vadinti demokratiška?
14. Ar galima neturtingų žmonių valdomą visuomenę vadinti demokratiška?
15. Ar aristokratinę visuomenę galima vadinti demokratiška?
16. Ar kapitalistinę visuomenę galima vadinti demokratiška?
17. Ar socialistinę visuomenę galima vadinti demokratiška?
18. Ar tironišką visuomenę galima vadinti demokratiška?
19. Ar totalitarinę visuomenę galima vadinti demokratiška?

9. Pratimas demokratija

“Kartą, kai mūsų protėviai dar buvo su uodegomis, viena moteris pagimdė vaiką be uodegos. Tokios pabaisos dar niekas nebuvo matęs. Žmonės buvo išsigandę ir nusprendė šią būtybę nužudyti. Po kurio laiko kita moteris pagimdė vaiką be uodegos, tačiau ir su juo buvo nedelsiant susidorota. Bet pradėjo gimti vis daugiau ir daugiau beuodegių būtybių. Jų tėvai pradėjo maištauti prieš žiaurų beuodegių vaikų žudymą vien todėl, kad jie be uodegų, ir vaikams buvo leista gyventi.

Jie augo kartu su normaliais vaikais, kalbėjo ta pačia kalba, ir jei nepaisytume to, kad jie be uodegų, pastarieji buvo tokie patys vaikai, kaip ir kiti. Užaugę jie ėmė skųstis dėl savo padėties, dėl to, kad neturi jokių teisių ir privilegijų. Nors ir labai nenoriai, jiems buvo suteiktas “antrarūšių piliečių” statusas. Tačiau ir tai jų nepatenkino. Jie ir toliau protestavo, kol galų gale gavo tokias pačias teises, kaip ir “tikrieji” piliečiai, kurie buvo su uodegomis.

Bėgant laikui beuodegių atsirado tiek daug, kad jie jau sudarė visuomenės daugumą. Jie nedelsdami pasiūlė ir patys priėmė įstatymą, kad dabar jau piliečiams su uodegomis būtų suteiktas “antrarūšių piliečių” statusas. Beuodegiai ėmė dominuoti visuomenėje, ir tai tęsėsi taip ilgai, kad susiklostė tokia situacija, jog moteris, pagimdžiusi vaiką su uodega, būdavo išvaroma iš visuomenės, o jos vaikas būdavo paliekamas kalnuose, kur mirdavo nuo išsekimo”.

- adaptuota pagal George Santayana

1. Ar šis pasakojimas yra pamokantis? Jei taip, tai kokia šio pamokymo prasmė?
2. Ar šis pasakojimas pašiepia šiuolaikinius visuomenės ginčus apie įprastus skirtumus tarp žmonių?
3. Ar šis pasakojimas pašiepia demokratiją, ar tai tik bandymas parodyti, jog žmonija yra nepastovi?
4. Ar šio pasakojimo tikslas yra paremti daugumos principą, ar pabrėžti, jog kiekvienas gali turėti individualias ar mažumų teises?

10. Pratimas demokratijos bruožai

Kadangi demokratija kartais paviršutiniškai apibūdinama kaip "žmonių valdžia ir valdžia žmonėms", nėra lengva atsakyti į klausimą, "kas yra demokratija?" Ją apibrėžia daugelis dalykų, tokių kaip:

1. Išsilavinę piliečiai.
2. Mąstymo laisvė.
3. Ekonominis saugumas.
4. Daugumos valdžia.
5. Politinių partijų laisvė.
6. Visuotinis susitarimas laikytis demokratijos principų.
7. Individo vertės pripažinimas.

Mokytojui: padalykite klasę į grupes po septynis (kadangi nurodyti septyni demokratijos bruožai). Kiekvienoje grupėje kiekvienas vaikas tegu pasirenka po vieną bruožą ir atsako į klausimus:

1. Ką reiškia frazė .....(įrašyk vieną iš septynių demokratijos bruožų, kurį pasirinkai).....?
2. Kaip pasikeistų Tavo gyvenimas, jei Lietuvoje šio demokratijos aspekto nebūtų:

- A.
- B.
- C.

Kai mokiniai atsakys į klausimus, tegu savo atsakymus palygina su kitos grupės mokinio, rašiusio apie tą patį demokratijos bruožą, atsakymu, ir užsirašo labiausiai patikusias draugo mintis.

Atlikę šį darbą, mokiniai tegu sugrįžta į savo grupes (po septynis), ir visi drauge paruošia pranešimą "Demokratijos bruožai. Kokia jų įtaka mūsų gyvenimui?"

Kai bus perskaityti visi pranešimai, aptarkite, ar šie septyni demokratijos bruožai gali egzistuoti atsietai vienas nuo kito, ar jie yra susiję, ir koks yra tas ryšys.

5

pagrindinė idėja

pagrindiniai principai atrenkant kriterijus

Markas nusivylęs tuo, kad niekas klasėje neranda kriterijų atrankos principo. Franė ir Haris mano, jog į tam tikrą situaciją patekęs žmogus gali naudotis tik tuo kriterijumi, kuris tuo momentu jam atrodo tinkamiausias. Jie galvoja, kad kuo daugiau turime laiko bandyti, tuo daugiau turime galimybių nustatyti, kurie kriterijai yra efektyviausi.

Marko noras atrasti bendruosius kriterijų atrankos principus yra natūralus. Tarkime, mokyklai reikia naujo vadovo. Mokyklos personalas gali išvardyti gausybę savybių, kurias, jų manymu, reikia apsvarstyti renkant mokyklos vadovą. Vienos iš šių savybių bus svarbios, kitos – ne. Tada ir iškils klausimas, kaip šias savybes įvertinti pagal svarbą? Pagal kokius kriterijus jas vertinti? Kokie yra kriterijų vertinimo ir atrankos principai? Šią problemą galima spręsti įvairiai: vienu atveju galima tiesiog vienus kriterijus laikyti svarbesniais, nepagrindžiant, kodėl, o kitu atveju – iš anksto nutarti, koks turėtų būti idealus vadovas, ir tik po to žiūrėti, ar šie bruožai būdingi konkrečiam kandidatui.

11. Pratimas kriterijai ir išvados

Parodyk, kaip, remdamiesi skirtingais kriterijais, žmonės gali padaryti vienodas išvadas.

Pavyzdys:

1. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime mokėjimą skaičiuoti, Tu esi neprilygstamas", – pasakė Džonas.
  2. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime mokėjimą rašyti, Tu esi neprilygstamas", – atšovė Džimas.
- A. 1. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime....., Tu esi išsilavinęs", – pasakė Džonas.
2. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime....., Tu esi išsilavinęs", – atšovė Džimas.
- B. 1. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime....., Tu esi šaunus", – pasakė Džonas.
2. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime....., Tu esi šaunus", – atšovė Marija.
- C. 1. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime....., Tu esi kvailas", – pasakė Džonas.
2. "Jei vertinimo kriterijumi laikysime....., Tu esi kvailas", – atšovė Džimas.

12. Pratimas kokie yra principai pasirenkant kriterijus?

- I. Apsvarstyk visus atvejus ir pagal svarbą įvertink kriterijus, kuriais remdamasis Tu priimsi sprendimus.
  1. Tavo klasiokai nutarė šiek tiek užsidirbti plaudami mašinas. Tu esi komiteto, kuris turi nuspręsti, kurioje vietoje geriausia dirbti, narys. Renkantis vietą Tu patarsi dirbti:
    - a. mokyklos mašinų aikštelėje;
    - b. prie mokamos automobilių plovyklos;
    - c. ten, kur yra pakankamai vandens.
  2. Tavo klasiokai nusprendė šiek tiek užsidirbti vakarais rodydami filmus vietiniame kinoteatre. Ruošiant repertuarą Tu patarsi rinktis tuos filmus:
    - a. kurie įdomūs visai šeimai, o ne tik suaugusiems;
    - b. protingus ir nevaikiškus;
    - c. tuos, kurių nematė didžioji gyventojų dalis.
  3. Tavo klasė nusprendė vykti į ekskursiją. Tu norėtum, kad jūs vyktumėte į:
    - a. pramoginę kelionę;
    - b. pažintinę kelionę;
    - c. istoriškai svarbią vietą.
- II. Peržiūrėk savo pasirinktus kriterijus. Ar yra koks principas, pagal kurį Tu pasirinkai būtent tuos kriterijus? Ar yra tarp jų nors vienas kriterijus, kuris padėtų visose situacijose sėkmingai išspręsti problemą?

pagrindinė idėja

veikla ir mąstymas

Lizos prielaida, kad žaidžiant krepšinį nereikia galvoti, papiktina Marką. Markas mano, kad tokia prielaida atspindi požiūrį ne tik į sportuojančius, bet ir į bet kokia praktine veikla užsiimančius žmones. Todėl jis ir atšauna, kad sportas būtinai reikalauja mąstyti. Markas sako: "aikštelėje mąstymas ir veiksmas tiesiog neatskiriami". Diskutuojant klasėje, pasiūlykite mokiniams įvardyti tuos kūno procesus, kurių nevaldo mąstymas, ir tuos, kuriuos valdo. Mokiniai turbūt sutiks, kad kraujo cirkuliaciją organizme mažai įtakoja mąstymas, o sąmoninga ir apgalvota veikla reikalauja mąstymo pastangų.

Mokiniai gali sakyti, kad protas įsakinėja kūnui, o pats kūnas "nemąsto". Markas turi tai omenyje ir kalbėdamas apie krepšinį: jo protas įsako rankoms, kaip mesti kamuolį, bet rankos pačios nemąsto. Šiuo požiūriu mąstymo procesas apima ne tik smegenis, bet ir centrinę nervų sistemą, o tuo pačiu ir visą kūną. Todėl nelabai suklysimė sakydami, kad pianistas mąsto rankomis, o šokėjas – kūnu. Bet kokiu atveju taip teigdamas tikrai suklysi ne labiau, nei sakydamas, kad žmogus mąsto tik smegenimis.

13. Pratimas veikla, kaip mąstymas

Martinus ir Šerė išstis dienas ginčijasi. Martinus sako, jog jo protas įsakinėja kūnui, o kūnas veikia tik pagal tuos įsakymus. Tačiau Šerė sako, kad nėra prasmės išskirti protą, kaip savarankišką substanciją. Jei asmuo elgiasi sąmoningai, nebūtina teigti, kad yra kažkas savarankiškai egzistuojantis, ką vadiname "sąmone", ir jei asmuo elgiasi protingai, tai nereiškia, kad yra kažkas savarankiškai egzistuojantis, ką vadiname "protu". Įvertink aprašytas situacijas ir nuspręsk, ką kiekvienu atveju sakytų Martinus, ką Šerė, ir ką Tu.

1. Martinus mokosi spausdinti. Prieš paspausdamas klavišą, jis užsimerkia ir bando įsivaizduoti, kaip atrodo klaviatūra ir kurioje vietoje yra jo pirštai.
  - a. Ką pasakytų Martinus?
  - b. Ką pasakytų Šerė?
  - c. O kaip manai Tu?
2. Konė mokosi šokti. Jos sesuo sako: "Kone, negalvok apie savo kojas. Tai tau tik trukdo. Tiesiog žiūrėk į mane ir klausyk muzikos".
  - a. Ką pasakytų Martinus?
  - b. Ką pasakytų Šerė?
  - c. O kaip manai Tu?
3. Karlas paskyrė Konei pasimatymą. Jisai tikisi, jog Konė šįvakar leisis pabučiuojama. Tačiau Karlas dar nėra bučiavęs jokios merginos. Todėl jis stovi prieš veidrodį ir visaip kraipo veidą, bandydamas sudėti lūpas taip, kaip reikia bučiuojantis.
  - a. Ką pasakytų Martinus?
  - b. Ką pasakytų Šerė?
  - c. O kaip manai Tu?
4. Futbolo komandos draugas Martinui sako: "Tu turi mokėti nustatyti, kur susikirs tavo bėgimo ir kamuolio riedėjimo trajektorija. Čia nereiškia galvoti, tiesiog treniruokis, kol galėsi tai padaryti automatiškai".
  - a. Ką pasakytų Martinus?
  - b. Ką pasakytų Šerė?
  - c. O kaip manai Tu?

pagrindinė idėja

darbovietės įtaka šeimos gyvenimui

Feodalinėje visuomenėje šeimos struktūra atitiko ekonominę struktūrą. Ūkininko šeima feodalinėje visuomenėje buvo darbo pagrindu susidariusi sąjunga. Visi šeimos nariai, net ir pusseserės, tetos ar seneliai, kartu dirbo ir tiesiogiai vienas nuo kito priklausė. Juos siejo ne tik šeimos, bet ir darbo ryšiai.

Pasikeitus ekonominėms sąlygoms, kai vaikai ėmė ieškoti darbo miestuose, šeima prarado ekonominės sąjungos statusą. Šeimos branduolys ėmė irti, nes daugelis šeimos narių pradėjo savarankiškai uždirbti pinigus ir kiekvienas jų turėjo savo ambicijų ir tikslų. Šiuolaikinio darbo pobūdį apsprendžia darbo rinka, o šeimos ūkis ar verslas nebėra perduodamas iš kartos į kartą. Daugelyje šiuolaikinių šeimų vaikai jaučiasi nesaugiai, nes jų šeima yra tiesiogiai įtakojama socialinių ir ekonominių pokyčių. Šiuolaikinė šeima nebegali apsaugoti savo skirtingose srityse individualiai veikiančių narių nuo ekonominių krizių.

Diskutuojant jūs turėtumėte padėti vaikams suprasti visuomenės įtaką šeimos struktūrai, kartu pabandytumėte atsakyti, ar moterų ir vaikų emancipacija kelia pavojų šeimos stiprumui ir darnai, ar televizija ne pernelyg sureikšmina šią problemą bei ar yra šiuolaikinėje visuomenėje dalykų, kurie jungia ir vienija šeimos narius?

14. Pratinimas darbovietės įtaka šeimos gyvenimui

Atsakyk į klausimus ir nurodyk aplinkybes, kurios lemia tokią situaciją:

1. Sindė sako: "Norėčiau dirbti tokį darbą, kuris man padėtų palaikyti artimus ryšius su šeima".

Jei Sindė to nori, ji turi tapti:

- akrobate cirke;
- namų šeimininke;
- verslininke;
- tinka visi išvardyti variantai;
- netinka nė vienas.

2. Maksas sako: "Aš norėčiau dirbti tokį darbą, kuris padidintų mano autoritetą vaikų akyse".

Jei Maksas to nori, jis turėtų būti:

- Lietuvos prezidentas;
- bedarbis;
- karininkas;
- tinka visi išvardyti variantai;
- netinka nė vienas.

3. Herbertas sako: "Norėčiau dirbti tokį darbą, kad mano vaikai gerbtų mane ir manimi didžiuotųsi".

Jei Herbertas to nori, jis turėtų dirbti:

- nemėgstamą, bet labai gerai apmokamą darbą;
- jam patinkantį, bet mažai apmokamą darbą;
- mažai apmokamą darbą;
- tinka visi išvardyti variantai;
- netinka nė vienas.

4. Faita sako: "Norėčiau dirbti tokį darbą, kad mano vaikai mane labiau mylėtų".

Jei Faita to nori, ji turėtų dirbti:

- gerai apmokamą darbą;
- vidutiniškai apmokamą darbą;
- mažai apmokamą darbą;
- tinka visi išvardyti variantai;
- netinka nė vienas.

5. Petas sako: "Norėčiau rasti tokį darbą, iš kurio išėjęs senatvėje gaučiau gerą pensiją".

Jei Petas to nori, jis turėtų:

- tapti lenktynininku profesionalu;
- šešis kartus vesti ir išsiskirti;
- nuolat keisti darbovietes;
- tinka visi išvardyti variantai;
- netinka nė vienas.

6. Hopas sako: "Norėčiau tokio darbo, kuris priverstų mano šeimą drebėti dėl mano gyvybės".
Jei Hopas to nori, jis turėtų tapti:
- antstoliu;
  - lakūnu bandytoju;
  - modeliu cigarečių reklamoje;
  - tinka visi išvardyti variantai;
  - netinka nė vienas.

15. Pratinimas vyrai, moterys ir darbas

Nurodymas: atsakymus į šiuos klausimus parašyk ant lapelio, ir niekam jų nerodyk tol, kol visi mokiniai neparąšys savo atsakymų.

1. Vyras privalo turėti geresnį darbą, nei jo žmona.
2. Moteris, kaip ir vyras, turi teisę gauti darbą, atitinkantį jos sugebėjimus.
3. Jei aš turėčiau sūnų ir dukrą, labiau rūpinčiausi sūnaus, o ne dukters išsilavinimu.
4. Vyras privalo turėti geresnį darbą, kadangi jie turi išlaikyti šeimą.
5. Kai kurios moterys turi išlaikyti šeimą.
6. Jei vyras dėl darbo turi persikraustyti gyventi į kitą vietą, moteris turi vykti kartu su juo.
7. Jei moteris turi geresnį darbą, nei vyras, tai jam geriau važiuoti ten, kur žmona persikrausto dėl darbo.
8. Moterims nederėtų turėti jokio rimto darbo, nes tai joms trukdo rūpintis namais.

Nurodymas:

Dabar apsikeiskite lapeliais su savo kaimynu. Garsiai pakomentuok, kodėl, Tavo manymu, jo ar jos atsakymai yra būtent tokie.

pagrindinė idėja

pavydas

Markas pavydi Gregui (tai aprašoma pirmos dalies ketvirtame skyriuje). Paklauskite mokinių, kaip jie mano, kas yra pavydas. Pamokos tikslas – įsigilinti į pavydo prigimtį, nuspręsti, kada pavydas galėtų būti pateisinamas, o kada ne. Ką pavydo jausmas sako apie patį žmogų?

Diskutuojant nereikėtų skatinti mokinių atsisakyti net ir negatyvių jausmų, tokių, kaip pavydas. Jūsų tikslas – padėti mokiniams suvokti savo jausmus ir išsiaiškinti, kodėl jie kyla. Kai mokiniai susivokia savo jausmuose, jie gali neracionalius jausmus pakeisti racionalesniais. Pavyzdžiui, mokiniai pavydi vieni kitiems geresnio pažymio, bet tas pavydas turėtų priversti juos susimąstyti, ko jie eina į mokyklą, kokios jų silpnosios ir stipriosios pusės, ir pavydas turėtų išnykti.

16. Diskusijos planas pavydas

1. Koks yra skirtumas tarp pavydo ir neapykantos?
2. Melisa sako:
"Aš nepavydžiu Silvijai to, ką ji turi. Aš nekenčiu jos už tai, kokia ji yra."
3. Henkas sako:
"Aš pykstu ant Beno ir Vefo, nes jie pasityčiojo iš manęs girdint Melisai. Bet nėra taip, kad aš jų nekęščiau."
4. Benas sako:
"Visi man pavydi, kad esu Melisos vaikinai.
O aš pavydžiu Henkui, nes jis anksčiau buvo Melisos vaikinai."
5. Vefas sako:
"Norėčiau, kad ir Benas, ir aš draugautume su Melisa.
Man jis taip patinka, kad aš jam visiškai nepavydžiu."
6. Melisa sako:
"Vefas kvailys! Jis mano, kad draugauti gali daugiau, nei du žmonės.
Bet juk tada jie tik pavydėtų vienas kitam."
7. Briusas sako:
"Aš nepavydžiu Benui. Aš tik norėčiau turėti tai, ką turi jisai."
8. Tonė sako:
"Žmonės mano, jog aš puikiai gyvenu, nes man visą laiką sekasi. Tačiau aš nesidžiaugiu nuolatine sėkme.
Aš manau, kad gyvenimas yra pilnavertiškas tik tada, jei patiri ir nesėkmių.
Aš iš tikrųjų pavydžiu Silvijai – pažiūrėkite, kiek ji yra iškentėjusi!"

antra dalis

1. Lyčių diskriminacija
2. Aukos
3. Kas yra "visuomenė"?
4. Ar žmonės iš prigimties yra agresyvūs?
5. Natūralumas ar socialumas
6. Ar visoms demokratinėms valstybėms būtina turėti konstituciją?
7. Ryšys tarp įstatymo ir teisingumo
8. Ar yra gyvenimo būdas, tinkantis visiems?
9. Ar visuomenė "plauna smegenis" savo nariams?
10. Ką simbolizuoja naujagimis?

pagrindinė idėja

lyčių diskriminacija

Džeinė Star buvo pašalinta iš krepšinio komandos todėl, kad ji yra mergina. Ji tvirtino, kad ji yra tokia pat gera krepšininkė, kaip ir bet kuris vaikinai, ir kad ją pašalino neteisėtai. Džeinė mano, vertinti reikia už nuopelnus. Jei į komandą būtų priimama tik už juos, tai Džeinė pagal nuopelnus ir turėtų būti priimta. Tačiau mokyklos politika buvo visiškai kitokia – pašalinti iš komandos merginas ir į jų vietą priimti vaikinai, nors jie būtų ir ne tokie gabūs. Jei visuomenės paskirtis – skatinti meistriskumą ir už jį atlyginti, tai kokią mes turime teisę pašalinti iš komandos gerą žaidėją vien todėl, kad jis yra ne tos lyties?

Kaip į šį klausimą atsako vaikinai? Jie gali teigti, kad ne mokyklos pareiga inicijuoti pokyčius visuomenėje. Jei socialiniai įpročiai ir tradicijos sako, kad vaikinai ir merginos turi žaisti atskirose komandose, tai mokykla taip ir turi elgtis. Lyčių diskriminacija sporte gali pasireikšti tuo, kad vaikinai neturi teisės žaisti merginų komandoje, lygiai taip, kaip merginos turi būti šalinamos iš vaikinų komandų.

Įtraukite mokinius į diskusiją apie lyčių diskriminaciją. Dauguma vaikinų klasėje gali jaustis taip pat diskriminuojami, kaip ir merginos. Kai aptarsite keletą diskriminacijos pavyzdžių, paklauskite mokinių, kodėl, jų nuomone, papročiai yra būtent tokie, ir kodėl, jų nuomone, reikėtų tuos papročius keisti.

17. Pratimas socialinių vaidmenų lygiavertiškumas

Pažymėk, kuris atsakymas Tau atrodo tinkamiausias:

Socialiniai vaidmenys ir pareigos:	<u>Visada</u> geriau atlieka <u>vyrų</u>	<u>Visada</u> geriau atlieka <u>moterys</u>	<u>Kartais</u> geriau atlieka <u>vyrų</u> , o kartais – <u>moterys</u>	Vyrų ir moterys atlieka <u>vienodai gerai</u>
1. Gaisrininkas	0	0	0	0
2. Baleto šokėjas	0	0	0	0
3. Prezidentas	0	0	0	0
4. Verslininkas	0	0	0	0
5. Gydytojas	0	0	0	0
6. Mokytojas	0	0	0	0
7. Tėvai	0	0	0	0
8. Parduotuvių vagis	0	0	0	0
9. Muzikantas, grojantis kontrabosu	0	0	0	0
10. Autobuso vairuotojas	0	0	0	0

18. Diskusijos planas socialinių vaidmenų lygiavertiškumas

1. Ar Tu pasirinkai I arba II stulpelį todėl, kad, Tavo manymu, tik vyrai arba tik moterys gali gerai atlikti šį darbą?
2. Ar nėra taip, kad tiek vyrai, tiek moterys vienodai gerai tiktų visoms dešimčiai išvardytų profesijų, tačiau tradiciškai kai kurių profesijų atstovai yra tik moterys ar tik vyrai?
3. Jei moterims ar vyrams dėl visuomenės papročių ar socialinės politikos neleidžiama užimti tam tikrų pareigų, tai kaip patikrinti, kad jie šių pareigų atlikti negali?

19. Diskusijos planas lyčių diskriminacija

Ar sutinki su šiais teiginiais? Jei taip, kodėl? Jei ne, kodėl?

1. Už tą patį darbą moterims dažnai mokama mažiau, nei vyrams.
2. Kai vyrai ir moterys užima tas pačias pareigas, dažnai reikalaujama, kad moterys atliktų dar ir "tarnaitės" darbus: stenografuotų, o po pobūvio plautų indus.
3. Daugumoje šeimų, kuriose dirba ir mama, ir tėtis, maisto gaminimu ir namų ruoša rūpinasi tik mama.

pagrindinė idėja

aukos

Daugelis vaikų žino, ką reiškia būti auka. Net ir tie, kurie elgiasi agresyviai ir begėdiškai, prisimena, kaip jautėsi, kai patys buvo aukos, todėl jų agresyvus elgesys iš esmės yra perdėta gynybinė reakcija.

Kai kurie nukentėję žmonės, tokie kaip Tonis, kuriam pataikė į galvą skardine, patys šių veiksmų neišprovokavo. Jie jaučiasi nekalti ir įžeisti dėl to, kas įvyko. Kiti nukentėjęsiai yra ilgai besitęsiančio, asmeniškai prieš juos nukreipto priešiško aukos. Kai kurie individai ar jų grupės, kaip vėliau paaiškėja, patys "pritraukė" agresiją, nes buvo ypač nesaugūs ir pažeidžiami.

Bet kokių diskusijų apie aukas tikslas – pabandyti suprasti, kodėl žmonės tampa agresyvūs ir kodėl agresiją nukreipia prieš konkrečius žmones. Norėdami padėti vaikui, iš kurio nuolat tyčiojama, mokiniai galėtų išnagrinėti keletą tyčiojimosi atvejų ir atrasti bendrus principus, kodėl vaikai tyčiojasi, kodėl jie pasirenka būtent tą auką ir ar yra kokia socialinė ar institucinė politika, kuri tokias aukas gina.

20. Diskusijos planas aukos

1. Ar būna nusikaltimų be aukų?
2. Ar būna aukų be nusikaltimų?
3. Ar pats nusikaltėlis gali būti auka?
4. Ar kartais pati auka yra iš dalies atsakinga už tai, kas su ja vyksta?
5. Ar turėtų būti organizacijos, kurios padėtų žmonėms, tapusiems aukomis?
6. Ar būna taip, jog žmogus, nekaltai tapęs auka, pats pradeda agresyviai elgtis su aplinkiniais?
7. Ar visi aukomis tapę žmonės yra vienodai nekalti, ar kai kurie yra "nekaltesni"?
8. Ar būna atvejų, kai visa šalis tampa auka?
9. Ar būna atvejų, kai visa etninė grupė tampa auka?
10. Ar gali būti taip, jog daugybė žmonių yra tapę aukomis, bet jie patys to nežino, nes nėra jokios socialinės institucijos, kuri rūpintųsi tais žmonėmis? (Pvz., tėvų mušami vaikai.)

21. Pratimas aukos

Aukomis laikomi tokie žmonės, kurie priverstinai kenčia ar ko nors netenka. Dažniausiai manoma, kad pati auka yra nekalta, o tam, kas atsitiko, aukos elgesys neturėjo įtakos. Kurie iš toliau išvardytų žmonių ar žmonių grupių, Tavo nuomone, yra aukos? Kodėl Tu taip manai? Jei Tu manai, kad jie nėra aukos, tai kodėl?

1. Žirgų lenktynėse žmogus stato pinigus, bet pralošia.
2. Banko kasininkas dingsta su visais investuotojų pinigais.
3. Pasipiktinę automobilių serviso darbuotojai nesąžiningai dirba ir blogai taiso mašinas, todėl vairuotojai nukenčia avarijose.
4. Civiliai nukenčia per karą apšaudant miestą.
5. Po atominės bombos sprogimo išlikusių žmonių genetinis fondas pakinta.
6. Žmogus, norintis ir galintis dirbti, negauna darbo.
7. Retų gamtinių iškasenų vartotojai priversti brangiai mokėti.
8. Išsiveržus ugnikalniui, nukenčia šalia gyvenantys žmonės.
9. Skrydžio metu įvykus avarijai nukenčia keleiviai.
10. Žmogus suseraga nepagydoma liga.
11. Daktaras, dirbdamas šalyje, kurioje siaučia epidemija, pats užsikrečia šia liga.
12. Privalomos tarnybos kareivis žūva mūšyje.
13. Savanoris kareivis žūva mūšyje.
14. Maištautojas sužeidžiamas per maištą.
15. Žmogus deginasi paplūdimyje ir gauna "saulės smūgį".

pagrindinė idėja

kas yra “visuomenė”?

Ponia Viljams pasakė teisėjui Bertojai, kad per pilietinio ugdymo pamokas mokiniai diskutavo, kas yra visuomenė. Daugumai žmonių žodis “visuomenė” neturi realios prasmės. “Yra tik kažkokia žmonių grupė”, – sako jie, – “bet nėra tokio dalyko kaip “visuomenė” apskritai. Jei “visuomenė” egzistuo­ tų atsietai nuo žmonių, mes galėtume ją matyti, girdėti bei paliesti. Kadangi to padaryti negalime, “visuomenė” neegzistuoja”.

Kiti mano, kad “visuomenė” – tai daugiau nei paprasta žmonių grupė, pavyzdžiui, tokia, kokia susiburia po futbolo rungtynių. Visuomenės struktūrą sudaro vyriausybė, įstatymai, institucijos, tradicijos, politika ir t.t. Žmonės, gyvenančius visuomenėje, sieja tam tikri ryšiai, todėl jei pripažįstame, kad yra šeimos, tai turime pripažinti, kad yra ir visuomenė. O jei teigiame, kad nėra visuomenės, tai turime pripažinti, kad neegzistuoja ir toks darinys, kaip šeima.

Labai svarbu, kad mokiniai suvoktų, jog kai kurie dalykai egzistuoja, nors jų ir negali apčiuopti juslėmis. Mokiniai suvokia, kad yra ne tik šeimos nariai, bet ir šeimos, ne tik atskiri mokiniai, bet ir klasės. Todėl jiems turėtų būti nesunku įsivaizduoti, kad gentys, klanai ar visuomenės yra tokie pat realūs, kaip ir atskiri jų nariai.

22. Pratimas visuomenė ir kitokios grupės

Pažymėk žodį (ar žodžius), kuris(ie) geriausiai išreiškia pateiktą sąvoką (gali būti keli variantai).

1. Minia – tai:

- a. visuomenė;
- b. prastuomenė;
- c. žmonių būrys;
- d. netvarkinga žmonių grupė.

3. Visuomenė – tai:

- a. kultūrą kuriantys žmonės;
- b. mados pasaulio žmonės;
- c. žmonės, dirbantys sveikatos ar socialinės apsaugos sferoje;
- d. asociacija.

5. Klasė – tai:

- a. žmonės, turintys tokį patį socialinį statusą;
- b. žmonės, kurie kartu mokosi;
- c. socialinė padėtis, kurią žmonės užima socialinėje struktūroje;
- d. grupė žmonių, kurių ekonominė padėtis vienoda.

7. Asociacija – tai:

- a. artimų žmonių grupė;
- b. grupė žmonių, kurie turi bendrus tikslus ir interesus;
- c. žmonių organizacija, kurią vienija bendri tikslai;
- d. tai, kas vienija žmonių kartas.

9. Klasės labiausiai nepanašios j:

- a. asociacijas;
- b. bendruomenes;
- c. institucijas;
- d. visuomenes.

2. Visuomenė – tai:

- a. institucija;
- b. klubas;
- c. asociacija;
- d. visi gyventojai.

4. Institucija – tai:

- a. žmonių grupės elgesio tipas;
- b. institutas;
- c. socialiniai papročiai ir tradicijos;
- d. viena iš visuomenės sudedamųjų dalių.

6. Bendruomenė – tai:

- a. vieta, kur žmonės gyvena;
- b. grupė žmonių, turinčių bendrus interesus;
- c. grupė žmonių, kurie vieni kitus asmeniškai pažįsta ir turi bendrą patirtį;
- d. tarpusavyje bendraujančių žmonių grupė.

8. Visuomenę sudaro:

- a. asociacijos;
- b. bendruomenės;
- c. klasės;
- d. institucijos;
- e. tinka visi išvardyti variantai.

10. Visi žmonės yra:

- a. visuomenės nariai;
- b. bendruomenių nariai;
- c. asociacijų nariai;
- d. klasių atstovai.

23. Pratinas visuomenės sudėtis

Sudedamąsias visuomenės dalis išdėstyk pagal svarbą. Svarbiausią įvertink 14 balų, ne tokią svarbią – 13 ir t.t.

	Įvertinimas
1. Šeima	( )
2. Korporacijos	( )
3. Bankų sistema	( )
4. Sąjungos	( )
5. Korporacijų sąjungos	( )
6. Sporto organizacijos	( )
7. Nusikaltėlių organizacijos	( )
8. Individai	( )
9. Mokykla	( )
10. Bažnyčia	( )
11. TV, radijas ir spauda	( )
12. Armija, laivynas ir oro pajėgos	( )
13. Vyriausybė	( )
14. Politinė sistema	( )

Atlikę šį pratimą individualiai, lentoje surašykite, kiek balų gavo kiekviena raidė. Padarykite visos klasės įvertinimų suvestinę.

4

pagrindinė idėja

ar žmonės iš prigimties yra agresyvūs?

Mikas mano, kad "Žmonės yra "naminiai gyvūnai", bet elgiasi kaip laukiniai žvėrys – nuolat kovoja vieni su kitais". Tokia pozicija, kurios laikosi Mikas, remiasi principu, kad žmonės iš prigimties yra agresyvūs.

Klasėje aptariant Miko poziciją galima kritikuoti du dalykus: jo požiūrį į instinktus ir į agresyvumą.

Ar tai, apie ką kalba Mikas, tikrai yra instinktai? Instinktai – tai polinkis elgtis tam tikru būdu. Jei taip, tai agresyvumo instinktai pasireiškia tik priešišku, antisuomeniniu elgesiu, seksualiniai instinktai – seksualiniu, o valdymo, turėjimo instinktai – godžiu ir grobuonišku elgesiu. Tačiau prigimtine žmogaus energija ir impulsai gali būti nukreipiami daugeliu skirtingų krypčių. Net jei ir yra polinkis į agresiją, jis nebūtinai turi reikštis antisuomeniniu elgesiu. Žmogus gali būti "agresyvus" policininkas, atletas, verslininkas, rašytojas, ir daugelyje kitų sričių, kurių nepavadinsi antisocialiomis. Seksualiniai polinkiai gali būti transformuojami į broliškus santykius, meilę darbui, šeimai, šaliai. Valdymo, turėjimo instinktai gali būti patenkinami ne kitų žmonių sąskaita, bet kaupiant kultūrinės vertybes, įsigyjant knygas, meno kūrinių arba idėjų.

Šie argumentai gali neįtikinti Miko ir kitų, kurie laikosi principo, kad žmonės iš prigimties yra agresyvūs. Jūs turite būti pasirengę diskutuoti ir ginti savo požiūrį.

24. Diskusijos planas ar žmonės iš prigimties yra agresyvūs?

1. Ar tu manai, kad kai kurie žmonės nuolat "nešiojasi užantyje akmenį"?
2. Ar vienus žmones lengviau išprovokuoti nei kitus?
3. Ar vieni žmonės nuolat yra karingi ir įtarūs, o kiti lengvai su visais susidraugauja?
4. Jei kai kurie žmonės yra antisocialūs ir priešiški, ar tai reiškia, kad jie yra karingi?
5. Ar Tu manai, kad dauguma savanorių eina į armiją todėl, kad jiems patinka kovoti?
6. Ar Tu manai, kad dauguma žmonių, pašauktų į armiją, mėgsta kautis?
7. Jei Tavo draugas yra labai taikus, ar Tu dažnai stebiesi, "kodėl žmonės taip su juo elgiasi"?
8. Jei Tavo draugas yra priešiška nusiteikęs kitų atžvilgiu, ar Tu dažnai stebiesi, "kodėl žmonės taip su juo elgiasi"?
9. Jei Tu įtarsi, kad dauguma žmonių siekia su Tavimi "susidoroti", Tu:
  - a. leisi jiems tai padaryti;
  - b. pasistengsi pirmas juos "sudoroti";
  - c. pasikonsultuosi su psichologu;
  - d. pasistengsi išsiaiškinti, ar Tavo įtarinėjimai yra teisingi.
10. Jei žmogus nuolat iš kitų tyčiojasi, ar tai reiškia, kad tas asmuo:
  - a. iš prigimties yra sadistas;
  - b. iš jo paties buvo pasityčiota ir dabar jisai stengiasi tai padaryti pirmiau, nei kiti iš jo pasityčios;
  - c. yra tik juokdarys;
  - d. nori, kad kiti jį sustabdytų.

25. Pratimas jėga, naudojama prieš kitus

Galima išskirti tris jėgos, naudojamos prieš kitus žmones, tipus:

1. Atviras jėgos demonstravimas ar grasinimas panaudoti jėgą – kai naudojamosi ar grasinama ginklais, policininko lazda, kalėjimu, kumščiu arba psichologiniu spaudimu (tyčiojimusi, gąsdinimu, ir pan).
2. Dominavimas – tiesioginė įtaka kitų elgesiui įsakymais ar patarimais, kurių sunku nepaisyti.
3. Manipuliavimas – dažniausiai netiesioginė įtaka kitų elgesiui, pavyzdžiui, reklamuojant, patariant ir t.t.

Įvertink teiginius:

	Jėga	Dominavimas	Manipuliavimas
1. <u>Mokytoja:</u> "Džonai, prašau uždaryti duris."			
2. <u>Siuzana:</u> "Oi, čia darosi šaltoka. Džonai, vėjas pučia pro tą langą, prie kurio tu sėdi!"			
3. <u>Fritsas:</u> "Pasakyk Džonui, kad jei jis ir toliau sukiosis apie Siuzi, aš jam nusuksiu sprandą."			
4. <u>Mokytoja:</u> "Ačiū, prašau sėsti."			
5. <u>Reklama:</u> "Gerkite "Pepsi" !"			
6. <u>Reklama:</u> "Ar moteris gali atsispirti vyrui, kuris naudoja firmos "Brute" dantų šepetėlį?"			
7. <u>Reklama:</u> "Prisisekite saugos diržus, antraip – skrisite kiaurai per savo mašinos stiklą."			
8. <u>Patrikas Henris:</u> "Duokite man laisvę arba nužudykite!"			
9. <u>Fritsas:</u> "Siuzi, tu taip gražiai ir protingai rašai! Todėl aš norėčiau perskaityti tavo rašinį dabar, nelaukdamas egzamino pabaigos."			
10. <u>Džonas:</u> "Ei, Fritsai, mauk iš čia!"			

5

pagrindinė idėja natūralumas ar socialumas

Liza, Zukė ir Franė kalba apie tai, kuo skiriasi natūralūs ir socialūs reiškiniai. Jos sutaria, kad gamtos reiškiniai yra fiziški ir netikslingi, o socialūs – tikslingi, protingi ir apgalvotai atliekami dėl tam tikrų priežasčių. Zukė daro prielaidą, kad viskas priklauso nuo to, kaip mes aiškinsime šiuos reiškinius. Ji pateikia pavyzdį apie naudojimąsi skėčiu. Jei žmonės išskleidžia skėtį prisidengdami nuo lietaus, Zukės nuomone, tai yra natūralu. Įprasti veiksmai atliekami nesvarstant ir niekam nieko neaiškinant. Bet jei tas pats veiksmas atliekamas apgalvotai, (pvz., norint pasipuikuoti prieš kitus) – tai jau socialus veiksmas.

Skirstymas, kurį siūlo Zukė, yra problematiškas. Ji siūlo skirti du priežasčių tipus:

1. Priežastis, kuri sukelia pasekmes (pvz., mestas akmuo buvo lango sudužimo priežastis);

2. Priežastis, kaip paaiškinimas, pasiaiškinimas arba pateisinimas (t.y. kažkokio elgesio priežastis, pagrindas. Pvz., vaiko paklausiu, kodėl jis vėlai grįžo namo. Manoma, kad vaikas pateiks priežastis, pateisinančias jo veiksmus).

Zukė ir Franė savo pavyzdžiuose apie skėtį ir nelaimingą atsitikimą su riedlentiniškais išskiria pirmą ir antrą priežastis. Galima teigti, kad abu atvejai su skėčiu buvo įprasto elgesio pavyzdžiai, o abu atvejai su riedučiais – neplanuoti atsitikimai, kurie gali būti paaiškinti tik priežasties, sukėlusios pasekmes, o ne priežasties, kaip paaiškinimo (pasiaiškinimo), terminais. Tačiau, atrodo, Franė ir Zukė prieštarauja tokiems skirstymams, kurie daromi atsižvelgiant tik į fizinius dalykus, nes vien fizinių terminų (dalykų) žmonių gyvenimui paaiškinti neužtenka.

Net ir po tokių paaiškinimų sunku apibrėžti skirtumą tarp natūralių ir socialių dalykų. Čia mokiniams galėtų padėti pavyzdžiai iš realaus gyvenimo. Mokiniai paprastai yra labai jautrūs įvairioms socialinės prievartos, socialinės kontrolės ir socialinės įtakos formoms. Jie pradeda pastebėti įvairių socialinių jėgų įtaką jų pačių ir jų šeimos narių gyvenimui. Mokiniai pradeda suvokti, kad svarbu atsižvelgti ne tik į fizinius, bet ir į socialinius bei psichologinius faktorius. Šis suvokimas padeda jiems nebe taip primityviai aiškinti žmogaus veiklą.

26. Diskusijos planas natūralūs ir socialūs reiškiniai

1. Jei susijungia dvi vandenilio ir viena deguonies dalys ir sudaro vandenį, ar tai natūralus, ar socialus reiškinys?
2. Jei vienodai sveria ir kilogramas švino, ir kilogramas plunksnų, ar tai natūralus ar socialus reiškinys?
3. Jei pereini gatvę tik leidus policininkui, ar tai natūralus, ar socialus reiškinys?
4. Jei krentantis akmuo "paklūsta gravitacijos dėsniai", ar tai natūralus ar socialus reiškinys?
5. Jei stipriai šviesai pašvietus į akis Tu užsimerki, ar tai natūralus, ar socialus reiškinys?
6. Jei jūs su draugu turite bendrą paslaptį ir Tu jam mirkteli, ar tai natūralus, ar socialus reiškinys?
7. Jei Tu ir geriausias Tavo draugas supatės ant sūpynių ir Tu lieki kaboti viršuje, ar tai natūralus, ar socialus reiškinys?
8. Jei Tu sveikiniesi su žmogumi, kurio nemėgsti, ar tai natūralus, ar socialus reiškinys?
9. Ar mirtis yra natūralus, ar socialus reiškinys? O gyvenimas?
10. Ar laidotuvės yra natūralus, ar socialus reiškinys? O vestuvės?
11. Ar karas yra natūralus, ar socialus reiškinys?
12. Ar ekonominė krizė yra natūralus, ar socialus reiškinys?
13. Ar visi natūralūs reiškiniai turi juos sukeliančias priežastis (1 tipas)?
O juos paaiškinančias (2 tipas)? O gal jas abi?
14. Ar visi socialūs reiškiniai turi juos sukeliančias priežastis (1 tipas)?
O juos paaiškinančias (2 tipas)? O gal jas abi?
15. Ar tam tikra prasme socialūs reiškiniai yra ir natūralūs? Paaiškink.

27. Pratimas kas yra natūralu, o kas – socialu?

Suskirstyk šiuos reiškinius ir paaiškink, kodėl taip manai.

	Natūralu	Socialu	Abu	Nežinau
1. Uraganai	0	0	0	0
2. Bendruomenės	0	0	0	0
3. Karai	0	0	0	0
4. Laisvė	0	0	0	0
5. Skurdas	0	0	0	0
6. Meilė	0	0	0	0
7. Dauginimasis	0	0	0	0
8. Švietimas	0	0	0	0
9. Žmogaus teisės	0	0	0	0
10. Teisė	0	0	0	0
11. Infliacija	0	0	0	0
12. Bedarbystė	0	0	0	0
13. Mažumų diskriminacija	0	0	0	0
14. Sodai	0	0	0	0

Kokiais kriterijais remdamasis natūralius reiškinius atskyrei nuo socialių?

6

pagrindinė idėja

ar visoms demokratinėms valstybėms būtina turėti konstituciją?

Ponia Mejer teigia žinanti, kad kai kuriose demokratinėse valstybėse nėra konstitucijos, ir yra tokių valstybių, kurios konstituciją turi, bet nėra demokratinės. Kai kurios valstybės, turinčios konstituciją, neatitinka kitų demokratijos kriterijų. Jų konstitucijose, pavyzdžiui, gali būti nustatyta, kad šalies valdovas turi valdyti iki mirties, ar kad teismas negali pakeisti valdovo sprendimų. Trumpai tariant, tai, kad yra konstitucija, dar nereiškia, kad ji garantuoja demokratiją.

Kai kurios demokratinės valstybės turi rašytinę konstituciją, o kai kurios – ne. Vyrauja nuomonė, kad valstybė, norėdama būti demokratiška, nebūtinai turi turėti rašytinę konstituciją. Didžioji Britanija jos neturi, bet yra demokratiška. Būtina pabrėžti, kad Didžiosios Britanijos įstatymų sistema iš esmės yra jų konstitucija.

Esminis dalykas – pabrėžti konstitucijos ir įstatymų leidžiamosios valdžios santykį, išreiškiantį ryšį tarp teorijos ir praktikos. Kai kuriose valstybėse konstitucijos yra menkai susijusios su teisine sistema. Todėl konstitucija tokiose valstybėse yra lengvai pakeičiama, ir autoritarus valdovas bet kuriuo metu gali ją sustabdyti. Valstybėse, kuriose pilietinės laisvės ir valdžios atstovaujamosis mechanizmas yra apibrėžti konstitucijoje, demokratijos pagrindai yra daug tvirtesni, o pačią konstituciją sunku sustabdyti.

28. Pratinimas ar visos demokratinės (ar tik demokratinės) valstybės turi konstituciją?

Enciklopedijoje ar kokiame kitame informaciniame leidinyje patikrink, ar išvardytos šalys turi konstituciją:

Belgija	Pietų Afrikos respublika	Kuba	Šveicarija	Baltarusija
Rusija	Ispanija	Lietuva	Argentina	Jugoslavija

Taip pat patikrink, ar tos šalys įvardijamos kaip demokratinės. Ar tarp jų yra tokių šalių, kurios yra demokratinės ir turi konstituciją? O tokių, kurios yra demokratinės, bet konstitucijos neturi? Ar tarp jų yra nedemokratinė valstybių, kurios turi konstituciją? O tokių, kurios yra nedemokratinės ir konstitucijos neturi?

29. Diskusijos planas konstitucija

Mokyklos dramos būrelio nariai nutarė susikurti konstituciją. Trys mokiniai – Megė, Tedas ir Vilius yra konstitucijos kūrimo komiteto nariai. Bendrai svarstyti kiekvienas pateikė savo siūlomos konstitucijos variantą.

Megė –

Mes, dramos būrelio nariai, sutinkame laikytis šių taisyklių:

1. Prezidentą ir kitus pareigūnus rinksime paprasta balsų dauguma vienerių metų kadencijai.
2. Susirinkimai vyks kiekvieną trečiadienį 14.00 val.
3. Kiekvienas narys per metus privalo dalyvauti mažiausiai dešimtyje susirinkimų.
4. Kiekvienų metų pradžioje paprasta balsų dauguma išrinksime pjeses, kurias statysime.

Tedas –

Mes, trys žmonės, kūrę konstituciją, nusprendėme, kad taisyklės bus tokios:

1. Kiekvienais metais mūsų fakulteto vadovas išrinks studentą, kuris ir taps klubo prezidentu.
2. Susitikimų vietą ir laiką nustatys prezidentas.
3. Būrelio nariu gali tapti kiekvienas, kurio pažymių vidurkis yra 8 ir daugiau. Tačiau prezidentas turi teisę nepriimti žmonių, kurie jam atrodo netinkami.
4. Repertuaro spektaklius atrenka klubo prezidentas ir fakulteto vadovas.

Vilius –

Visi dramos būrelio nariai savo praktinėje veikloje įsipareigoja laikytis šių principų:

1. Kiekviename susirinkime turi pirmininkauti tas, kuris siūlo aptarti svarbią temą.
Mes neturėsime pastovaus ar oficialaus lyderio.
2. Susirinkimai vyks kiekvieną trečiadienį 14.00 val.
3. Būrelio nariais gali tapti visi norintys.
4. Visi, dalyvaujantys kiekvienų mokslo metų antrajame susirinkime, turės teisę diskutuoti ir balsuoti atrenkant pjeses.

Klausimai:

1. Ar šios konstitucijos yra demokratiškos? Jei taip, kodėl? Jei ne, kodėl?
2. Kuri konstitucija yra demokratiškiausia? Kodėl?
3. Kuri iš jų geriausiai atspindi daugumos būrelio narių valią? Kodėl?
4. Kuri iš šių konstitucijų gali realiai veikti? (Gali pasirinkti bet kurią iš jų, jas visas arba nė vienos.) Kodėl?
5. Jei Tu būtum būrelio narys, už kurią konstituciją balsuotum?
6. Ar tai, kad Tu balsuoji už konstituciją, reiškia, kad sutinki laikytis joje apibrėžtų taisyklių?
7. Ką, Tavo nuomone, reiškia sąvoka "konstitucija"?

pagrindinė idėja

ryšys tarp įstatymo ir teisingumo

Haris sako, kad visur, kur yra teisingumas, yra geri ir įstatymai. Tačiau ne visur, kur yra geri įstatymai, yra ir teisingumas. Kai Endis paprašo paaiškinti, Haris jam atsako, kad teisingumas atspindi socialinį tobulumą. Ten, kur egzistuoja toks socialinis tobulumas, turėtų būti ir teisingi įstatymai. Demokratinėje santvarkoje, kai viskas sprendžiama balsų dauguma, sprendimai dažniausiai priimami skubotai ir remiantis klaidingais faktais, o tai sąlygoja įstatymų bei politikos principų neadekvatumą tikrovei. Haris nepitaria utopinėms Endžio idėjoms. Endis tiki institucijų tobulumu ir idealios visuomenės galimybe. Haris teigia, kad žmonės, pasirinkę demokratiją, privalo taikytis ir su institucijų netobulumu.

Diskutuojant klasėje galima užduoti keletą klausimų, susijusių su šia tema. Ar politikoje yra progresas? Šį progresą galima nustatyti tik tuomet, kai socialinio teisingumo tikslai yra aiškiai ir preciziškai apibrėžti. Šiuo atveju progresas nustatomas pagal tai, kiek šie tikslai yra realizuoti. Ar įmanoma sukurti tobulą visuomenę? Visuomenės tobulinimui ribų nėra. Lieka klausimas, kuris visuomenės tobulinimo kelias – laipsniškų reformų ar dramatiškų, revoliucinių perversmų – efektyviausias.

30. Diskusijos planas įstatymai

1. Ar įmanomi "tobuli įstatymai"?
2. Jei nėra įstatymo, draudžiančio tam tikrą elgesį, tai reiškia, kad toks elgesys:
  - a. leidžiamas;
  - b. pageidaujamas;
  - c. nevertas dėmesio;
  - d. vertinamas kitaip, nei nurodytais atvejais. Kaip?
3. Tu manai, kad įstatymai yra:
  - a. taisyklės;
  - b. politikos principai;
  - c. draudimai;
  - d. įstatatai;
  - e. nė vienas iš išvardytų variantų;
  - f. kai kurie iš jų;
  - g. visi variantai.
4. Ar konstituciją sudaro įstatymai?
5. Ar konstituciją sudaro ne įstatymai, bet įstatymų kūrimo procedūros?
6. Jei įstatymai neatitinka konstitucijos, ar tai reiškia, kad jie yra neteisėti?
7. Jei įstatymai atitinka konstituciją, ar tai reiškia, kad jie yra teisėti?
8. Ar konstitucija gali būti neteisėta?
9. Ar konstitucija gali būti pakeista?
10. Jei konstitucija buvo pakeista, ar tai reiškia, kad iki pakeitimo ji buvo neteisėta?
11. Ar geri piliečiai paklūsta įstatymui todėl, kad bijo bausmės, todėl, kad pritaria įstatymams, ar dėl abiejų priežasčių?
12. Ar piliečiai nesilaiko įstatymų todėl, kad nebijo bausmės, todėl, kad nepritaria įstatymams, ar dėl abiejų priežasčių?
13. Ar teisinga sakyti, kad valstybės įstatymai panašūs į žaidimo taisykles? Jei taip, kodėl? Jei ne, kodėl?
14. Ar įstatymai, ribojantys žmonių elgesį, vis vien yra teisingi?

31. Pratimas lygybė prieš įstatymą

Lygybė prieš įstatymą garantuoja:

1. Teisę turėti advokatą.
2. Teisę būti paleistam už užstatą (laiduojant).
3. Teisę būti laikomam nekaltu, kol kaltė neįrodyta.
4. Teisę apskųsti teismo sprendimą.

Visų lygybė prieš įstatymą – visos teisinės sistemos idealas, kurį sunku realizuoti konkrečioje teisinėje sistemoje. Turėdamas tai omenyje, atsakyk į klausimus:

1. Teisė turėti advokatą
  - a. Ar visi piliečiai turi vienodas galimybes pasinaudoti advokato paslaugomis?
  - b. Kas riboja tokias galimybes?
  - c. Kas rūpinasi tais žmonėmis, kurie neturi pakankamai lėšų pasisamdyti advokatą?
  - d. Ar yra svarbu, kuris (koks) advokatas Tave gina? Kodėl?
2. Teisė būti paleistam už užstatą (laiduojant)
  - a. Ar visi areštuotieji gali būti nedelsiant paleisti už užstatą?
  - b. Kas ir kuo remdamiesi nustatoto, kokio dydžio turi būti užstatas?
  - c. Ar nepasiturintis žmogus taip pat lengvai paleidžiamas už užstatą, kaip ir turtingas? Kodėl?
3. Teisė būti laikomam nekaltu, kol kaltė neįrodyta (nekaltumo prezumpcija)
  - a. Ką reiškia būti "apkaltintam spaudos"?
  - b. Ar žmonių požiūris į tuos, kurie buvo apkaltinti, bet nuteisti, atspindi nekaltumo prezumpcijos idėją? Ar šis požiūris priklauso nuo to, kas buvo apkaltintas?
4. Teisė apskųsti teismo sprendimą
  - a. Ar visi turi vienodas galimybes apskųsti teismo sprendimą?
  - b. Kas riboja piliečių galimybes apskųsti nuosprendį?

pagrindinė idėja

ar yra gyvenimo būdas, tinkantis visiems?

Endis tvirtina, kad yra toks gyvenimo būdas, kuris gali būti priimtinas visiems. Haris nusiteikęs skeptiškai. Jo manymu, net jei Endis ir teisus, tai kiekvienas individas, prieš priimdamas elgesio normą, laukia, kad kažkas kitas, o ne jis, pradėtų elgtis teisingai. Ar teisus Endis sakydamas, kad yra visiems priimtinas gyvenimo būdas? Kiekvienas gali paklausti savęs: "ar aš norėčiau, kad kiti elgtųsi taip, kaip aš?" To, ko kiekvienas individas nori iš kitų, jis pirmiausia turėtų pareikalauti iš savęs. Nėra pateisinama laukti, kol kiti teisingai pasielgs. Kiekvienas turi elgtis teisingai, net jei visas pasaulis taip nesielgia.

Aptariant šią problemą su mokiniais, atkreipkite jų dėmesį į tai, kad toks požiūris yra labai naudingas tam tikrose situacijose, bet kai kuriais atvejais yra sunkiai įgyvendinamas. Naudokitės ir patvirtinančiais, ir prieštaraujančiais pavyzdžiais. Užduokite mokiniams neįprastą klausimą: "kas būtų, jei aš būčiau barbaras ir norėčiau, kad visi kiti taip pat būtų barbarai? Ar tai būtų teisinga?" Toks klausimas gali būti vienas iš universalių kritikos teiginių pavyzdžių. Paklauskite mokinių, ar matant, koks pražūtingas gali būti universalių tam tikro elgesio principų įgyvendinimas, nėra geriau priimti pliuralistinę poziciją, kuri pripažįsta, jog yra daugybė teisingų būdų gyventi.

32. Pratimas ar yra gyvenimo būdas, tinkantis visiems?

1. Kurie iš išvardytų dalykų svarbūs Tau? Pažymėk juos (v).

Lankyti mokyklą

Būti doru

Taupyti pinigus

Nerūkyti

Būti religingu

Gražiai rengtis

Turėti vaikų

Susituokti

Elgtis atsakingai

Būti rūpestingu

Gerbti tėvus

Būti pareigingu

Teikti labdarą

Mokytis

2. Kurie iš Tavo pažymėtų dalykų yra svarbūs ir kitiems? Pažymėk juos (x).

3. Kurie iš tų dalykų, kuriuos pažymėjai ir (v), ir (x), Tavo manymu, yra svarbūs kiekvienam?

33. Diskusijos planas ar yra elgesio taisyklės, tinkančios visiems?

1. Kai tu negali apsispręsti, ar klausi savęs:
"Kas būtų, jei visi gyventų taip, kaip aš?"
2. Tarkime, kad Tu esi nelabai veiklus. Kiti Tave vadina tinginiu ir sako:
"Kas būtų, jei visi gyventų taip, kaip tu?" Kaip reaguotum į tokį priekaištą:
  - a. gūžtelėtum pečiais ir atsakytum: "tai ne mano reikalas";
  - b. bandytum pasikeisti ir tapti veiklesniu;
  - c. atrėžtum: "visi mažiau nervintųsi";
  - d. atkirstum: "kol niekam nekenki, gali gyventi, kaip nori".
3. Tarkime, kad matai mažą mergaitę, žaidžiančią su degtukais. Staiga jos drabužėliai užsidega. Tu galėtum lengvai užgesinti ugnį, tačiau nenori veltis į nemalonumus. Tu galvoji:
"Kas būtų, jei visi atsisakytų padėti vieni kitiems?" Todėl:
  - a. tu puoli gesinti, nes visi žmonės privalo taip pasielgti;
  - b. tu puoli gesinti, nes nori tapti didvyriu;
  - c. tu puoli gesinti, nes tai tavo pareiga;
  - d. tu puoli gesinti, nes jauti atsakomybę už mergaitės gyvybę;
  - e. tu puoli gesinti dėl kažkokių kitų priežasčių.
4. Ar Tavo teisė tingėti pateisina neveiklumą, vengiant gelbėti kito žmogaus gyvybę?
5. Ar, pakliuvęs į sunkią padėtį, sakai sau:
"Kas bebūtų, pasielgsiu taip, kaip norėčiau, kad kiti su manimi elgtųsi."
6. Ar pritari šiai minčiai:
"Nesvarbu, kaip elgiasi visas pasaulis. Aš elgsiuosi taip, kad kuo daugiau padėčiau kitiems ir kuo mažiau jiems pakenkčiau".
7. Ar 5 ir 6 teiginiai neprieštarauja vienas kitam?
8. Sugalvokite situaciją, kurioje 5 teiginys būtų teisingesnis už 6.
9. Ar tiesa, kad nėra teiginio, nusakančio, kaip elgtis kiekvienoje situacijoje?

pagrindinė idėja

ar visuomenė “plauna smegenis” savo nariams?

“Smegenų plovimas” – populiarus terminas, nusakantis tam tikrą pažiūrų formavimo būdą. Pavyzdžiui, kai visuomenės nariams brukamos tam tikros mintys ar nuomonė, ir nėra suteikiama galimybė įsigilinti į priežastis ar rasti įrodymų. Totalitarinėse valstybėse toks “smegenų plovimas” vykdomas žiniasklaidos pagalba įvairiomis formomis skleidžiant propagandą. Tačiau geriausia minčių kontroliavimo ir formavimo priemonė yra ugdymas. Jei jauniems žmonėms bus brukamos oficialios pažiūros, jie bus verčiami jaustis kalti, jei toms pažiūroms abejos, ir jei tai bus daroma nuosekliai visiems mokiniams, tai suformuota oficialioji nuomonė bus tvirta.

Kaip “smegenų plovimas” pasireiškia tose valstybėse, kurios nėra laikomos totalitarinėmis? Tai kontraversiškas klausimas. Siūloma šį klausimą užduoti klasėje ir sužinoti mokinių nuomonę. Ar jie pastebėjo, kad daugelis abejotinių klausimų, tiek ekonomikos ar politikos, tiek ir sekso ar religijos srityse, mokiniams pateikiami kaip tikri ir savaime suprantami?

34. Diskusijos planas ar visuomenė “plauna smegenis” savo nariams?

Remdamasis tuo, ką žinai, ar tuo, ką manai, atsakyk į klausimus:

1. Ar pasaulyje dauguma laikraščių rašo tik tiesą?
2. Ar pasaulyje dauguma televizijų rodo tik tiesą?
3. Ar pasaulyje dauguma radijo stočių sako tik tiesą?
4. Jei žmonės negali sužinoti tiesos iš laikraščių, radijo ar televizijų, tai ar jie gali rasti tiesą knygose?
5. Ar skirtingų pasaulio šalių mokykliniai vadovėliai yra patikimas tiesos šaltinis?
6. Ar mokytojai mokiniams sako tiesą?
7. Ar tėvai vaikams sako tiesą?
8. Ar vyriausybė piliečiams sako tiesą?
9. Ar patys žmonės suvokia, kad jiems yra “plaunamos smegenys”?
10. Ar žmonės gali sužinoti tiesą netgi tose valstybėse, kur žinios yra iškraipomos, o vyriausybės pranešimai – tendencingi?

Endžio motina jaučia, kad naujagimis turi galimybę atsispirti “smegenų plovimo” procesui. Naujagimis yra pilnas gyvybinių jėgų ir augdamas turi galimybę išsiugdyti nepriklausomą mąstymą.

Kokia tikimybė, kad augdamas vaikas išvengs indoktrinacijos? Visose valstybėse ugdymas privalomas, ir per visą mokymosi laiką mokiniams brukamos visuomenėje įsigalėjusios idėjos, ir nesuteikiama galimybė dėl jų suabejoti. Todėl tikimybė, kad vaikas taps laisva ir nepriklausoma asmenybe, nėra didelė. Sutartinė indoktrinacijos neliečiamumo idėja pagrįsta tuo, kad negalima kritikuoti esminių visuomenės saugumą garantuojančių pažiūrų. Tačiau tokia nuostata gali atnešti daugiau žalos, nei naudos.

Kiti teigia, kad progreso nebus tol, kol žmonės neturės galimybės pastebėti negerovių ir siūlyti būdų toms negerovėms šalinti. Viskas taip ir liks vidutinio išsivystymo lygio. Atsakymas į šį teiginį galėtų būti toks: dabartinė situacija nėra “vidutinio išsivystymo lygio”, ir geriausia būtų, jei viskas ir liktų taip, kaip yra. Jei skatinsime vaikus galvoti apie progresą, tik prisidarysime bėdos.

Tačiau Endžio motina teigia, kad jei norėdami kalbėti apie permainas lauksime, kol vaikai suaugs, liks mažai vilties, jog suaugusiems rūpės visuomenės pokyčiai, nes suaugusieji yra jau “suformuoti”. Ji mano, jog vienintelė viltis – išugdyti savarankišką mokinių mąstymą, kaip priemonę, kurios pagalba vėliau jie galėtų konstruktyviai keisti visuomenę.

35. Pratimas ką simbolizuoja naujagimis?

Populiarioje dainelėje sakoma:

Visada, kai girdžiu verkiant kūdikį,

Paliečiu lapą

Ar matau dangų,

Tada žinau, kodėl

Tikiu...

1. Kaip manai, kuo tiki dainos autorius?
2. Ką, Tavo nuomone, naujagimis simbolizuoja dainos autoriui?
3. Ką naujagimis simbolizuoja, Hario tetos Margaritos nuomone?
4. Ar Tau naujagimis ką nors simbolizuoja? Jei taip, tai ką?
5. Paaiškink teiginį: "naujagimio protas – lyg švari lenta". Ar sutinki su šiuo teiginiu?

36. Pratimas naujagimis – simbolis

Ką iš toliau išvardytų dalykų naujagimis simbolizuoja Tau? Įvertink juos pagal svarbą, svarbiausią pažymėdamas 1, ne tokį svarbų – 2, ir t.t. Jei Tau atrodo, jog kai kurie svarbūs dalykai nepaminti, sąrašą gali papildyti.

Naujagimis simbolizuoja:

1. Bejėgiškumą	(	)
2. Nežinojimą	(	)
3. "Švarią lentą"	(	)
4. Natūralumą	(	)
5. Instinktyvumą	(	)
6. Giminės pratęsimą	(	)
7. Šeimą	(	)
8. Naują kartą	(	)
9. Dar vieną burną, kurią reikės maitinti	(	)
10. Dar vieną žmogų jau ir taip perpildytame pasaulyje	(	)
11. Grožį	(	)
13. Gyvybės vertingumą	(	)

trečia dalis

1. Pagarba autoritetams
2. Kada prasideda ugdymas?
3. Visuomenės ir institucijų ryšys
4. Bendravimas, draugystė ir meilė
5. Santykių nutraukimas
6. Nuosavybė
7. Nusikaltimas; ar tai normalu?
8. Ar nusikaltėliai nori būti visuomenės nariai?

pagrindinė idėja

pagarba autoritetams

Yra du pagarbos žmonėms tipai:

1. Kai gerbiame žmones už jų pasiekimus.
2. Kai gerbiame žmones dėl jų socialinės padėties.

Kai žmonės ploja aktoriui po spektaklio ar muzikantui po koncerto, plojimai išreiškia mūsų pagarbą atliktam darbui. Antra vertus, kai žmonės atsistoja teisme, įeinant teisėjui, arba kai seimo nariai atsistoja sveikindami prezidentą jie išreiškia pagarbą socialinei jų padėčiai.

Savo ruožtu, pagarba socialinei padėčiai gali būti reiškama dvejopai. Pavyzdžiui, armijoje pagarba reiškia laipsniui – taigi socialinei padėčiai. Kai eilinis pagerbia karininką, aišku, kad jis pagerbia laipsnį, o ne žmogų. Antra vertus, norėdamas pats susilaukti tokios pagarbos, eilinis turėtų atlikti žygdarbį, už kurį jis būtų pagerbtas ir apdovanotas medaliu.

Mokiniai dažniausiai gerbia mokytojus dėl socialinės jų padėties. Jų pagarba būna pagrįsta išankstine nuostata, kad mokytojas turi pakankamą kvalifikaciją ir atitinkamus įgaliojimus. Mokiniai supranta, kad mokytojas turi teisę skirti užduotis ir bausiti, jei šios užduotys nėra atliekamos. Su mokiniais aptardami, kodėl žmonės vieni kitus gerbia, išanalizuokite abu anksčiau aptartus pagarbos tipus. Diskutuodami akcentuokite, kad pagarba reiškia dėl įvairių priežasčių, ir kad autoritetus gerbiame tiek dėl socialinės jų padėties, tiek dėl kompetencijos.

37. Pratimas pagarbos reiškimo būdai

Įsivaizduok, kad klasėje vyksta diskusija. Įvertink diskusijoje dalyvaujančių mokinių elgesį. 10 balų įvertink tokį elgesį, kuris atspindi didžiausią pagarbą kitam asmeniui, 9 balais – truputį mažesnę ir t.t., kai mokiniai:

1. Netrukdo kalbančiajam.
2. Dėmesingai klauso, ką kalba kiti.
3. Per diskusiją nesišnibžda su suolo draugu.
4. Rimtai atsakinėja į pateikiamus klausimus.
5. Atsižvelgia į tai, ką kalba kiti.
6. Nesimuisto, kol kiti kalba.
7. Prieš kalbėdami apgalvoja tai, ką ruošiasi pasakyti.
8. Glaustai išdėsto savo poziciją.
9. Sako tik dalykines pastabas.
10. Vengia asmeninių išpuolių prieš savo oponentą.

38. Pratimas familiarumas

Į kuriuos iš šių žmonių kreipsiesi "Tu" arba vardu? Atsakymus pagrįsk.

Savo mokytoją

Savo gydytoją

Klasioką

Mokyklos direktorių

Pusbrolį ar pusseserę

Aukščiausiojo teismo pirmininką

Mokyklos sargą

Kaimyną

Tėvus

Praeivį gatvėje

39. Pratimas kas turi autoritetą?

Peržiūrėk lentelę. Pagalvok, su kokiais žmonėmis Tu bendrauji toliau išvardytose srityse. Kuriems iš šių žmonių Tu esi autoritetas, ir kurie yra autoritetai Tau? Atsakymus surašyk lentelėje.

	Aš esu autoritetas (kam?)	Man yra autoritetai (kas?)
Šeimoje		
Draugų rate		
Kaimynystėje		
Mokykloje		
Visuomenėje		

Peržiūrėk užpildytą lentelę. Pagalvok, ar gerbi Tau autoritetais esančius žmones dėl socialinės jų padėties ar už jų pasiekimus? Nuspręsk, ar žmonės, kuriems Tu esi autoritetas, gerbia Tave dėl Tavo socialinės padėties, ar už pasiekimus?

Dabar palygink savo užrašus su kito mokinio užrašais. Ar yra vienodų teiginių? Ar Tavo draugas laiko autoritetais kitus žmones dėl tų pačių priežasčių, kaip ir Tu? Ar kiti žmonės laiko Tavo draugą autoritetu dėl tų pačių priežasčių, kaip ir Tave?

Ar Tavo sąraše yra tokių žmonių, kurių Tu negerbi, nors jie ir yra Tau autoritetai? Kodėl Tu jų negerbi? Ar Tavo sąraše yra tokių žmonių, kurie Tavęs negerbia, nors laiko Tave autoritetu? Kodėl jie Tavęs negerbia? Ar galima tikėtis autoriteto be pagarbos? Ar galima tikėtis pagarbos be autoriteto?

pagrindinė idėja

kada prasideda ugdymas?

Ugdymas prasideda vos pradėjus bendrauti, kadangi jau nuo pat pradžių bendravimą galima pakreipti ugdymo linkme. Ankstyvoje vaikystėje ugdoma paprasčiausiai rūpinantis vaiku. Pavyzdžiui, kai kuriose šeimose tėvai nekreipia dėmesio į vaiko veiksmą. Vėliau toks vaikas dažniausiai tampa apatiškas, nes jis lyg pasako sau, kad verkimas ar kitas emocijų demonstravimas yra beprasmiškas. Kitais atvejais, vaikas per stipriai reaguoja į pirmuosius alkio požymius, nes suvokia, kad alkui ir toliau didėjant ašaros nepadės.

Kokia Tavo nuomonė apie dar negimusio vaiko ugdymą? Jei medicinos ekspertai gali įrodyti, kad egzistuoja ryšys tarp motinos ir vaiko, esančio jos įsčiose, tai yra pagrindas manyti, kad įmanoma ugdyti dar negimusį vaiką. Atlikti tyrimai neleidžia daryti neginčijamų išvadų, tačiau tokios prielaidos negalima atmesti.

Kita teorija teigia, kad vaikai turi įgimtų žinių, kurias pamiršta patirdami gimdymo šoką. Todėl visą gyvenimą žmogus tik stengiasi prisiminti tai, ką kažkada žinojo. Šiandien tokia pažiūra nėra populiari, tačiau negalima jos atmesti kaip pavyzdžio, kurį mokiniai galėtų aptarti aiškindamiesi žinojimo prigimtį.

40. Pratimas kas yra "išsilavinimas"?

Užbaik šiuos teiginius:

1. Labiausiai išsilavinęs žmogus, kurį pažįstu,
yra....., nes.....
2. Mažiausiai išsilavinęs žmogus, kurį pažįstu,
yra....., nes.....
3. Vyriausias išsilavinęs žmogus, kurį pažįstu,
yra....., nes.....
4. Jauniausias išsilavinęs žmogus, kurį pažįstu,
yra....., nes.....

Remdamasis tuo, ką parašei, išsamiai užpildyk lentelę:

Kadangi žmogus, kurį Tu apibūdinai 1 sakinyje, yra labiausiai išsilavinęs, tai:

ugdymas yra .....
toks ugdymas prasideda.....

Kadangi žmogus, kurį Tu apibūdinai 2 sakinyje, yra mažiausiai išsilavinęs, tai:

ugdymas yra .....
toks ugdymas prasideda.....

Kadangi žmogus, kurį Tu apibūdinai 3 sakinyje, yra vyriausias iš Tau pažįstamų išsilavinusių žmonių, tai:

ugdymas yra .....
toks ugdymas prasideda.....

Kadangi žmogus, kurį Tu apibūdinai 4 sakinyje, yra jauniausias iš Tau pažįstamų išsilavinusių žmonių, tai:

ugdymas yra .....
toks ugdymas prasideda.....

1. Ar Tavo pateiktas ugdymo apibūdinimas visais atvejais yra vienodas?
2. Koks jauniausias žmogus, sprendžiant pagal Tavo pateiktus keturis ugdymo apibrėžimus, jau gali būti laikomas išsilavinusiu?
3. Kada prasideda ugdymas?

Dabar savo užrašus palygink su suolo draugo užrašais. Ar jūsų nuomonė apie tai, kada prasideda ugdymas, sutampa?

Tegu visi klasės mokiniai garsiai perskaito savo atsakymus į klausimą, "kada prasideda ugdymas?" Į kurio romano "Markas" personažo požiūrį labiausiai panaši kiekvieno mokinio nuomonė?

41. Diskusijos planas kada turėtų prasidėti ir pasibaigti ugdymas?

Ką Tu atsakytum į tokius teiginius:

1. Džilė:

“Mano mažoji sesuo eina į paruošiamąją klasę darželyje, bet ten nėra tikrų pamokų, nes vaikai tik žaidžia, ir niekas nesistengia jų ko nors išmokyti. Aš manau, kad tai negerai: mano sesuo galėtų daug išmokti, jeigu ją ten iš tikrųjų mokytų.”

2. Gvina:

“Dabar, kai mano senelis išėjo į pensiją, jis ėmė mokytis vakarinėje mokykloje, nes kažkada buvo išmestas iš mokyklos. Senelis sako, kad kai jis pabaigs mokyklą, stos į universitetą.”

3. Norma:

“Aš manau, kad vaikai į mokyklą pradeda eiti per anksti. Vaikai turėtų pradėti mokytis būdami 10 metų, nes tik tada jie pradeda mąstyti.”

4. Gina:

“Pagyvenusiems žmonėms švietimas nebereikalingas. Jiems reikia žinoti, kaip geriau praleisti laisvalaikį.”

5. Voltas:

“Kai tu esi labai jaunas ar labai senas, vienintelis dalykas, kam tinki, yra žaidimas. Kitu metu nėra laiko žaisti – žmogus turi dirbti. Kadangi ugdymas nėra nei darbas, nei žaidimas, sunku jam rasti tinkamą laiką.”

pagrindinė idėja

visuomenės ir institucijų ryšys

Mikas ir Rendis nori išsiaiškinti, kas yra institucija, kur baigiasi vienu institucijų ribos ir prasideda kitų.

Visuomenės gyvenime galima išskirti daugybę su institucijomis susijusių aspektų – ekonominį, ugdomąjį, politinį, religinį, meninį ir t.t. Būdas, kuriuo visuomenėje yra organizuojama žmonių veikla, realizuojant šiuos gyvenimo aspektus, vadinamas institucija. Kiekviena visuomenė turi savitas ekonomines, religines, politines bei ugdymo institucijas. Šeima – tai institucija, kuri rūpinasi vaikų auginimu. Mokykla – institucija, besirūpinanti ugdymu. Bažnyčia yra religinė institucija. Bankai ir biržos yra ekonominės institucijos. Institucijos gali būti apibūdinamos ir bendresniais terminais. Užuo kiekvieną privatų verslą vadinę institucija, žmonės kalba apie “privataus verslo instituciją”. Dažnai žmonės institucija vadina ne konkrečią bažnyčią, o pačią religijos organizaciją. Kai kurie žmonės mano, kad krepšinis taip pat yra nacionalinė institucija, bei vadina ją tautine religija.

Šis pavyzdys iškelia problemą, su kuria dažnai susiduriame diskutuodami apie institucijas. Institucijų veikla yra tokia plati ir įvairiapusiška, kad dažnai keletu institucijų veikla iš dalies sutampa. Todėl institucijos dažnai painiojamos viena su kita. Galima nesutikti su tais, kurie teigia, kad krepšinis yra institucija, tačiau teiginys, kad kai kuriems žmonėms verslas yra jų religija, yra arčiau tiesos.

Paskatinkite mokinius paieškoti smulkesnio institucijos apibrėžimo ir tikslesnių kriterijų vienai institucijai atskirti nuo kitos. Padėkite jiems pamatyti institucijų panašumus ir sąlyčio taškus. Pavyzdžiui, kai kuriais aspektais tauta labai skiriasi nuo šeimos. Tačiau yra ir panašumų. Daug žmonių prieštarauja posakiui: “visa žmonija yra šeima” ir teigia, jog šį posakį galima vartoti tik perkeltine prasme. Teigiama, kad šeima yra ypatinga žmogiška institucija. Tačiau neigiama, kad žmonių rasės yra institucijos. Vadinti šiuos dalykus institucijomis yra didžiulė klaida. Tačiau jūs turėtumėte skatinti savo mokinius klausti, ar kažkuriuo aspektu rasė yra panaši į šeimą? Kai kurie mokiniai gali išsakyti tokias pastabas: “Ar visuomenės nariai, turintys bendrus protėvius, nėra viena šeima?” “Ar būdas, kuriuo maisto produktai paskirstomi pasaulyje, nėra panašus į maisto pasidalijimą šeimoje?” Šios analogijos gal ir nėra teisingos, bet yra provokuojančios ir gali sukelti diskusijas.

42. Pratimas institucijos ir kultūrinės universalijos

Tam tikrą žmonių elgesį dažnai lemia ne biologiniai poreikiai, o išmokti ar įsisavinti visuotinai priimtini elgesio modeliai. Tokių modelių visuma vadinama kultūra. Kitaip tariant, kultūra – tai visuma, kurią sudaro žinios, įsitikinimai, menas, moralės normos, įstatymai, papročiai ir visi kiti įpročiai bei tradicijos, kuriuos žmonės įgyja tapdami šios visuomenės nariais. Tai bendroji žodžio “kultūra” samprata, kuri skiriasi nuo ypatingos kultūros sampratos, kai kultūra laikoma tik meninė ir estetinė veikla.

Bendrieji bruožai yra būdingi visoms kultūroms ir epochoms. Jie vadinami “kultūrinėmis universalijomis”. Žinoma, šių bruožų traktavimas įvairiose kultūrose skiriasi, pavyzdžiui, santuoka, aprūpinimas gyvenamuoju plotu ar higienos reikalavimai atskirose kultūrose yra nevienodi.

Turėdamas omenyje šiuos traktavimo skirtumus, išskirk dalykus, kurie, Tavo nuomone, nėra universalūs, t.y. kai kuriose kultūrose jų nebuvo ar nėra. Kurie iš šių reiškinių, Tavo nuomone, nėra institucijos?

1. Žmogaus amžiaus fiksavimas	29. Kalba
2. Sportas	30. Įstatymai
3. Kūno puošimas	31. Prietarai
4. Kalendorius	32. Mašinų gamyba
5. Šachmatai	33. Magija
6. Švaros mokymas	34. Santuoka
7. Virimas, kepimas	35. Medicina
8. Garbinimas	36. Kuklumas
9. Šokiai	37. Pinigų skolinimas
10. Sapnų aiškinimas	38. Gedulas
11. Švietimas	39. Muzika
12. Etika	40. Mitologija
13. Šeima	41. Skaičiai
14. Šventimas, puotavimas	42. Gimdymas chirurgijos pagalba
15. Laužų kūrenimas	43. Bausmės
16. Maisto tabu	44. Asmenvardžiai
17. Laidotuvių apeigos	45. Nuosavybės teisė
18. Žaidimas	46. Įšventinimo į suaugusius apeigos
19. Gestai	47. Religinės apeigos
20. Dovanų dovanojimas	48. Bendrabūvio taisyklės
21. Vyriausybė	49. Romantiška meilė
22. Linkėjimai	50. Seksualiniai draudimai
23. Aprūpinimas būstu	51. Socialiniai sluoksniai
24. Higiena	52. Įrankių gamyba
25. Kraujomaišos draudimas	53. Profesijos
26. Paveldėjimo taisyklės	54. Vegetarizmas
27. Juokavimas	55. Svečiavimasis
28. Giminės	56. Kūdikių maitinimas dirbtiniu maistu

43. Pratimas institucijų panašumai ir skirtumai

Įrašyk į kiekvieną langelį, kuo šios institucijos tarpusavyje panašios (t.y. kuo bažnyčia panaši į:

- a. mokyklą;
- b. šeimą;
- c. banką ir t.t.).

Pildydamas lentelę naudokis įvairiais informacijos šaltiniais.

	Bažnyčia	Mokykla	Šeima	Bankas	Privati įmonė	Teismas	Politinė partija
Bažnyčia	xxxxxxx						
Mokykla		xxxxxxx					
Šeima			xxxxxxx				
Bankas				xxxxxxx			
Privati įmonė					xxxxxxx		
Teismas						xxxxxxx	
Politinė partija							xxxxxxx

Ar yra bendrų visoms institucijoms bruožų? Dar kartą užpildyk lentelę, įrašydamas, kuo šios institucijos viena nuo kitos skiriasi? Remkis įvairiais informacijos šaltiniais. Apibendrink, kokie bruožai jas skiria.

4

pagrindinė idėja

bendravimas, draugystė ir meilė

Paauglystė – toks laikotarpis, kai jauni žmonės jau suvokia, kad gali būti skirtingi socialinių santykių tipai. Jie žino, kad yra bendraamžių, su kuriais jie praleidžia daug laiko, bet negalėtų jų pavadinti draugais. Ir kad kai kurie žmonės yra artimi jų draugai, bet jie nėra vienas kito įsimylėję. Kaip atskirti vieną santykių tipą nuo kito? Tai klausimas, kurį trečioje dalyje aptarinėjo Markas ir Liza.

Atrodo, kad bendravimas skiriasi nuo draugystės ir meilės tik tuo, kokią prasmę tiems santykiams suteikia juose dalyvaujantys žmonės. Kartais individai nori būti kartu ir puikiai sutarti. Jie nori tik bendrauti, o jų bendravimas jiems patiems gali nereikšti nieko kito, tik paprasčiausią buvimą drauge.

Meilės ir draugystės atveju, santykiai yra daug reikšmingesni. Nėra taip paprasta nustatyti kriterijus, pagal kuriuos galėtume aiškiai išskirti šiuos du santykių tipus. Dažnai sakoma, kad meilė – tai tokie santykiai, kai kito žmogaus laimė tau tokia pat svarbi, kaip ir tavo paties. Tačiau ar negalima to paties pasakyti ir apie draugystę? Draugystė galėtų būti nusakoma kaip visuomeninis santykis tarp dviejų lygiaverčių žmonių, kurie vienas iš kito nesistengia išpešti jokios naudos. Bet tą patį galėtume pasakyti ir apie meilę.

Per diskusiją paklauskite mokinių, ar jie galėtų pasakyti tokių bruožų, kurie būdingi meilei, bet nebūdingi draugystei, ir atvirkščiai, tokių, kurie būdingi draugystei, bet nebūdingi meilei. Šitie bruožai ir bus kriterijai šiems santykių tipams atskirti.

44. Pratimas draugystė, artimi santykiai ir priklausymas grupei

Apgalvok kiekvieną teiginį. Ar šis teiginys išreiškia viešąją nuomonę?

Ar sakoma, kad taip:

niekada nebūna (1);

kartais atsitinka (2);

dažnai atsitinka (3);

būna visada (4).

Kaip tu manai, ar šie teiginiai atitinka tikrovę? Kodėl?

1. Kuo žmonės mums tampa artimesni, tuo labiau norime su jais susidraugauti.
2. Labiau norime, kad mūsų draugais taptų tokie žmonės, kurių idėjos ir vertybės panašios į mūsų, o ne tokie, kurie yra visiškai kaip mes.
3. Žmonės siekia priklausyti grupėms, kuriose pripažįstamos jiems artimos vertybės.
4. Jei su viena grupe būsi stipriai susijęs, o su kita Tavo ryšiai bus daug silpnesni, kai tos grupės ims tarpusavyje konfliktuoti, Tu iš antrosios grupės pasitrauksi.
5. Kuo aktyviau naujieji nariai jungsis prie grupės, tuo labiau senieji nariai priešinsis.
6. Naujieji grupės nariai niekada nenorės būti pavaldūs seniesiems nariams.
7. Kuo labiau norėsi įstoti į grupę, tuo artimesnės Tau bus tos grupės taisyklės ir normos.
8. Kuo daugiau dvi grupės bendraus, tuo mažesnė tikimybė, kad jos ims tarpusavyje konfliktuoti.
9. Kuo mažiau dvi grupės bus viena su kita susijusios, tuo tarp jų bus daugiau įtampos.
10. Grupės, kurios ignoruoja naujus narius, paprastai yra didesnio moralumo.

45. Pratimas bendravimas, draugystė ir meilė

Suskirstyk šias situacijas:

	Bendravimas	Draugystė	Meilė
1. Tomas ir Ričis kartą per mėnesį žaidžia kėgliais, ir tik tuo metu jie būna kartu.			
2. Tomas praleidžia Merės namuose kiekvieną vakarą iki pusiaunakčio, be to, jie būna kartu ištisus savaitgalius.			
3. Ričis padeda Džekui mokytis geometrijos, o Džekas Ričiui – anglų kalbos.			
4. Džekas tikisi, kad ponis Džois, jo anglų kalbos mokytoja, dirbs su juo po pamokų.			
5. Tomas ir Merė dažnai bučiuojasi viešumoje.			
6. Debė slapta tikisi, kad Ričis pakvies ją į šokius, ir ji žino, kad priims šį pasiūlymą, bet savo draugams teigia, kad niekada to nepadarytų.			
7. Debė ir Marija savo draugams nuolat kartoja, kaip jos viena kitai patinka.			
8. Ričis ir Sju nuolatos ir su malonumu galvoja vienas apie kitą.			
9. Sju yra labai laiminga ir nori, kad Marija būtų tokia pat laiminga, kaip ir ji.			
10. Debė nėra labai laiminga ir nori, kad Mindė jaustųsi taip pat, kaip ir ji.			

5

pagrindinė idėja

santykių nutraukimas

Paklauskite mokinių, ar paprasta pažintis, draugystė ir meilės santykiai nutraukiami vienodai, ar kiekvienas vis kitaip? Teiginį, kad visi santykiai pabaigiami nevienodai, puikiai iliustruoja garsi citata iš L. Tolstojaus romano „Ana Karenina“: „Visos laimingos šeimos panašios viena į kitą. Kiekviena nelaiminga šeima nelaiminga savaip.“ Paklauskite mokinių, dėl kokių priežasčių išyra draugystė? Tegu jie palygina savo atsakymus. Turėtų būti daug panašumų. Ar draugystė nutrūksta todėl, kad socialiniai ryšiai anksčiau ar vėliau savaime suyra, ar žmonės paprasčiausiai atitolsta vieni nuo kitų, nes kažkas kitas patraukia jų dėmesį? O dėl kokių priežasčių nutrūksta įsimylėjęlių santykiai? Markas Lizai sako: „Juk mes draugai. Mes daugiau, nei draugai“. Jis nori žinoti, kodėl Liza nori nutraukti jų santykius.

Tiriant priežastis, dėl kurių nutrūksta santykiai, galima sužinoti apie pačius santykius daug daugiau, nei tiriant dar besitęsiančią meilę ar draugystę. Mokinių atsakymus užrašykite lentoje. Jie sakys kažką panašaus į tai: „Ji pasidarė man nebeįdomi“, „Jis per daug iš manęs reikalavo“, „Jis man visada sakydavo, ką turėčiau daryti“, „Nesutapo mūsų požiūriai“.

Išnagrinėkite pirmą teiginį. „Ji pasidarė man nebeįdomi“. Kas daro žmones įdomiais? Ar žmonės vieni kitiems įdomūs tada, kai jie patys ir jų interesai yra panašūs ar kai jie yra visiškai skirtingi, „nauji“ ir „stebinantys“? Kitaip tariant, paklauskite mokinių, ar bendravimas, draugystė ir meilė yra pagrįsti panašumais ar skirtumais tarp žmonių? Ar santykiai nutraukiami tada, kai žmonės nusivilia vieni kitais, nes nepatenkinami jų lūkesčiai?

46. Pratinimas santykių nutraukimas

Čia pateikti žmonių, kurių santykiai griūva, dialogai. Dėl kokių priežasčių, Tavo manymu, jie nebenori bendrauti?

1. Džonas: "Man atrodo, kad atimu iš tavęs per daug laiko. Tu gali susitikinėti ir su kitais vaikinais."
Marija: "Bet mes ir taip mažai laiko praleidžiame kartu!"
2. Marius: "Jei Tau taip patinka mano draugas Franciskas, tai gal geriau draugauk su juo, o ne su manimi."
Joana: "Jei nebūtum taip nemėgęs mano draugo Francisko, man būtų lengviau su Tavimi draugauti."
3. Johanas: "Aš manau, kad mes per daug panašūs."
Marija: "Nesąmonė! Aš manau, kad mes per daug skirtingi."
4. Žaneta: "Tu vediesi mane kur nors tik todėl, kad nori pasirodyti."
Martynas: "Negi mes visada turime būti tik dviese?"
5. Džeinė: "Tavo šeima manęs nemėgsta."
Mortis: "Nejuokauk! Tai Tavo šeima manęs nemėgsta."
6. Marta: "Man kartais atrodo, kad Tau labiau patinka būti su draugais."
Jonas: "O man atrodo, kad tu geriau jautiesi būdama su draugėmis."

pagrindinė idėja nuosavybė

Jei socialiniai ryšiai yra stiprūs, grupių nariai, tiek vaikai, tiek suaugę, turi stiprų priklausomybės jausmą. Visuomenei sudėtingėjant, solidarumo jausmas mažėja, nes išsivysto individualizmas ir savikontrolė. Augant individualizmui, didėja domėjimasis asmenį supančiais daiktais, kurie užtikrina žmogaus individualumą ir saugumo jausmą. Dažniausiai šie daiktai yra asmeninė žmogaus nuosavybė. Į savojo "aš" sampratą dažnai įtraukiami ir asmeniniai daiktai: rūbai, namai, mašina, radijas, žaislai ir t.t. Ryšys tarp asmens priklausomybės tam tikrai socialinei grupei ir turto įsigijimo dažnai yra atvirkščias. Labai dažnai žmonės, kurie nėra tvirtai susiję su savo šeima ar visuomene, šį priklausomybės (dėmesio) trūkumą bando kompensuoti materialiais daiktais. Manoma, kad turėjimo poreikis nebūtinai yra įgimtas ar valdomas instinkty. Nuosavybės įsigijimas gali būti vienas iš santykio su tam tikros istorinės epochos ir socialine vietovės aplinka, jos organizavimu ir dezorganizavimu, būdų.

Čia neneigiamas natūralus žmogaus poreikis įsigyti fizinių daiktų, kurie jam yra svarbūs. Tiesiog norėta parodyti socialinį šio poreikio aspektą. Būtina suvokti atvirkštinį sąryšį tarp asmens priklausymo ir priklausymo asmeniui, tuo pabrėžiant, kodėl šioje konkurencinėje ir suskilusioje visuomenėje, kur žmonės nuolat negauna pakankamai dėmesio ir meilės ar nesijaučia kitiems reikalingi, didžiausia vertybe laikomi materialūs daiktai ir jų įsigijimas.

Sendis sako Keisei ir Linkui: "Tai mano dviračis". Todėl nėra keista, kad jis taip jaudinasi netekęs savo dviračio. Visuomenėje, kurioje vaikai turi nedaug savo daiktų, jie yra smarkiai prisirišę prie tų daiktų, kuriuos turi. Paklauskite mokinių, ar jie galvoja, kad jų asmeniniai daiktai yra ir jų pačių asmenybės dalis, ir ar jie jaustųsi nesaugiai, jei tos nuosavybės netektų?

47. Pratimas dalykai, kuriems aš priklausau, ir kurie priklauso man

Suskirstyk teiginius:

	Tu priklausai, ir Tau priklauso	Tu priklausai, bet Tau nepriklauso	Tu nepriklausai, bet Tau priklauso	Tu nepriklausai, ir Tau nepriklauso
1. Tavo šeima	0	0	0	0
2. Tavo šalis	0	0	0	0
3. Pasaulis	0	0	0	0
4. Tavo mokykla	0	0	0	0
5. Tavo kambarys	0	0	0	0
6. Tavo religija	0	0	0	0
7. Tavo idėjos	0	0	0	0
8. Tavo draugystė	0	0	0	0
9. Tavo bendruomenė	0	0	0	0
10. Tavo gyvenimas	0	0	0	0

48. Pratimas asmuo ir nuosavybė

Suskirstyk aprašytas situacijas:

	Tavo asmens dalis, bet ne Tavo nuosavybė	Tavo nuosavybė, bet ne Tavo asmens dalis	Ir Tavo nuosavybė, ir asmens dalis	Nei Tavo nuosavybė, nei asmens dalis
1. Plaukai ant Tavo galvos	0	0	0	0
2. Tavo plaukai nukirpti ir gulintys ant kirpyklos grindų	0	0	0	0
3. Batai, kuriais Tu dabar avi	0	0	0	0
4. Tavo vadovėliai	0	0	0	0
5. Tavo namų darbai	0	0	0	0
6. Tavo parašytas eilėraštis	0	0	0	0
7. Tavo lova (namuose)	0	0	0	0
8. Pinigai, kuriuos Tu užsidirbai plaudamas mašinas	0	0	0	0
9. Lėktuvas, kurį Tu padarei iš popieriaus	0	0	0	0
10. Tavo dantų šepetėlis	0	0	0	0
11. Tavo tėvai	0	0	0	0
12. Tavo draugai	0	0	0	0
13. Tavo mintys	0	0	0	0
14. Tavo veiksmai	0	0	0	0
15. Tavo šalis	0	0	0	0

pagrindinė idėja

nusikaltimas, ar tai normalu?

Linkas teigia, kad nusikaltimai – tai kažkas neišvengiamo, kaip liga, mirtis ar skausmas. “Tai nėra gerai, tačiau normalu”. Linko teiginys, kad nusikaltimai yra normalus dalykas, gali būti paaiškintas. Kiekvienas visuomenės narys privalo laikytis tam tikrų taisyklių. Šios taisyklės – tai bandymas suvienodinti visus visuomenės narius ir užkirsti kelią tokiam elgesiui, kurį visuomenė smerkia. Žmogiškų būtybių įvairovė sąlygoja jų elgesio originalumą ir kūrybiškumą, tačiau jie yra linkę elgtis draudžiamai. Toks elgesys gali būti nuo pranašišku esančios visuomenės pasmerkimų iki antisocialinių veiksmų, įvardijamų “nusikaltimo” sąvoka.

Kadangi visuomenė sukuria taisyklių sistemą, ji smerkia elgesį, kuris toms taisyklėms nepaklūsta. Jei visuomenėje skiriamos didelės bausmės už tokius nusikaltimus, kaip žmogžudystė, tai sunkių nusikaltimų gali sumažėti. Įvykus šitiems pasikeitimams, dėmesys gali būti atkreiptas į tokį nusikalstamą elgesį, kuris anksčiau buvo toleruojamas. Pavyzdžiui, visuomenėje, kurioje vyrauja smurtas, nekreipiama dėmesio į etiketo subtilumus. Tačiau griežtai reguliuojamoje bendruomenėje, tokioje kaip pradinės mokyklos klasė, kur smurtas yra neįmanomas dėl labai griežtų bausmių, taisyklės griežtai draudžia netgi tokį elgesį, kaip šnibždėtis ar kramtyti gumą. Ten, kur yra taisyklės, visada bus draudimai, o bet kokie elgesio nukrypimai bus smerkiami ir pavadinami nusikalstamu elgesiu. Taigi ten, kur yra taisyklių sistema, neišvengiamai atsiranda ir nusikalstamas elgesys.

Linko argumentai atrodo labai svarūs. Kokius kontraargumentus gali pasiūlyti jūsų mokiniai? Kai kurie iš jų gali teigti, kad žmones galima išauklėti, o antisocialus elgesys gali būti pašalintas. Kiti gali prieštarauti, kad antisocialaus elgesio išvengti negalima, kadangi neįmanoma panaikinti skirtumų tarp žmonių. Todėl būtina žmones mokyti tolerancijos kitų žmonių elgesiui. Kartais išsakoma kraštutinė nuomonė, kad problemos esmė yra pačiose taisyklėse. Jei visos taisyklės būtų panaikintos, žmonės galėtų elgtis taip, kaip jiems patinka, ir antisocialus elgesys išnyktų. Jūsų mokiniai, svarstydami klausimą, “Ar nusikaltimas – tai normalu?” gali iškelti ir kitų argumentų.

49. Diskusijos planas ką reiškia "normalu"?

Ką reiškia "normalu"? Ar "normalu" tai tas pats, kas "natūralu"?

Ar yra dalykų, kurie yra "normalūs", bet "nenatūralūs"?

Ar yra dalykų, kurie yra "natūralūs", bet "nenormalūs"?

Koks yra ryšys tarp "normalumo" ir "natūralumo"?

50. Diskusijos planas normalumas

Visuomenėje vyraujantį elgesį vadiname "normaliu", o retai pasitaikančias elgesio formas vadiname "nenormaliomis". Kai kuriais atvejais, priklausomai nuo to, ką vadiname "normaliu", kitokį elgesį pavadiname "nenormaliu".

Remdamiesi pateiktais teiginiais, aptarkite, ar kiekvienu atveju sąvokas "normalu" ir "nenormalu" sieja tos pačios priežastys.

1. "Mūsų visuomenėje nėra normalu sverti daugiau, nei 100 kg."
2. "Jonas yra milijonierius, o tai mūsų visuomenėje gana neįprasta. Aš manau, kad tai nenormalu."
3. "Viskas šiame mieste taip senamadiška ir konvencionalu, kad vos pasitaikius progai aš negaliu susilaikyti nelaužęs šių taisyklių. Kodėl turėčiau jaudintis, kad žmonės mane laiko "nenormaliu"?"
4. "Mes turime nenormalų šunį. Jis myli kates."
5. "Mano temperatūra nenormaliai aukšta – 38,9^o C."
6. "Aš, psichiatrinės ligoninės vyriausiasis gydytojas, esu vienas iš nedaugelio normalių žmonių ligoninėje."
7. "Yra nenormalu, kai visi, besimokantys šioje klasėje, gauna 10."
8. "Šioje miesto dalyje yra normalu, kad paprasti žmonės yra vargšai, o vagys – turtingi."
9. "Aš labai stengiuosi būti normalus. Bet tada kokie nenormalūs atrodo kiti mano šeimos nariai!"

51. Diskusijos planas skausmas

1. Ar pažįsti nors vieną žmogų, kuris niekada nejautė skausmo?
2. Ar Tu kartais jauti skausmą? Kokiomis aplinkybėmis? Ką Tu tada darai? Kodėl?
3. Jei kas nors iš Tavo pažįstamų, susilaužęs ranką, sakytų, kad jam neskauda, ar Tu pagalvotum, kad tai normalu? Kodėl?
4. Kokia yra skausmo prasmė?
5. Ar yra skausmas, neturintis prasmės? Pavyzdžiui?
6. Skausmas kenkia. O nusikaltimas? Kaip ir kam jis kenkia?
7. Ar skausmas yra fizinis reiškinys? O nusikaltimas? Ar skausmas yra psichinis reiškinys? O nusikaltimas?
8. Ar Tu gali objektyviai kitam apibūdinti, kas yra "skausmas"?
Ar Tu gali objektyviai kitam apibūdinti, kas yra "nusikaltimas"?
9. Ar gali mane paveikti Tavo skausmas? Ar gali mane paveikti Tavo nusikaltimas?
10. Ar skausmas yra vidinis ar išorinis reiškinys? Ar nusikaltimas yra vidinis ar išorinis reiškinys?
11. Ar skausmas yra natūralus ar visuomeninis reiškinys? Ar nusikaltimas yra natūralus ar visuomeninis reiškinys?

pagrindinė idėja

ar nusikaltėliai nori būti visuomenės nariai?

Sendis sako Linkui ir Keisei: "Taip yra todėl, kad jūs norite būti visuomenės nariai", jis turi omenyje tai, kad jie iš tikrųjų to nori. Sociologinių tyrimų apie nusikaltėlius, ypač tuos, kurie dalyvavo organizuotuose nusikaltimuose, rezultatai parodė, kad nusikaltėlių gyvenimo tikslai yra tokie patys, kaip ir tų, kurie nepažeidinėja įstatymų. Kitaip tariant, ir nusikaltėliai, ir tie, kurie laikosi įstatymų, nori būti sveiki, saugūs, gerbiami, ir savo vaikams suteikti tiek privilegijų ir galimybių, kiek tik įmanoma. Skirtumas tik toks, kad įstatymus gerbiančios visuomenės nariai suvokia, kad savo tikslų jie gali siekti tik legaliomis priemonėmis, ir kad jie nedarys nusikaltimo net tuo atveju, jei legaliai pasiekti norimų rezultatų bus neįmanoma. O nusikaltėliai jaučia, kad norimų tikslų legaliomis priemonėmis nepasiekia. Todėl norėdami pasiekti socialiai priimtinių tikslų, jie jaučiasi priversti imtis socialiai netinkamų priemonių. Šie tyrimai rodo, kad nusikaltėliai dažnai nėra tokie antisocialūs, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Priešingai, jie visuomenėje priimtų tikslų siekia taip atkakliai, kad ima nebepaisyti būdų ir priemonių, kuriomis tie tikslai gali būti pasiekti. Žinoma, yra ir išimčių. Yra žmonių, kuriems patinka pats nusikaltimas, o ne jo atnešama nauda.

Mokiniais bus naudinga suprasti ir kitokį požiūrį į nusikaltėlius, nes tai padeda išskirti įvairius nusikaltimų tipus, tokius, kaip "baltųjų apykaklių" nusikaltimai, o ne tik manyti, kad visi nusikaltėliai yra antisocialūs. Mokiniai gali taip pat pastebėti, kad žmonės yra mąstantys ir kritiškai visuotinai priimtų tikslų atžvilgiu, be to, supranta santykį tarp tikslų ir priemonių. Todėl skirtumai tarp įstatymus gerbiančių ir juos laužančių yra daug mažesni, nei galėjo pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

52. Pratimas ar nusikaltėliai nori būti visuomenės nariai?

Tarkime, kad šias mintis išsakė nuteistieji. Kaip Tu manai, ar šie žmonės nori būti visuomenės nariai, ar Tau atrodo, kad jie yra antisocialūs, ir jiems yra nepriimtini visuomenės idealai bei institucijos?

1. E. H., vyras, 46 m.:

“Mano žmonė gamino daugiau produkcijos, nei galėjo realizuoti. Tai kas čia tokio, kad aš paėmiau truputį pinigų buto nuomai sumokėti? Vienintelis dalykas, ko aš kada nors troškau, tai nupirkti gražų namą žmonai ir leisti vaikus mokytis.”

2. V. J., moteris, 30 m.:

“Aš dėdavau bombas bankuose, bet niekada nebandžiau susprogdinti mokyklos. Taip yra todėl, kad tikiu ugdymu.”

3. J. C. T., vyras, 19 m.:

“Visuomenė žino, kad nėra prasmės sodinti nusikaltėlių į kalėjimą – vis tiek ten jie nėra perauklėjami, o tik tampa dar blogesni. Bet nusikaltėliai vis dar sodinami į kalėjimus stengiantis įbauginti kitus ir priversti juos būti gerai. Todėl, kai ką nors apiplėšiu, jį dar ir primušu. Tai lyg pranešimas visuomenei, kad jų metodai neteisingi.”

4. T. C., moteris, 17 m.:

“Žinoma, aš pardavinėju marichuaną mokykloje. Bet jei to nedaryčiau aš, darytų kiti. Ir jei narkotikai būtų legalizuoti, kaip, pavyzdžiui, tabakas, aš atidaryčiau mažą parduotuvėlę, ir pardavinėčiau narkotikus kartu su laikraščiais ar žurnalais. Čia ne mano kaltė, kad vaikams reikia narkotikų.”

5. B. D., vyras, 61 m.:

“Žinoma, mano darbininkai gražina man dalį savo algos. Aš manau, kad jie yra dėkingi man už tai, kad esu toks kilniaširdis vadovas. O kai kas nors tau yra dėkingas, nereikia to dėkingumo atmesti. Jei jie nori man atiduoti dalį savo algos, taip išreikšdami dėkingumą, leidžiu jiems tai daryti. Todėl mano kompanijoje visi esame kaip viena didelė ir laiminga šeima.”

ketvirta dalis

1. Dvi valstybinės valdžios funkcijos
2. Kaip Liza siūlo nustatyti, ar teiginys teisingas, ar klaidingas?
3. Trys Rendžio prielaidos
4. Trys Marko prielaidos
5. Kas yra "faktas"?
6. Kokią įtaką mūsų gyvenimui daro patirtis?
7. Kam reikalingi įstatymai?
8. Darbo pasidalijimas
9. Kerštas ir "sąskaitų suvedimas"
10. Kaltės išpirkimas

pagrindinė idėja

dvi valstybinės valdžios funkcijos

47 puslapyje rašoma, kad Timas tvirtina, jog valstybinė valdžia turi vykdyti dvi funkcijas – palaikyti vidaus tvarką ir ginti valstybę nuo priešų. Kitaip tariant, Timas sako, kad pagrindinės valdžios funkcijos yra gynybinė ir tvarkos palaikymo.

Timas, teigdamas, jog tik vidaus tvarkos užtikrinimas ir gynyba yra vienintelės valdžios funkcijos, tuo pačiu teigia, kad valdžia turi laikytis “nesikišimo” į kitus visuomenės santykius politikos. “Nesikišimo politikos” besilaikančią valstybinę valdžią galima apibrėžti kaip “anarchiją ir policininką”. Tai reikštų, kad valdžia į nieką nesikiša, nestato tiltų ir kelių, nesirūpina mokyklomis ir ligoninėmis ir nėra atsakinga už nieką, išskyrus įstatymų ir tvarkos palaikymą bei valstybės gynimą nuo agresijos. Žmonės paliekami savo valiai, nes kuo labiau valdžia rūpinasi žmonėmis, tuo mažiau žmonės rūpinasi patys savimi.

Jei “nesikišimo politika” įsivyratų mokykloje, vienintelė administracijos pareiga būtų palaikyti tvarką ir rūpintis drausme. Mokymasis būtų pačių mokinių reikalas, ir mokyklos valdžia į jį nesikištų. Mokytojai būtų tik kaip stebėtojai ir tvarkos palaikytojai. Į mokymo procesą jie nesikištų. Žinoma, atsirastų ir pritariančių tokiai ugdymo sistemai. Klasėje galite aptarti teigiamas ir neigiamas šios sistemos puses.

53. Diskusijos planas gynybinė valstybinės valdžios funkcija

1. Ar piliečiai gali turėti asmeninį ginklą savigynai?
2. Ar piliečiai gali kurti savo armijas?
3. Ar valstybės karinės pajėgos yra vienintelė struktūra, galinti vykdyti gynybinę šalies funkciją?
4. XX a. viduryje daugelyje valstybių Karo ministerijos buvo pavadintos Gynybos ministerijomis. Kaip manai, kodėl įvyko šie pokyčiai?
5. Ar karas yra "smurtinė diplomatijos forma"?
6. Ar yra "karo įstatymai", kurie per karą griežtai reguliuoja kareivių elgesį?
7. Ar yra armijos kodeksas, kuris griežtai reguliuoja kareivių elgesį armijoje?
8. Ar valstybės turi teisę pulti viena kitą be priežasties ar neišprovokuotos?
9. Ar užpultoji valstybė turi teisę gintis?
10. Ar valstybė, kurioje yra gyventojų perteklius, turi teisę veržtis į kaimynines valstybes?
11. Ar taikios valstybės turi teisę jėga "nuraminti" jai grasinančią kaimyninę valstybę?
12. Ar kaimyninės valstybės turi teisę užpulti taikiai nusiteikusių valstybę vien todėl, kad ji yra "kitokia" nei jos?
13. Kai kurios valstybės laikosi neutralios politikos ir turi mažas armijas. Ar tai padidina tikimybę, kad jos bus užpultos?
14. Jei būtų pasaulinė vyriausybė ir didžiulė pasaulinė armija, ar tada atskiros valstybės galėtų neturėti savų armijų?

54. Diskusijos planas vidaus tvarkos palaikymo funkcija

1. Kokiomis aplinkybėmis policija gali suimti žmogų, įtariamą padarius nusikaltimą?
2. Kokiomis aplinkybėmis policija gali suimti žmogų, kurį įtaria kaip asmenį, galintį įvykdyti nusikaltimą?
3. Kokiomis aplinkybėmis policija gali suimti žmogų, kurstantį kitus žmones nusikalsti?
4. Ar būna nusikaltimai be nukentėjusiųjų? Paašškink.
5. Ar gali piliečiai atlikti policijos funkcijas? Jei taip, tai kokiomis aplinkybėmis?
6. Ar gali policija perduoti savo funkcijas privatiems asmenims? Jei taip, tai kokiomis aplinkybėmis?
7. Ar priešinimasis suimant yra nusikaltimas?
8. Ar bandymas išvengti suėmimo yra nusikaltimas?
9. Ar atsisakymas duoti policijai parodymus, nukreiptus prieš save, yra nusikaltimas?
10. Ar atsisakymas duoti policijai parodymus, nukreiptus prieš kitus asmenis, yra nusikaltimas?
11. Jei policija Tavęs negina, ar Tu, saugodamas savo gyvybę, turi teisę daryti ką tinkamas (netgi ką nors nužudyti)?
12. Jei policija Tave gina, kokios yra Tavo teisės Tave užpuolusiojo atžvilgiu?
13. Ar turi teisę teisme atsisakyti liudyti prieš savo šeimos narius?
14. Ar asmuo, teisingai apkaltintas nusikaltimu ir nubaustas mirties bausme, turi teisę nepaklusti kalėjimo viršininko įsakymui, kuris liepia sau įvykdyti mirties bausmę?
15. Ar žmogus, ieškomas policijos, turi teisę vienytis su kitais policijos ieškomais žmonėmis į gaujas ir taip užtikrinti savo saugumą?
16. Kai kuriose šalyse policininkai yra neginkluoti. Ar tai, Tavo nuomone, didina, ar mažina nusikaltimų tikimybę tose šalyse?

55. Pratimas valstybinės valdžios funkcijos kasdieniame gyvenime

Paprašykite mokinių, kad jie apklaustų bent po tris žmones, nesimokančius jų mokykloje. Tegu šie žmonės atsako į klausimą: "Kam reikalinga valstybinė valdžia?" Visus atsakymus įrašykite į bendrą lentelę:

Gynybinė funkcija	Vidaus tvarkos palaikymo funkcija	Kitos funkcijos

1. Kurioje lentelės dalyje daugiausia atsakymų?
2. Ar toks rezultatas patvirtina Timo požiūrį į valstybinę valdžią?
3. Jei daugiausia atsakymų yra skiltyje "Kitos funkcijos", išvardyk konkrečias funkcijas, kurios slypi po šiuo pavadinimu.

Pagalvok, kaip kiekviena šių funkcijų įtakoja kasdienį Tavo gyvenimą. Įsivaizduok, kad jų nėra, ir kad valdžia turi vykdyti tik gynybinę bei vidaus tvarkos palaikymo funkcijas. Kaip pasikeistų Tavo gyvenimas, jei valdžia vykdytų tik šias funkcijas?

4. Ar dabar Tu pritari Timo nuomonei apie valstybinės valdžios vaidmenį visuomenėje?
5. Jei valdžia nevykdytų visų šių funkcijų, ar visuomenė egzistuotų ir be to, ar šias funkcijas imtų vykdyti kokia kita organizacija, ar privatūs asmenys?

2

pagrindinė idėja

kaip Liza siūlo nustatyti, ar teiginys teisingas, ar klaidingas?

49 puslapyje rašoma, jog Liza teigia žinanti, iš kur kyla prieštaravimai. Ji žino, kad du teiginiai yra laikomi prieštarais, jei vieno teiginio teisingumas lemia kito klaidingumą ir atvirkščiai. Tai prieštaravimas, kurį apsprendžia argumente išsakomos prielaidos. Neįmanoma įtikinti žmogaus, kad teiginys yra teisingas, jei jis žino, kad yra teisingas jam priešingas teiginys. Pavyzdžiui, neįmanoma įtikinti žmogaus, kad prie dviejų pridėjus du, negausime keturių, jei jis teisingu laiko teiginį, kad prie dviejų pridėję du gausime keturis.

Lizos požiūris gali padėti mokiniams suprasti, kodėl žmonės kai kurių teiginių, nors šie ir būtų teisingi, tokiais nelaiko. Jie yra įsitikinę, kad teisingiems teiginiams priešingi teiginiai yra teisingi, ir negali šių įsitikinimų atsisakyti. Jei mūsų tikslas yra įtikinti žmones priešingų prielaidų teisingumu, pirmiausia reikia išnagrinėti tas prielaidas, kuriomis pagrįsti jų įsitikinimai, ir jas paneigti.

56. Pratimas ieškant tiesos

Žmonės, ieškantys tiesos, panašūs į žmones, vandenyne ieškančius perlų. Gausybė tokių žmonių susiburia ant vandenyno kranto ir, sužavėti vandens platybės, maudosi ir nardo bangose, kol, susijaudinę ir apsvaigę, pamiršta savo tikslą – perlą.

Tik nedaugelis iš besimaudančių bangose po kurio laiko prisimena savo tikslą, mokosi plaukti ir išplaukia tolyn į vandenyną.

Tik kai kurie iš jų, patys geriausi plaukikai, išplaukia į atvirą vandenyną. Kiti lieka bangų mūšoje.

Tik kai kurie iš pačių geriausių plaukikų prisimena tikslą ir pradeda nardyti, kiti, susižavėję plaukimu, tobulina savo meistriškumą ir vėl pamiršta perlą.

Tik kai kurie iš pradėjusių nardyti pasiekia vandenyno dugną ir suranda perlą...

– Mejeris Baba

1. Ar šis alegorinis pasakojimas teigia, kad:
  - a. tiesos nėra;
  - b. tiesa yra, tik ją labai sunku atrasti;
  - c. tiesa yra, bet niekas nežino, kaip ją rasti.
2. Ar šis alegorinis pasakojimas pataria, kaip surasti tiesą?
3. Gal šiame pasakojime iš viso nekalbama nei apie tiesą, nei apie tai, kaip ją rasti?
4. Jei pasakojime kalbama apie tai, kaip rasti tiesą, tai ar tiesos siekimas yra tiek pat svarbus, kiek ir pati tiesa?
5. Gal šiuo pasakojimu norima pasakyti, kad nėra jokių kelių tiesai atrasti, ir kiekvienas, kuris siekia tiesos, yra pasmerktas nesėkmei.
6. Tarkime, kad kas nors teigia žinąs absoliučią tiesą, tačiau Tu turi prižadėti neklausti, iš kur jis tą tiesą žino. Ar Tu sutiktum su šia sąlyga ir patikėtum, kad jis žino tiesą?
7. Ar gali būti neefektyvus net pats patikimiausias metodas tiesai rasti?

57. Pratimas prieštaringos nuomonės ir priešastys

Manoma, kad jei du teiginiai yra prieštaringi, tai tik vienas iš jų yra teisingas.

Toliau pateikiamos teiginių poros. Nuspręsk, ar abu teiginiai gali būti teisingi, ar tik vienas iš jų.

	Abu gali būti teisingi	Tik vienas gali būti teisingas	Nežinau
1. <u>Džedas</u> : "Lauke tikrai daugiau, nei dešimt laipsnių šalčio." <u>Kenas</u> : "Aš manau, kad mažiau."			
2. <u>Pegė</u> : "Aš mėgstu greipfrutus." <u>Debė</u> : "O aš ne."			
3. <u>Pegė</u> : "Renkant išdininką, balsavau už Semą." <u>Debė</u> : "Ne, tu už jį nebalsavai."			
4. <u>Džedas</u> : "Aš nekenčiu Pegės." <u>Kenas</u> : "Ne, tau ji patinka."			
5. <u>Džedas</u> : "Norint sušilti, reikia sėdėti prie laužo." <u>Kenas</u> : "Ne, norint sušilti nebūtina sėdėti prie laužo."			
6. <u>Pegė</u> : "Aš manau, kad galima išduoti tėvynę už milijoną dolerių." <u>Debė</u> : "Aš manau, kad dėl milijono dolerių tėvynės išduoti negalima."			
7. <u>Džedas</u> : "Norint nusipirkti maisto produktų, reikia eiti į maisto parduotuvę." <u>Kenas</u> : "Norint nusipirkti maisto prekių, būtų kvaila eiti į pramoninių prekių parduotuvę."			
8. <u>Pegė</u> : "Norint užkariauti kitą šalį, reikia pradėti karą." <u>Debė</u> : "Siekiant taikos ir gerovės, nereikia vengti karų."			
9. <u>Džedas</u> : "Norint įgyti išsilavinimą, reikia eiti į mokyklą." <u>Kenas</u> : "Norint įgyti prastą išsilavinimą, reikia eiti į mokyklą."			
10. <u>Pegė</u> : "Man patinka užsisakyti sraigių, bet valgyti jų aš nemėgstu." <u>Debė</u> : "Ne, tau patinka tik užsisakyti sraigių, bet valgyti jų tu nemėgsti."			
11. <u>Pegė</u> : "Moterys į šį klubą nepriimamos, todėl neturėtum į jį stoti." <u>Debė</u> : "Visos moterys iš šio klubo buvo pašalintos, todėl į jį stoti neverta."			

pagrindinė idėja

trys Rendžio prielaidos

48 puslapyje rašoma, kaip Markas ir Tonis išsiaiškina Rendžio prielaidas:

1. Žmonės nuolatos nori vieni su kitais kovoti.
2. Valstybinė valdžia – tai vienintelė jėga, kuri gali nutraukti jų kovą.
3. Svarbiausia yra tvarka.

Pastebėkite, kad ginčas kyla dėl to, teigus Rendis ar ne, sakydamas, kad “vienintelė valstybinės valdžios pareiga yra saugoti tvarką”. Markas ir Tonis siekė parodyti, kokiomis prielaidomis rėmėsi Rendis darydamas tokias išvadas. Markas galėjo Rendžiui pritarti. Tačiau jis nusprendė paneigti Rendžio prielaidas kaip neteisingas, parodydamas, kokie teiginiai logiškai seka iš priešingų prielaidų.

Tačiau Markas galėjo pasielgti ir kitaip. Jis galėjo sakyti Rendžiui: “Tarkime, kad tavo pateiktos prielaidos yra teisingos. Aš galiu įrodyti, kad iš tavo prielaidų seka išvada, visiškai priešinga tavo padarytai išvadai, jog siekis palaikyti taiką nėra vienintelis valstybinės valdžios rūpestis. Ji turi daryti dar ir daugybę kitų svarbių darbų”. Tokiu atveju svarbu, kokiais argumentais Markas įrodinės, kad būtent tokia išvada seka iš Rendžio prielaidų. Galbūt jūsų mokiniai sutiks suformuluoti Marko argumentus ir pabandys pateikti tinkamų įrodymų. Jei pavyks tai padaryti, bus daug įtikinamiau įrodyta, kad iš Rendžio “neginčijamų” prielaidų galima padaryti ir kitokias išvadas. Toks įrodinėjimo būdas bus daug efektyvesnis nei tas, kuriuo bandė įtikinėti Markas.

58. Diskusijos planas ar iš Rendžio prielaidų seka Marko išvados?

Nuspręskite, ar šie teiginiai yra teisingo mąstymo pavyzdžiai.

1. Haris:

„Žmonės iš prigimties yra agresyvūs. O valstybinės valdžios pareiga yra ne saugoti tvarką, bet pasirūpinti, kad žmonės kovotų teisingai.“

2. Zelma:

„Žmonės iš prigimties yra agresyvūs. O vyriausybės pareiga yra ne saugoti tvarką, bet padėti žmonėms pozityviai nukreipti agresiją.“

3. Erlas:

„Tik valstybinė valdžia gali nutraukti žmonių tarpusavio kovą. Bet jei kiekvienas žmogus nori kovoti, tai bandymas sulaukyti juos nuo kovos sukeltų visuotinį nepasitenkinimą.“

4. Rojus:

„Tik valstybinė valdžia gali nutraukti žmonių tarpusavio kovą. Tačiau norėdama tai padaryti valdžia turėtų naudotis tik taikiomis priemonėmis, nes tik taikiomis priemonėmis galima pasiekti tvarkos.“

5. Todas:

„Svarbiausia yra tvarka. Tačiau vienintelis kelias tvarkai pasiekti – teisingumas. Todėl vyriausybė pirmiausia turėtų siekti teisingumo. Tačiau tvarkos palaikymas nėra vienintelis vyriausybės rūpestis.“

6. Gretchen:

„Svarbiausia yra tvarka. Tačiau tvarka bus tik tada, kai visi bendrai sieks, kad ji būtų. Netiesa, kad valdžia viena, be žmonių pagalbos, gali užtikrinti tvarką. Juk ji turi vykdyti dar ir daugybę kitų funkcijų.“

4

pagrindinė idėja

trys Marko prielaidos

39 puslapyje rašoma, kad Markas pateikia priešingus argumentus. Jis naudojami priešingomis prielaidomis nei Rendis:

1. Jei žmonės nori nuolatos kovoti vieni su kitais, tai šis potraukis yra išmoktas, o ne įgimtas.

2. Jėga nėra geriausias būdas apsaugoti žmones nuo kovos. Geras auklėjimas yra teisingesnė priemonė.

3. Tvarka nėra svarbiausias dalykas.

Marko nuomone, iš šių prielaidų seka išvada, kad tvarkos palaikymas nėra vienintelė valdžios funkcija.

Pateiktos trys priešingų prielaidų poros: trys prielaidos, kurias pasiūlė Rendis, ir kitos trys, pasiūlytos Marko ir Tonio. Pastebėkite, kad Markas ir Tonis ne tik pateikia kitokias prielaidas, bet ir pagrindžia jas tam tikrais argumentais. Pasiūlykite savo mokiniams aptarti šias tris prielaidų poras. Paklauskite jų: "Ar nuolatinis žmonių noras kovoti vieniems su kitais yra įgimtas, ar išmoktas", "Ar jėga yra geriausia priemonė, norint žmones apsaugoti nuo kovos, ar yra ir kitų, geresnių, priemonių? Jei taip, tai kokių", "Ar svarbiausia yra tvarka ("tvarka svarbiau už viską"), ar, kaip teigia Tonis, yra ir kitų, svarbesnių, tikslų?"

Verta atkreipti mokinių dėmesį į Tonio teiginį, kad jų pateiktos prielaidos yra esminės ir nepagrįstos jokiais kitomis prielaidomis.

Kaip jūs manote, kas teisus: ar tie, kurie teigia, kad nėra jokių esminių prielaidų? Kitaip tariant, ar gali būti, kad Tonis klysta, nes ne tik jo, bet ir kitų žmonių priimanos prielaidos gali būti laikomos esminėmis ir nereikalaujančiomis įrodymo?

59. Pratimas   prielaidų poros

1. Donaldas ir Denisė ginčijasi, kas laimės rytdienos rinkimuose: ponis Gryn ar ponas Redas.

Denisės argumentai:

tikėtina, kad visos moterys balsuos už ponį Gryn;
tikėtina, kad visi vyrai balsuos už poną Redą;
tikėtina, kad moterų yra daugiau, nei vyrų,
todėl rinkimuose laimės ponis Gryn.

Donaldso argumentai:

tikėtina, kad visos moterys balsuos už poną Redą;
tikėtina, kad visi vyrai balsuos už ponį Gryn;
tikėtina, kad moterų yra daugiau, nei vyrų,
todėl rinkimuose laimės ponas Redas.

- A. Aptarkite visas prielaidas. Kodėl jos gali būti neteisingos?
- B. Kokias papildomas (teisingas) prielaidas reikia suformuluoti, kad šie teiginiai taptų įtikinamesni?

2. Krisas ir Karolina skirtingai atliko užduotį:

“Mitsė nusipirko garso kasetę už 4 Lt, ją pardavė už 8 Lt, po to vėl ją nusipirko už 12 Lt, o pardavė už 16 Lt. Kiek litų ji uždirbo?”

Krisas sako – 8 Lt, o Karolina – 4 Lt.

- A. Kokiomis prielaidomis remiasi Krisas, darydamas išvadą, kad Mitsė uždirbo 8 Lt?
- B. Kokiomis prielaidomis remiasi Karolina, darydama išvadą, kad Mitsė uždirbo 4 Lt?

5

pagrindinė idėja

kas yra "faktas" ?

50 puslapyje rašoma, jog Markas sako: "nėra prasmės ieškoti gausybės faktų knygoje, jei nėra galimybės tuos faktus patikrinti ir įvertinti. Norint įvertinti faktus, reikalingi kriterijai." Šiame teiginyje slypi dvi problemos. Pirmoji – norint nustatyti faktus, reikalingi iš anksto nustatyti kriterijai (apie tai jau buvo diskutuota romano "Markas" pradžioje.) Antroji problema yra: turint faktus, reikia kriterijų juos įvertinti. Įvertinant faktus vėl reikės kriterijų, tačiau tai turės būti kiti, ne tie kriterijai, kuriais remiantis faktas buvo nustatytas.

Pavyzdžiui, teisėjas gali ilgai svarstyti, ar kišeninis peilis, minimas byloje kaip daiktinis įrodymas, yra tikrai tas įrankis, kuriuo buvo įvykdyta žmogžudystė. Net įrodžius faktą, kad peiliu pasinaudota kaip ginklu, teisėjas turės išsiaiškinti dar daugybę kitų dalykų. Ar peilis buvo įsigytas dėl to, kad buvo planuojama juo įvykdyti žmogžudystę? Gal auka mirė dėl kokios nors kitos priežasties, o ne dėl peilio padarytos žaizdos? Gal žmogus, kuris turėjo peilį, gynėsi? Kitaip tariant, faktą reikia vertinti kaip didžiulės faktų visumos dalį, ir atsižvelgti į visas aplinkybes. Teisėjas, priimdamas tam tikrą sprendimą (nustatydamas, ar įtariamasis yra kaltas, ar ne), nurodo ir priežastis, įtakojusias tokį sprendimą. Šios priežastys ir bus tie kriterijai, kuriais, priimdamas sprendimą, rėmėsi teisėjas.

60. Socialinės patirties tyrimas visuomenės nuomonė

Pratimas kas yra “nuomonė”, o kas – “faktas”?

Suskirstyk šiuos teiginius. Ar tai faktas, ar asmeninė nuomonė, ar visuomenėje bendrai priimta nuomonė? (Kiekvienam teiginiui gali tikti ir keli variantai.)

	Faktas	Asmeninė nuomonė	Visuomenėje bendrai priimta nuomonė	Nežinau
1. <u>Radio komentatorius:</u> “Mano įsitikinimu, ponas Redas yra geriausias kandidatas.”				
2. <u>Antro kurso studentas:</u> “Remiantis enciklopedija, Danija yra Europos dalis.”				
3. <u>Kitas studentas:</u> “Taip, bet Rusija yra Azijoje.”				
4. <u>Amerikos prezidentas savo kasmetiniame kreipimesi į tautą teigia:</u> “Mano pareigos yra pačios atsakingiausios pasaulyje.”				
5. <u>Laikraštis:</u> “Šie dešimt žmonių yra milijonieriai, tačiau jie yra tik vidurinėsios klasės atstovai.”				
6. <u>Vedamajame straipsnyje:</u> “Universiteto rektorius užima aukštą padėtį, tačiau tai nereiškia, kad jis atstovauja aukščiausiai klasei.”				
7. <u>Psichologijos tekstas:</u> “Populiarumas ir prestižas priklauso ne nuo to, ką jūs pats galvojate apie save, o nuo to, ką apie jus galvoja kiti.”				
8. <u>Ekonomikos tekstas:</u> “Skirtumus tarp klasių lemia tik ekonominiai faktoriai. Klasiniai skirtumai visiškai nepriklauso nuo socialinės padėties.”				
9. <u>Mokinių tarybos pirmininkas:</u> “Balsų dauguma buvo nuspręsta, kad iš visų klasių mokinių į tarybą bus išrinkta Vilma.”				
10. <u>Mokinių tarybos pirmininkas:</u> “Aš myliu Vilmą.”				

61. Pratimas kas yra "faktas"?

Paveikslėlyje nupieštas langas, pro kurį matosi debesis.

Pateikti keturi teiginiai:

1. Tai yra langas, pro kurį matau debesį.
2. Tai yra debesis, kurį matau pro langą.
3. Tai yra piešinys, kuriame nupiešti langas ir debesis.
4. Aš žiūriu į piešinį, kuriame nupiešti langas ir debesis.

A. Kuris iš šių teiginių yra teiginys apie "faktą"?

B. Ar gali daugiau nei vienas iš išvardytų teiginių būti teisingas?

62. Pratimas akivaizdūs įrodymai

Kiekviename iš šių teiginių žmogus daro išvadą, jo manymu, pagrįstą akivaizdžiais įrodymais.

A. Nuspręsk, ar kiekvienas informacijos fragmentas, esantis teiginiuose, tikrai akivaizdžiai įrodo išvadą.

B. Nuspręsk, ar kartu sudėti šie informacijos fragmentai tikrai akivaizdžiai įrodo išvadą.

1. "Žinoma, kad jie vienas kitą įsimylėję! Negi tu nepastebėjai, kad jie šoka tik vienas su kitu, nesėdi viename suole ir niekada nesikalba viešumoje?"
2. "Taip, tai tikrai antikinis stolas, pagamintas senovės Graikijoje. Žiūrėk, jis padarytas iš senovės graikų amatininkų mėgstamų medžiagų – inkrustuoto medžio ir kamštmedžio. O ant kitos stalo pusės išraižyta data rodo, kad jis pagamintas Graikų kultūros klestėjimo metais."
3. "Žinoma, tai didžiausias šalies miestas. Remiantis duomenimis, pateiktais geografijos vadovėlyje, jo plotas yra didžiausias ir, palyginus su kitais šalies miestais, jame gyvena daugiausia žmonių. Atlaso duomenys tai patvirtina."
4. "Aš manau, kad artinasi audra. Iš vakarų pusės slenka sunkūs juodi debesis, didėja vėjo greitis, kyla slėgis, o vėjas pučia iš rytų."
5. "Dabar yra didelė tikimybė, kad kils karas. Tai rodo visos šios taikos konferencijos, pasaulinės taikos demonstracijos ir vaikai, dėvintys marškinėlius, ant kurių nupiešti taikos balandžiai."

6

pagrindinė idėja

kokią įtaką mūsų gyvenimui daro patirtis?

50 puslapyje rašoma, kad Franė sako: "Galima apsilankyti istorinio mūšio vietoje, akcijų biržoje arba atominėje elektrinėje, tačiau kokia nauda iš tų faktų, ir kaip juos įvertinti?" Čia išaiškėja, kad patirtis yra arba savitikslių, arba ji tampa priemone kitiems tikslams pasiekti.

Kartais patirtis suvokiama kaip savaiame maloni ar nemaloni. Pavyzdžiui, yra žmonių, kurie mėgsta čiuožinėti ant ledo. Kiti labiau mėgsta važinėti riedučiais, dar kiti nemėgsta filmų. Visi šie žmonės savo pasirinkimą aiškina tuo, kad šios patirtys jiems yra savaiame malonios arba nemalonios. Jei įdėmiai išnagrinėtume, kodėl žmonės ką nors mėgsta ar ko nors nemėgsta, pamatytume, kad jų pasirinkimą lemia tam tikri kriterijai, net ir tuo atveju, kai renkamasi be jokios priežasties, "tiesiog šiaip sau". Jei žmogus sako: "Aš tiesiog mėgstu žiūrėti filmus, ir tiek", tai reiškia, kad iš tikrųjų jam patinka, kaip filmas parodo dalelę gyvenimo, ar tai, kaip vaidina aktoriai, ar tai, kokie vaizdai panaudoti filme ir t.t. Patirtis apsprendžia tai, kas žmogui patinka. Todėl kai žmogaus pasirinkimo kriterijus yra: "mėgstu tiesiog šiaip sau", tai pastarasis irgi yra sąlygotas jo asmeninės patirties.

Patirtis gali būti priemonė siekti tolesnių tikslų. Pavyzdžiui, jei žmogus vertina maistą kaip savaiminį tikslą, tai jam svarbu tik tai, ar maistas skanus, ar ne. Tačiau jei žmogus susimąsto, ar tai valgyti sveika, maistą jis vertina atsižvelgdamas į pasekmes. Jūsų mokiniai turėtų mokėti atskirti šiuos du patirties tipus, kai, vienu atveju, patirtis yra savaiminė vertybė, o kitu atveju kalbama tik apie šios patirties privalumus ar trūkumus, o tai reiškia, kad patirtis yra traktuojama kaip priemonė siekti tolesnių tikslų.

63. Pratinas tikslų ir priemonių problema

Aptarkite pateiktus teiginius. Atkreipkite dėmesį į šiuos aspektus:

- Aiškiai atskirkite, koks yra tikslas ir kokiomis priemonėmis jo siekiama.
- Kur įmanoma, aiškiai atskirkite, kur tikslas, o kur rezultatas ar pasekmė.
- Ar šios priemonės tikrai padės pasiekti norimą tikslą?
- Ar šiomis priemonėmis bus pasiektas tik norimas tikslas, ar jos sukels dar ir kitų, nepageidaujamų pasekmių?
- Ar kitomis priemonėmis nebūtų lengviau pasiekti šį tikslą, nesukeliant nepageidaujamų pasekmių?
- Išsiaiškinkite, ar kiekvienu atveju tikslas yra savaime vertingas?

1. Džeris:

“Aš norėčiau, kad Sintija būtų išrinkta klasės tarybos pirmininke, tačiau suorganizuoti rinkimus per sudėtinga.”

2. Franceska:

“Žinoma, mums reikia tilto pėstiesiems virš pagrindinės gatvės. Tačiau kam eikvoti plieną, užteks medienos.”

3. Megė:

“Šitiems laukiniams būtinai turime perduoti mūsų civilizacijos pasiekimus, net jei reiktų tai daryti jėga.”

4. Sesilė:

“Jei Tu nori ko nors pasiekti, tai pasinaudosi visomis priemonėmis, padedančiomis tai padaryti. O jei jomis nesinaudoji, reiškia, savo tikslo pasiekti nenori.”

5. Henrieta:

“Vikas tikrai nuoširdžiai nori būti milijonierius. Manau, todėl jis dienomis ir naktimis taip sunkiai pluša padirbinėdamas pinigus.”

6. Nikas:

“Norint sukelti revoliuciją, turi sumušti kelis žmones, jei nori iškepti omletą – sumušti kelis kiaušinius.”

7. Džunė:

“Jei Tu nelipsi kitiems per galvas, tai jie tau užlips ant galvos.”

8. Milė:

“Maisto pakuotojų nuomone, kartoninės dėžutės ir kiaušinio lukštas yra ideali pakuotė kiaušiniams.”

9. Vivijana:

“Nė vienas netampa geru smuikininku, jei nesimoko ir negroja.”

10. Irvis:

“Saldainiai gaminami, kad juos valgytum, pienas – kad gertum, o įstatymai kuriami, kad juos laužytum.”

11. Samanta:

“Aš rūkau, kad nusiramčiau. Kadangi nuolatos esu įsitempusi, tai visą laiką rūkau.”

12. Karlas:

“Aš valgau, kad gyvenčiau, o gyvenu, kad valgyčiau.”

64. Pratimas kokią įtaką mūsų gyvenimui daro patirtis?

Kokiais kriterijais naudosisi norėdamas įvertinti, kokią įtaką Tavo gyvenimui daro ši patirtis:

1. Pasivaikščiojimas parke.
2. Romantika.
3. Kriminalinė byla.
4. Gulėjimas ligoninėje.
5. Diena mokykloje.
6. Apsilankymas pas draugą.
7. Pirkimas.
8. Egzamino laikymas.
9. Ėjimas į teatrą.
10. Kova.

Ar esi patyręs tokių faktų, kurių įtakos savo gyvenimui nenorėtum aptarti? Jei taip, kodėl?

65. Pratimas kokią įtaką mūsų gyvenimui daro patirtis?

Jei turėtum kokios nors ypatingos patirties ir norėtum pasidalyti ja su kitais, kaip tai padarytum?

Surašyk visus įmanomus būdus, kaip galima papasakoti apie savo patirtį ar ją išreikšti.

Ar tai, kad daliniesi savo patirtimi, taip pat yra Tavo patirtis?

pagrindinė idėja kam reikalingi įstatymai?

52–53 puslapiuose aprašoma diskusija apie įstatymų prigimtį. Mikas sako, kad įstatymai suvienija visuomenę, bausdami įstatymų laužytojus. Atrodo, kad šis argumentas neišsamus. Mikas, sakydamas, kad įstatymai baudžia jų laužytojus, nutyli, kad tuo pačiu jie perspėja likusią visuomenės dalį nepažeidinėti įstatymų. Baudžiamoji teisė turi prevencinę reikšmę ir tuo skatina piliečius laikytis įstatymų, kas, savo ruožtu, sukuria socialinį solidarumą.

Anė neigia baudžiamąją įstatymų funkciją ir sako, kad jie veikia kaip gydytojo receptai. Zukė sutinka, kad įstatymai turi gydomąją arba atstatomąją funkciją. Nė vienas iš jų nepastebi, kad įstatymai gali turėti gynybinę funkciją, kadangi jie įgalina piliečius gintis nuo prievartos. Įstatymas, draudžiantis vaikščioti geležinkelio bėgiais, padeda žmonėms išsaugoti sveikatą, o ne ją atgauti.

Diskusija klasėje gali svyruoti tarp dviejų kraštutinių nuomonių. Kai kurie mokiniai gali teigti, kad visi įstatymai yra blogi, kiti – kad visi įstatymai geri. Atkreipkite mokinių dėmesį į tai, kad įstatymo sampratą galima išreikšti skirtingais aspektais ir skirtingomis sąvokomis. Marko ir Zukės pozicija atspindi visuotinai priimtą požiūrį į įstatymą. Jūsų mokiniai gali aptikti ir kitus įstatymo aspektus.

66. Pratinimas kam reikalingi įstatymai?

Apgalvok kiekvieną iš pateiktų įstatymų. Kokių tikslų, Tavo nuomone, kiekvienas jų buvo sukurtas? Sukūrimo priežastys gali būti realios ar įsivaizduojamos. Pavyzdžiui, įstatymas gali būti sukurtas tam, kad padėtų apsaugoti nekaltus žmones nuo agresijos, arba tam, kad saugotų žmones nuo tyčinio susižalojimo, arba kad sutvirtintų visuomenę ir suvienytų jos narius, arba dėl kokių kitų priežasčių (kai kurie įstatymai gali būti sukurti ir dėl kelių priežasčių).

1 įstatymas

Jei viešas asmens pareiškimas yra melagingas, piktavališkas ir žalingas kitų asmenų atžvilgiu, tai pareiškėjas turi būti baudžiamas.

2 įstatymas

Lengvieji automobiliai greitkelyje negali važiuoti didesniu nei 130 km per valandą greičiu.

3 įstatymas

Žmonės, bandantys nusižudyti, turi būti baudžiami.

4 įstatymas

Žmonės, rūkantys tose vietose, kur rūkyti uždrausta, turi būti baudžiami.

5 įstatymas

Nukentėjusiems žmonėms draudžiama keršyti nusikaltėliui.

6 įstatymas

Tautinės vėliavos išniekinimas laikomas nusikaltimu.

7 įstatymas

Pastoviai pamokų nelankantys mokiniai turi būti baudžiami.

8 įstatymas

Vaikams neleidžiama tuoktis.

9 įstatymas

Darbdaviai savo darbininkams turi mokėti algą, ne mažesnę už valstybės nustatytą minimumą.

10 įstatymas

Gerti svaiginančius gėrimus draudžiama ir vaikams, ir suaugusiems.

67. Pratimas įstatymai kasdieniame gyvenime

Atviroje diskusijoje, kurioje turėtų dalyvauti visi mokiniai, aptarkite ir surašykite sritis, kuriose įstatymai įtakoja kasdienį jūsų gyvenimą. Sąrašė turėtų būti ne mažiau, kaip dvidešimt teiginių.

Dabar šį sąrašą išanalizuokite. Ar jūs įtraukėte į jį:

- A. Įprastus dalykus, kuriuos patys nuolat atliekate ir kurie yra numatyti įstatymų (pvz., pereidami gatvę laikotės eismo taisyklių, gerdami vandenį – vandens išvalymo taisyklių ir t.t.).
- B. Dalykus, kuriuos jūs darote todėl, kad taip liepia įstatymas (pvz., einate į mokyklą, nes taip liepia švietimo įstatymas, išvažiuodami į kitą šalį apsidraudžiate ir pasiimate pasą, nes to reikalauja imigracijos įstatymas).
- C. Dalykus, kurių jūs nedarote, nes to neleidžia įstatymas (pvz., nemušate kitų mokinių, nes įstatymas draudžia žaloti kitus asmenis, nedaužote mokyklos langų, nes įstatymai draudžia vandalizmą ir t.t.).

Ar galite išvardyti, kaip dar įstatymai įtakoja jūsų gyvenimą? Papildykite savo sąrašą.

Sąrašė prie kiekvieno teiginio pažymėkite a, b, arba c, priklausomai nuo to, kuriai kategorijai priklauso jūsų teiginiai.

Atsakykite į klausimus:

1. Kuriai kategorijai jūs priskyrėte daugiausiai savo veiksmų?
2. Kokias galite iš to padaryti išvadas?
3. Ar jūsų sąrašė yra tokių teiginių, kurių negalėtumėte priskirti nė vienai iš trijų kategorijų?
4. Kokias naujas kategorijas jūs galėtumėte sugalvoti šiems teiginiams?
5. Kokias išvadas apie įstatymų prigimtį galite padaryti, išnagrinėję jūsų elgesio santykį su įstatymu?

pagrindinė idėja

darbo pasidalijimas

54 puslapyje rašoma, jog Bartas palankiai vertina darbo pasidalijimą, o Zukės senelis tvirtina, kad jo ūkyje darbo pasidalijimas neįmanomas. Jie aptarinėja socialinį procesą, kai darbas pasidalijamas, ir kiekvienas darbininkas atlieka specifines operacijas. Konvejeris – puikus darbo pasidalijimo pavyzdys. Ne vienas mechanikas daro visą automobilį, bet daugybė žmonių gamina atskiras detales. Darbo pasidalijimas būdingas gerai ekonomiškai išsivysčiusioms valstybėms. Kita vertus, priešindustrinėse ar kaimo visuomenėse tai nėra reikalinga.

Darbo pasidalijimas smarkiai padidina produktyvumą, bet tuo pačiu skatina visuomenės narių tarpusavio priklausomybę. Jei vienas žmogus gentyje dėl kokios nors priežasties būdavo priverstas nutraukti darbą, joje niekas iš esmės nepasikeisdavo, ir tai nepadarėdavo ypatingos žalos. Kai viskas yra susiję, nutraukus darbą kurioje nors grandyje sutrinkdomas visas procesas. Jei gamybos pertrūkis vienoje grandyje yra ilgalaikis, daug žalos padaroma visai ekonomikai.

68. Diskusijos planas darbo pasidalijimas

Ar Tu sutinki su šiais teiginiais, ar ne? Kodėl?

Sutinku

Nesutinku

1. Skipas:

"Jei būčiau batsiuovys, norėčiau vienas pasiūti batus, o ne visą dieną stovėti prie konvejerio ir tik prikalinėti kulnus."

2. Doris:

"Praėjo senovės amatininkų laikai. Modernioji pramonė mechanizuota. Vieną dieną viską gamins tik mašinos. Tiesą pasakius, beveik taip ir yra."

3. Paula:

"Pasaulyje gyventojų tiek daug, kad tik darbo pasidalijimas gali patenkinti jų poreikius. Visą dieną daryti tą pačią operaciją gal ir nuobodu, bet efektyvu."

4. Keitė:

"Aš noriu viską žinoti ir mokėti viską daryti. Noriu būti universali. Tačiau pasaulyje, kuriame vyrauja darbo pasidalijimas, man nėra vietos."

5. Katia:

"Darbo pasidalijimas skatina specializaciją, o specializacija – perdėtą specializaciją. Žmonės turi vis daugiau ir daugiau žinoti apie smulkius dalykus, todėl greitai jie turės žinoti viską apie nieką."

6. Maksas:

"Problemas geriausia spręsti kartu dirbančių specialistų grupėse. Taip dirbama ligoninėse ir universitetuose. Darbo pasidalijimas – vienintelis protingas būdas, skatinantis progresą."

7. Emė:

"Ką gero duoda progresas, jei siekdami savo tikslų, naudojamės priemonėmis, kurios mus nužmogina?"

8. Dagas:

"Karas kyla todėl, kad žmonių padėtis labai pablogėja: arba jiems ima trūkti lėšų pragyventi, arba jie bijo prarasti pragyvenimo šaltinį. Taigi jei nenorime, kad kiltų karas, turime pašalinti skurdo baimę ir patį skurdą. O industrializacija ir darbo pasidalijimas – kaina, kurią turime sumokėti už skurdo panaikinimą."

9. Madlena:

"Darbo specializacija siaurina pasaulėžiūrą ir neleidžia būti visapusišku."

pagrindinė idėja kerštas ir “sąskaitų suvedimas”

Džeinė teigia, kad vienas iš įstatymo tikslų yra suteikti visuomenei galimybę “suvesti sąskaitas” su įstatymų laužytojais. Kaip sako Sendis, tai principas “akis už akį”.

Kerštas yra viena iš “sąskaitų suvedimo” formų. Žmonės gali atsilyginti ir už blogį, ir už gėrį. Pirmą kartą visuomenėse žmogui sužeidus kitą žmogų buvo manoma, kad būtina atsilyginti tuo pačiu ir sužeisti skriaudiką.

Viena iš problemų, kurią iš karto pastebės jūsų mokiniai, yra klausimas, ar turi vienas žmogus teisę sužeisti kitą, tegu ir atsilygindamas. “Už blogį atsilyginant blogiu, nepasieksi gėrio”. Kritikuoju bausmę teigia, kad bausmė neturi auklėjamosios prasmės ir nepakeičia nusikaltėlio elgesio. Atvirkščiai, bausmė pagilina nusikaltėlio pasipiktinimą visuomene, ir tai iššaukia naują keršto bangą.

Bausmės gynėjai teigia, kad bausmė turi du tikslus: ji baudžia pažeidinėjančius įstatymą ir sulaukia kitus visuomenės narius, kurie norėtų pažeisti įstatymą, bet nedrįsta, nes žino, kad bus nubausti.

Bausmės problema gali sudominti jūsų mokinius, nes ji paliečia gilius filosofinius visuomenės prigimties klausimus. Jie gali nagrinėti institucionalizuotos bausmės problemą individualiai ar kolektyviai, analizuodami visus už ir prieš. Jie gali pateikti ir savo pasiūlymų.

69. Socialinės patirties tyrimas **motyvacija**
Pratimas **frustracija ir agresija**

Yra pakankamai aiškus ir akivaizdus teiginys, kad apimti frustracijos žmonės tampa agresyvūs. Ar toliau pateiktos situacijos patvirtina šį teiginį ar paneigia?

Patvirtina	Paneigia	Su šiuo teiginiu neturi nieko bendro
1. Apimti frustracijos dažnai puolame tą kliūtį, kuri mus paveikė, užuot ieškoję būdų ją pašalinti. (Pavyzdys: vairuotojas spardo subliuškusių pradurtą padangą.)		
2. Apimti frustracijos mes dažnai išliejame savo pyktį ant atsitiktinių žmonių.		
3. Apimti frustracijos mes ieškome "atpirkimo ožių", kaltindami silpnesnius ir negalinčius mums pasipriešinti žmones.		
4. Kai kurie žmonės linkę vengti frustruojančių situacijų, o ne bandyti jas įveikti.		
5. Kai frustruojanti situacija tęsiasi ilgai, susiformuoja elgesio stereotipai, trukdantys įgyvendinti tai, ką esame sumanę, net tada, kai situacija pasikeičia.		

70. Pratimas kerštas ir "sąskaitų suvedimas"

Kuriais iš išvardytų atvejų žmogus, kurį įžeidė ar užsipuolė, turėtų "suvesti sąskaitas" su savo skriaudėju? Jei manai, kad kerštas nėra tinkamas elgesys, tai kaip kitaip nuskriaustas asmuo ar asmenų grupė turėtų elgtis tokioje situacijoje?

1. Mokytoja, kurią įžeidė mokiniai.
2. Mergina, kurią per rankinio rungtynes užgavo vaikinai.
3. Vaikinai, kurių per rankinio rungtynes užgavo mergina.
4. Nuotaka, laukianti jaunikio bažnyčioje, kai šis taip ir nepasirodo.
5. Jaunikis, laukiantis nuotakos bažnyčioje, kai ši taip ir nepasirodo.
6. Mokiniai, pralaimėję žaidimą kortomis tik todėl, kad laimėjusysis sukčiavo.
7. Mokinys, kurį apvogė kiti mokiniai.
8. Vienoje valstybėje už šnipinėjimą suimami kitos valstybės ambasados darbuotojai.
9. Viena valstybė užpuolė kitą.
10. Valstybėje persekiojamos tautinės mažumos.

pagrindinė idėja

kaltės išpirkimas

Viename iš plačiai paplitusių bausmės apibrėžimų teigiama, kad bausmė įstatymų pažeidėjui turi terapinę, gydomąją reikšmę. Įstatymų pažeidimas čia prilyginamas ligai, kurios gydymui reikia laisvinančių arba sulaikančių vaistų, turinčių gydomąjį poveikį. Tai ne tas pats, kas "sąskaitų suvedimas". Atvirkščiai, ši nuostata teigia, kad bausmė gydo įstatymų pažeidėją. Visa tai daroma įstatymų pažeidėjo labui, padedant jam "išpirkti kaltę".

Ne visi, kurie laikosi šios pažiūros, aiškiai suvokia tai darą. Jei jūs pasiūlysite šią temą klasėje, pamatysite, kad mokiniai noriai nagrinėja problemą, ir kad diskutuoti šia tema jiems yra naudinga.

71. Pratimas kaltės išpirkimas

Dažnai manoma, kad žmogus, padaręs ką nors blogo, turi gailėtis dėl to, ką padarė. Dar tikimasi, kad įstatymų laužytojai atlygins žalą ir prižadės pasitaisyti. Apgailestavimas, pažadas pasitaisyti ir žalos atlyginimas – tai trys galimi "kaltės išpirkimo" būdai. Kai kuriais atvejais reikia visų trijų.

Suskirstyk toliau pateiktus teiginius. (4 stulpelyje surašyk reikalingus skaičius – 1,2,3.)

	(1) Apgailest- tavimas	(2) Žalos atlyginimas	(3) Pažadas pasitaisyti	(4) Visi ar keletas išvardytų atvejų	(5) Nė vienas išvardytų atvejų
1. <u>Tedas:</u> "Gerai, sutinku paspausti jam ranką ir atsiprašyti, bet vis dar manau, kad jis nusipelnė to, ką jam padariau."					
2. <u>Kasparas:</u> "Man nederėjo jo stumti taip, kad jis nugriūtų ir sulaužytų savo ramentą. Manau, kad turėčiau jam nupirkti naują."					
3. <u>Selė:</u> "Esu tokia bjauri ir bloga, kad primelavau apie Tedą! Aš nepyksiu ant jo, jei jis visiems pasakys, kokia esu bloga. Aš tai užsitarnavau!"					
4. <u>Kreigas:</u> "Jis tikrai labai kvailai pasielgė, iššokdamas prieš pat mano dviratį. Susižeidė jis, bet juk galėjau susižeisti ir aš!"					
5. <u>Šarūnė:</u> "Tėti, aš tikrai blogai jaučiuosi dėl to, kad sudaviau Violetai. Juk ji tik vaikas. Bet prašau neliepti man jos atsiprašyti! Man tai per didelė gėda!"					

penkta dalis

1. Kas yra tradicijos?
2. Abipusės pareigos ir atsakomybė
3. Koks yra geras mokytojas?

pagrindinė idėja

kas yra tradicijos?

Tradicijos – tai papročiai ar įgūdžiai, perduodami iš kartos į kartą. Linkas ir Keisė stebisi tuo, kad žmonės turi šeimos tradicijas, nes patys šeimų neturi.

Jau anksčiau ponia Viljams minėjo, kad visuomenės mokslų pamokų tikslas – išsiaiškinti, kas vienija visuomenę. Ją vienija tradicijos. Jos sujungia kartas. Tradicijų dėka šiuolaikiniai žmonės gali švęsti savo protėvių šventes. Ne visus papročius žmonės perima sąmoningai. Daugumą papročių ir įpročių jie laiko savaime suprantamais ir įprastais bei nesuvokia, kodėl kiti tos šalies gyventojai laikosi kitų tradicijų.

Klasėje kalbant apie tradicijas, reikėtų būti objektyviems. Jei teigsite, jog tradicijos turi neįkainojamą vertę, mokiniai, kurių šeimose nėra tokių gilių tradicijų, gali tai interpretuoti kaip įžeidimą. Reikėtų pabrėžti tradicijų problemškumą ir konstruktyvumą. Mat jos gali stabdyti progresą ir supriešinti žmones. Paklauskite mokinių, kaip tradicijos atsiranda ir ar kiekviena nauja tradicija atsiranda sulaužius senąją, ir tuomet naujoji puoselėjama bei saugoma tol, kol atsiranda nauji dalykai, kurie vėl laužo senąją ir įveda naują tradiciją?

72. Pratimas tradicijos kasdieniame gyvenime

Mūsų gyvenime yra daugybė tradicijų, kai ką darome net nesusimąstydami, kai kurių tradicijų laikomės tik mes, o mūsų kaimynai nesilaiko, kai kurių nesilaikome mes, bet jų laikosi mūsų šeimos nariai ir t.t. Pasitardami dviese užpildykite tą lentelės pusę, kurioje reikia išvardyti tradicijas. (Kiekvienas pildykite savo lentelę.)

Tradicijos	Aš laikausi šių tradicijų		Aš pažįstu žmonių, kurie laikosi šių tradicijų	
	Taip	Ne	Taip	Ne
1. Ploti aktoriams spektaklio pabaigoje				
2. Neploti pasibaigus filmui				
3. Baigus mokyklą, pradėti dirbti, o ne stoti į aukštąją mokyklą				
4. Atsistoti, kai giedamas himnas				
5. Nuolatos atlikti religines apeigas				
6. Rinktis tą pačią profesiją, kokią pasirinko tėvai				
7. Švęsti "šimtadienį"				
8. Nusirašinėti				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				

Dabar individualiai užpildykite likusias lentelės grafas.

Atlikę šį darbą, patikrinkite savo užrašus ir atsakykite į klausimus:

1. Ar yra tradicijų, kurių laikosi visi klasės mokiniai?
2. Jei ne, gal galėtumėte dabar prisiminti kokias nors tradicijas, kurių laikosi visi (pavyzdžiui, kokias nors jūsų mokyklos ar šiaip visuomenės tradicijas).
3. Ar yra tradicijų, kurių derėtų laikytis visiems? Kodėl? Kokios tai tradicijos?
4. Dar kartą peržiūrėkite lentelę. Pabandykite apibendrinti, kokių tradicijų jūs laikotės, o kokių ne.
5. Kada tradicijų įtaka stipriausia?
6. Kas atsitiktų, jei visos tradicijos, surašytos lentelėje, išnyktų iš mūsų gyvenimo? Ar jų vietoje atsirastų naujų?
7. Ar pati tradicijų idėja yra svarbesnė už tradicijų laikymąsi?
8. Ar visuomenėje būtinos tradicijos? Kodėl?

73. Pratimas – paprotys, tradicija, apeigos, mada

Užbaikite sakinius, pasinaudodami vienu iš šių žodžių: paprotys, tradicija, apeigos, įprastas dalykas, mada.

1. Tik vienas iš šių žodžių,....., reiškia vienos kartos kažko perdavimą kitai.
2. Kartais tas pats rūbas šeimoje perduodamas iš vienos kartos kitai.
Pavyzdžiui, Vokietijos ir Austrijos kaimuose iš kartos į kartą perduodamos odinės kelnės.
Tokių kelnų nešiojimas tose šalyse yra tapęs.....
3. ....įsitvirtina ir įsigali, tapdami nerašytais įstatymais.
4. Kai kuriose vietose tarp jaunuolių yra .....užsiauginti ilgus, garbanotus plaukus, užsisėgti tik viršutines marškinių sagas ir nešioti siaurus džinsus.
5. Tarp dviratininkų yra.....važinėti, nelaikant rankų ant vairo.
6. Būdas, kuriuo išreiškiama tam tikra idėja ar išsakoma frazė, priklauso nuo.....
7. Tarp Romos architektų buvo.....statyti arkas.
8. Nuo Viduriniųjų amžių gotiško stiliaus bažnyčiose įsigalėjo ..... statyti "lūžtančias" ir "smailėjančias" arkas.
9. Tai yra....., kad vyriškų marškinių rankovėse būtų sagos, net jei ir nėra kilpučių.

2

pagrindinė idėja

abipusės pareigos ir atsakomybė

62 puslapyje rašoma, kad Anės tėvo nuomone, tėvai ir vaikai turi abipusių pareigų. Jo brolis dar pridūrė, kad tol, kol vaikas yra priklausomas nuo tėvų, tėvai tuo vaiku privalo rūpintis. Kai tėvai pasensta ir pasidaro priklausomi nuo vaikų, tada jau vaikai privalo rūpintis tėvais. Pastebėkite, kad šie vyrai nekalba apie teisių ir pareigų santykį (t.y. apie tai, kad kur yra teisės, ten yra ir pareigos, o kur yra pareigos, yra ir teisės). Jie kalba apie abipusę atsakomybę.

“Abipusės atsakomybės” sąvoka yra kilusi iš feodalinės garbės sampratos (noblesse oblige). Feodas ir jo vasalai turėjo “abipusių pareigų”. Tarnas turėjo dirbti feodalui, bet neturėjo kautis kare. Feodalo pareiga buvo ginti savo tarną kare. Feodas turėjo išskirtinę teisę kariauti, o tarnas – dirbti, ir kiekvieno iš jų pareiga buvo gerai atlikti šį darbą.

Ponas Torgersonas ir jo brolis sako, kad tarp tėvų ir vaikų yra nerašytos taisyklės, kai visi žino, už ką jie yra atsakingi, ir pripažįsta šias pareigas.

74. Pratinimas kas už ką atsakingas?

Padalykite klasę į A ir B grupes (arba tegu mokiniai dirba poromis, bet vienas iš jų daro A grupei skirtas užduotis, o kitas – B).

A grupė tegu sudaro sąrašą žmonių, už kuriuos jie yra atsakingi. Sąraše turėtų būti paminėta kaip galima daugiau ir įvairesnių socialinių sluoksnių atstovų. Jame turėtų būti paminėta ne mažiau kaip trisdešimt žmonių. B grupė tegu sudaro sąrašą žmonių, kurie yra atsakingi už juos. Sąraše turėtų būti ne mažiau kaip trisdešimt įvairių socialinių sluoksnių atstovų.

Po to sąrašus palyginkite ir suraskite abipusės atsakomybės atvejus.

A grupė iš B grupės sąrašo turėtų išsirinkti tuos atsakomybės atvejus, kurių A grupė į savo sąrašą neįtraukė, ir juos aptarti. Tą patį tegu padaro ir B grupė.

Kai visi abipusės atsakomybės atvejai bus aptarti, išskirkite likusius vienus atsakomybės atvejus.

Dabar atsakykite į klausimus:

1. Kokie yra esminiai skirtumai tarp abipusės ir vienus atsakomybės atvejų?
2. Kokios sąlygos ar aplinkybės neleidžia atsakomybei tapti abipuse?
3. Ar sąraše buvo daugiau abipusės, ar vienus atsakomybės atvejų?
4. Sugalvokite abipusės ar vienus atsakomybės atvejų, papildydami tą grupę, kurioje pavyzdžių yra mažiau.
5. Ar galima įsivaizduoti tokią visuomenę, kurioje visa atsakomybė būtų abipusė? Kodėl?
6. Ar galima įsivaizduoti tokią visuomenę, kurioje visai nebūtų abipusės atsakomybės? Kodėl?

75. Pratimas paklusnumo priežastys

Yra dvi pagrindinės paklusnumo priežastys:

1. Kai numatoma nauda paklusus ir žala nepaklusus.
2. Kai tikima, kad tvarka, kuriai turi paklusti, yra apibrėžta įstatymų ar papročių.

Pirmąjį atvejį galima pavadinti pasekmių numatymu, antrąjį – pareigos jausmu bei paklusnumu institucijų taisyklėms ir konvencijoms.

Suskirstyk šias situacijas:

	Pasekmių numatymas	Pareigos jausmas	Abi priežastys	Nė viena iš šių priežasčių
1. <u>Kapitonas:</u> "Kareivi, imk granatą ir sunaikink priešininkų kulkosvaidį." <u>Kareivis:</u> "Klausau, kapitone."				
2. <u>Džodė:</u> "Jei myli mane, tai turi mylėti ir mano šunį." <u>Kenas:</u> "Keista, kaip iki šiol nepastebėjau, kad Fidas toks gražus!"				
3. <u>Treneris:</u> "Komanda, baigiame treniruotę." <u>Žaidėjai:</u> "Jūsų noras mums įstatymas."				
4. <u>Mama:</u> "Jei anksti negrįši namo, tu žinai, kas tavęs laukia!" <u>Gvina:</u> "Aš grįšiu namo laiku, bet ne todėl, kad bijau, o todėl, kad tave myliu."				
5. <u>Mokytoja:</u> "Bredai, tu paliekamas po pamokų." <u>Bredas:</u> "O, tai kaip tik tai, ko aš norėjau!"				

76. Pratimas nepaklusnumo priešastys

Yra dvi pagrindinės nepaklusnumo priešastys:

1. Kai numatoma, kad nepaklusnumas atneš daug geresnių rezultatų nei paklusnumas.
2. Kai tikima, kad tvarka, kuriai turi paklusti, yra neteisėta, o reikalaujamos elgesio taisyklės neturi nieko bendro su papročiais.

Pirmąjį atvejį galima pavadinti pasekmių numatymu, antrąjį – pareigos jausmo, paklusnumo institucijų taisyklėms ir konvencijoms stoka.

Suskirstyk šias situacijas:

	Pasekmių numatymas	Pareigos jausmo stoka	Abi priežastys	Nė viena iš šių priežasčių
1. <u>Žmogus:</u> "Sūnau, geriau jau greitai bėk iš šio miesto." <u>Jaunuolis:</u> "Aš ne tavo sūnus, ir man nieko neatsitiks, jei iš šio miesto ir neišvažiuosiu."				
2. <u>Kapitonas:</u> "Kareivi, imk granatą ir sunaikink priešininkų kulkosvaidį." <u>Kareivis:</u> "Gaila, bet negaliu jums paklusti, sere. Matote, esu iš priešininkų pusės."				
3. <u>Treneris:</u> "Komanda, baigiame treniruotę." <u>Žaidėjai:</u> "Na jau ne! Mes žaisime tol, kol griūsime!"				
4. <u>Policininkas:</u> "Aš tave apieškosiu." <u>Įtariamasis:</u> "Gerai, bet pirmiausia turi mane pagauti."				
5. <u>Seselė:</u> "Išgerkite šias aspirino tabletes." <u>Ligonis:</u> "Aha...bet kokia nauda iš to aspirino?"				

3

pagrindinė idėja

koks yra geras mokytojas?

66 puslapyje aprašomas pokalbis apie ugdymą. Koks yra teisingas santykis tarp pamokų planavimo ir improvizacijos? Kodėl mokytojui svarbu mylėti mokinius ir mėgti mąstyti? Ponia Viljams sako, kad jai sunku pasakyti, kuo vaikai skiriasi nuo suaugusiųjų, ir ji mano, jog tai – jos trūkumas.

Nėra galutinio atsakymo į klausimą apie pamokų planavimą ir improvizaciją. Gerų mokytojų yra ir tarp tų, kurie planuoja, ir tarp tų, kurie improvizuoja. Iš planuojančiųjų geriausi mokytojai yra tie, kurie bet kurią minutę yra pasiruošę improvizuoti. Tarp improvizuojančiųjų geriausi yra tie, kurie iš anksto pasiruošia pamokos medžiagą ir ja pasinaudoja su mokiniais nagrinėdami įvairias problemas.

Ugdymo tikslas – išmokyti vaikus mąstyti. Sunku įsivaizduoti, kaip mokytojai galėtų tai padaryti, jei patys nemėgtų mąstyti. Nemėgstantis mąstyti mokytojas ir vaikus atpratins nuo mąstymo, kadangi mąstantys vaikai tokiam mokytojui kels papildomų problemų.

Iš edukologinių tyrimų žinoma, kad vaikai mokydami pasiekia geresnių rezultatų tuomet, kai mokytojas daugiau iš jų tikisi. Jei mokytojas myli savo mokinius, tai klasėje sukuria tokią atmosferą, kurioje mokiniai gali drąsiai išsakyti savo mintis ir "intelektualiai eksperimentuoti". Antra vertus, jei vaikas žino, kad jo mintys bus tik kritikuojamos ar atmetamos, jis tylės, arba sakys tik tai, ką norėtų išgirsti mokytojas. Vaikai labai greitai suvokia šį žodžiais neišreikštą mokytojo požiūrį ir sumažina savo intelektinę veiklą, jei mato, kad mokytojui tai neįdomu.

Ponios Viljams teiginys, kad ji nežino, koks yra skirtumas tarp vaikų ir suaugusiųjų, gali būti vertinamas nevienareikšmiškai. Nagrinėjant šią problemą iš ugdymo filosofijos pozicijų, galima pasakyti, kad nenoras ar nesugebėjimas vaiką atskirti nuo suaugusiojo gali būti pagirtinas. Toks požiūris leidžia ugdymo filosofijai įsigilinti į vaikų patirtį ir mąstymą. Antra vertus, dėl to, kad vaikai stokoja gyvenimiškos patirties ir nėra fiziškai tiek pat išsivystę, kiek suaugusieji, atsiranda prievartos ir išnaudojimo galimybė. Todėl mokytojas elgtųsi labai neatsakingai, jei nesuvoktų, kad vaikai yra lengvai pažeidžiami, ar nekreiptų į tai dėmesio.

77. Pratimas geri mokiniai ir geri mokytojai

Ar geriems mokytojams tenka vien geri mokiniai? Pagrįsk.

Ar geriems mokiniams visuomet tenka geri mokytojai? Pagrįsk.

Į šiuos du klausimus nėra lengva atsakyti, nes ryšys tarp gero mokymo ir efektyvaus išmokimo yra nevienareikšmis, todėl šią problemą nagrinėti verta.

Lentelėje, skyrelyje A, surašyk kuo daugiau gero mokinio savybių, o skyrelyje B – atitinkamą mokytojo apibūdinimą.

A Geras mokinys yra toks, kuris...	B Tai reiškia, kad mokytojas...
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	

Mokiniai gali pildyti lentelę individualiai, poromis ar visi kartu.

Pagalvokite, kodėl būtent tokias savybes (kurias įrašėte skyrelyje A) priskyrtė geram mokiniui? Kaip nusprendėte, kas yra geras mokinys?

Dabar dar kartą peržiūrėkite lentelę. Apibendrinkite, kokių savybių geri mokiniai reikalauja iš mokytojų.

O dabar padarykite atvirkščiai. Skyrelyje C surašykite kuo daugiau savybių, būdingų geram mokytojui, o skyrelyje D – atitinkamą mokinio apibūdinimą.

C Geras mokytojas yra toks, kuris...	D Tai reiškia, kad mokiniai...
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	

Kodėl būtent tokias savybes (kurias įrašėte skyrelyje C) priskyrtė geram mokytojui?

Peržiūrėkite lentelę. Apibendrinkite, kokių savybių geri mokytojai reikalauja iš savo mokinių.

Padarykite galutinę išvadą. Koks yra santykis tarp gero mokymo ir išmokimo?

Sugrįžkite į pratimo pradžią ir pabandykite atsakyti į ten pateiktus du klausimus.

Ar dabar jūs į juos atsakytumėte kitaip nei pratimo pradžioje?

78. Pratimas geras mokytojas

Ar Tu sutinki su šiais teiginiais? Kodėl?

1. Geras yra toks mokytojas, kuris visiems mokiniams leidžia baigti mokyklą ir gauti atestatą.
2. Geras yra toks mokytojas, kuris neleidžia baigti mokyklos nė vienam, kol jis ar ji neįsisavino reikiamos medžiagos.
3. Geras yra toks mokytojas, kuris sugeba išlaikyti mokinių dėmesį ir žadina susidomėjimą.
4. Geras yra toks mokytojas, kuris sugeba įdiegti mokiniams meilę mokslui.
5. Geras yra toks mokytojas, kuris žino, kaip įpratinti mokinius sunkiai dirbti, nes būtent ši savybė padeda gyvenime.
6. Geras mokytojas jaučia pareigą perduoti mokiniams tai, kuo jis pats tiki, nes jei kas nors yra "teisinga", jis nori šią idėją įteigti ir mokiniui.
7. Geras mokytojas jaučia, kad jo pareiga yra ne įteigti mokiniams savo mintis ar įsitikinimus, o išmokyti juos savarankiškai mąstyti.
8. Geras mokytojas abejoja, ar būtina perduoti mokiniams savo įsitikinimus.
9. Geras yra toks mokytojas, kuris.....
.....(rašyk savo nuomonę).

šešta dalis

1. Socialiniai vaidmenys ir jų atlikimas
2. Kaip socialinėse organizacijose įvyksta pokyčiai?
3. Kaip socialinėse organizacijose atsiranda mąstymas?
4. Tėvų ir vaikų santykiai
5. Mąstymas ir savarankiškas mąstymas

pagrindinė idėja

socialiniai vaidmenys ir jų atlikimas

71 puslapyje rašoma, kad ponas Jahorskis klausia, ar administratoriai neturi savo nuomonės, ar tiesiog pagal pareigas jie turi elgtis taip, lyg neturėtų savo nuomonės. Marija sako, kad administratoriai turi tikėti "sistema", kurioje dirba, ir neišvengiamai priimti bei vykdyti visas taisykles ir nurodymus.

Ši diskusija iškelia socialinių vaidmenų atlikimo problemą. Jūsų mokiniai, be jokios abejonės, buvo patekę į tokią situaciją, kai buvo priversti atlikti tam tikrus socialinius vaidmenis, verčiančius kalbėti tai, kuo pats netiki. Kitais atvejais žmogus gali visiškai susitapatinti su jam tekusiu vaidmeniu, nes šis visiškai atitinka jo įsitikinimus. Socialiniame gyvenime žmogus nuolat atlieka tam tikrus vaidmenis. Žmonės gali visiškai susitapatinti su šiais vaidmenimis ar tiesiog juos atlikti ir atlikti profesionaliai, netgi tuomet, kai šis vaidmuo jam visiškai svetimas.

Pabrėžkite, kad kai kurie žmonės savo socialinius vaidmenis atlieka taip, kaip aktorius atlieka savo vaidmenį. Tačiau žmogus neatlieka savo socialinės padėties. Padėtį žmogus užima. Pavyzdžiui, žmogus gali būti vaikas, mokinys, dukra ar sūnėnas. Asmuo gali blogai atlikti socialinį vaidmenį, tačiau tai nepakeičia socialinės jo padėties, taip, kaip aktorius, blogai atlikęs savo vaidmenį, nenustoja būti aktoriumi.

Mokinys – taip pat socialinis vaidmuo. Tie, kuriems šis vaidmuo nepatinka, vis tiek jį atlieka, bet tik todėl, kad nieko kita pasirinkti negali.

79. Pratimas socialinis vaidmuo ir socialinė padėtis

Socialinė padėtis – tai tam tikra vieta, kurią žmogus užima visuomenėje. Kiekvienas individas tuo pačiu metu užima ne vieną socialinę padėtį. Pavyzdžiui, tuo pačiu metu Tu esi vaikas šeimoje, mokinys – mokykloje, pilietis – šalyje. Šių atskirų socialinių padėčių visuma sudaro tavo bendrąją socialinę padėtį, kuri ir parodo Tavo vietą visuomenėje. Kiekvieną socialinę padėtį užimantis žmogus turi tam tikras teises ir pareigas, t.y. vaiko, moksleivio, piliečio ir t.t.

Socialinis vaidmuo parodo, kaip individas išreiškia savo socialinę padėtį – t.y. vykdo pareigas ir naudojami savo teisėmis. Asmuo, sėdintis prie automobilio vairo, pagal socialinę padėtį yra vairuotojas, o tai, kaip jis vairuoja, rodo, kaip asmuo atlieka šį socialinį vaidmenį.

Pabaik sakinius, pavartodamas toliau pateiktus žodžius. Pabandyk atskirti, kur kalbama apie socialinį vaidmenį, o kur apie socialinę padėtį?

1. Teatre jis yra..... Dabar jis repetuoja.....vaidmenį.
2. Kadangi jis yra....., tai turi daugybę karinių teisių ir pareigų, nes kartu atlieka ir.....vaidmenį.
3. Jis yra..... ir turi atlikti.....vaidmenį.
4. Jis yra šeimos....., bet atlieka.....vaidmenį.
5. Jis yra....., bet miesto švietimo sistemoje atlieka.....vaidmenį.
  - a. Lietuvos Prezidentas,
  - b. Hamletas,
  - c. profesionalus futbolininkas,
  - d. mylimas gyvūnėlis,
  - e. direktoriaus pavaduotojas,
  - f. švietimo inspektorius,
  - g. aktorius,
  - h. ginkluotųjų pajėgų vadas,
  - i. komandos puolėjas,
  - j. sarginis šuo.

80. Pratimas pasiekimai ir priskiriamos savybės

Žmones ir daiktus vertiname pagal jų veiklą ir pasiekimus arba pagal tai, kokias savybes jiems priskiriame. Pasiekimai yra realūs, gali būti įvertinti ir apibūdinti. O savybės, kurias priskiriame, gali būti išgalvotos, žmonės ar daiktai gali jas turėti arba neturėti.

Pavyzdžiui, kai kas nors sako, kad Leonardas da Vinčis nutapė "Moną Lizą", aišku, kad kalbama apie dailininko pasiekimus. Kai kas nors sako, kad "Leonardas da Vinčis buvo tobulas dailininkas", šiuo teiginiu jis dailininkui priskiria tobulumo savybę. Sunku, o gal ir neįmanoma nustatyti, ar Leonardas da Vinčis tikrai buvo tobulas dailininkas, nes toks vieno ar kitų savybių priskyrimas yra sutartinis.

Suskirstyk šiuos teiginius:

	Pasiekimai	Priskiriamos savybės	Nežinau
1. Šekspyras yra "Hamleto" autorius	0	0	0
2. Liusė 100 m gali nubėgti per 15 s	0	0	0
3. Liusė yra dieviškai graži	0	0	0
4. Mičas daug mokosi, reiškia, jis yra mokinys	0	0	0
5. Džeris neseniai pradėjo lankyti vaikų darželį, reiškia, jis yra mokinys	0	0	0
6. Už blogą elgesį Tonė buvo išmesta iš mokyklos, todėl dabar ji nėra mokinė	0	0	0
7. Dabar Tonė groja roko grupėje ir yra vokalistė	0	0	0
8. Džeris gimė šioje šalyje, todėl yra jos pilietis	0	0	0
9. Artūras taip mažai bendrauja, kad žmonės laiko jį atsiskyrėliu	0	0	0
10. Henris jau daugybę metų gyvena šioje šalyje, bet nėra jos pilietis	0	0	0

81. Pratimas bandymai ir pasiekimai

Kartais mes žmogų vertiname pagal tai, ko jis yra pasiekęs (pavyzdžiui, "Džordžas neseniai įkopė į Everesto viršukalnę"), o kartais pagal tai, ką jie dar tik bando padaryti (pavyzdžiui, "Marija jau pati užropoja laiptais. Ji tikra alpinistė!"). Tik tas, kas įkopė į kalną, yra alpinistas, o kas neįkopė – nėra.

Kai kurie apibūdinimai yra apgaulingi, mat jie kalba apie veiksmus, kurie tėra bandymai ir niekada negali tapti realiais pasiekimais. Pavyzdžiui, žmogus sako, kad siekia tapti išminčiumi ar filosofu. Tačiau koks žmogus gali pasigirti, kad jau yra išminčius ar filosofas? Šis teiginys yra ginčytinas, kaip ir klausimas, ar žmonės iš tikrųjų yra krikščionys, ar tik bando jais tapti.

Suskirstyk šiuos teiginius:

	Bandymai	Pasiekimai	Nežinau
1. Merė studijuoja, kad vėliau galėtų dirbti ministerijoje	0	0	0
2. Tutsė lošia kortomis, norėdama praturtėti	0	0	0
3. Salė iškėlė savo kandidatūrą į klasės seniūno postą	0	0	0
4. Franas yra bankininkas	0	0	0
5. Grėjus yra burtininkas	0	0	0
6. Denisė yra mediumė	0	0	0
7. Džojus yra mylimasis	0	0	0
8. Karlas yra tyrinėtojas	0	0	0
9. Kerė visažinė, nėra to, ko jina nežinotų	0	0	0
10. Kristijonas yra Džeinės draugas	0	0	0

pagrindinė idėja

kaip socialinėse organizacijose įvyksta pokyčiai?

71 puslapyje rašoma, jog biurokratinę struktūrą Marija apibūdina žodžiu "sistema". Markas priima šį pasiūlymą ir teigia, kad esminis biurokratijos trūkumas yra tas, kad tokioje sistemoje pokyčiai gali įvykti tik "iš viršaus". Marija jam atsako, kad pokyčius biurokratinėje sistemoje gali įtakoti ir išorės veiksniai. Pareigūnas, dirbantis Mokesčių inspekcijoje, negali tiesiogiai pakeisti valstybės mokesčių politikos, nes sunku tikėtis, kad Mokesčių inspekcijos vadovybė atkreips dėmesį į eilinio pareigūno siūlymus. Tačiau šis pareigūnas, kaip ir bet kuris kitas pilietis, turi galimybę kreiptis į savo deputatą, ir taip įtakoti mokesčių politikos reformas.

Tačiau Markas netiki, jog socialinės institucijos gali dirbti ne biurokratiniais, o demokratiniais metodais.

82. Socialinės patirties tyrimas stratifikacija

Diskusijos planas kaip pereinama iš vieno socialinio sluoksnio į kitą?

1. Ar žmonės, norintys užimti aukštesnę vietą socialinėje sistemoje, elgiasi kaip savo socialinio sluoksnio atstovai, ar kaip to, kuriam nori priklausyti?
2. Manoma, kad žemesniųjų sluoksnių atstovai yra linkę arba į konservatyvią, arba į radikalią politiką. Ar gali tie patys žmonės atstovauti abiemis politinėms kryptims?
3. Ar tie visuomenės nariai, kurie sparčiai kyla socialinės padėties laiptais, yra linkę pabrėžti ar ignoruoti socialinius skirtumus?
4. Dėl kokių priežasčių žmonės leidžiasi socialinės padėties laiptais, pereidami iš aukštesniojo į žemesnįjį socialinį sluoksnį?
5. Ar dideli skirtumai tarp socialinių sluoksnių labiau toleruojami toje visuomenėje, kur mobilumas tarp sluoksnių didelis, ar toje, kur mobilumas mažas?
6. Jei visuomenėje didėja bendra tendencija leisti socialiniais laiptais, ar tolerancija joje didėja, ar mažėja?

83. Pratimas socialinės organizacijos ir pokyčiai

- I. Kiekvienai organizacijai atrink po tris faktorius, galinčius labiausiai joje paskatinti pokyčius (faktorijų, galintį labiausiai įtakoti, pažymėk 1, mažiau – 2, dar mažiau – 3).

Organizacijos:

Armija
Valstybinės mokyklos
Paštas
Geležinkeliai
Avialinijos
Televizija
Maisto pramonės įmonės
Meno muziejai
Karinė pramonė
Spauda
Tekstilės pramonė

Faktoriai, galintys paskatinti pokyčius:

Industrializacija
Kompiuterizacija
Viešoji nuomonė
Nauji įstatymai
Teismo sprendimai
Politiniai rinkimai
Jungimasis į sąjungas
Užsienio firmų konkurencija
Infliacija
Pokyčiai bedarbystės sferoje
Poreikių kitimas
Nauji išradimai
Visuomenės skonio pokyčiai
Energijos ištekliai
Naujos idėjos
Lobizmas

- II. Pateik konkrečių pavyzdžių, kaip Tavo išrinkti faktoriai įtakoja organizacijų pokyčius. Išskirk dažniausiai minimą pokyčius skatinantį faktorių.

3

pagrindinė idėja

kaip socialinėse organizacijose atsiranda mąstymas?

71 puslapyje rašoma, jog Ponia Jahorski nepitaria teiginiui, kad biurokratinėje sistemoje mąsto tik valdytojai. Ji mano, kad visi, dalyvaujantys organizacijos veikloje, turi galimybę mąstyti.

Markas ir Marija išplėtoja šį požiūrį sakydami, kad yra skirtumas tarp mąstymo ir savarankiško mąstymo bei skirtumas tarp valdytojų ir administratorių. Marijos nuomone, būtent administratoriai gali mąstyti ir jie mąsto, tačiau iš jų nereikalaujama savarankiškai mąstyti. Ji kritikuoja tokį požiūrį ir siūlo, kad administratoriai dažniau mąstytų savarankiškai, o valdytojai – ne tik teigtų, kad mąsto, bet ir mąstytų.

84. Socialinės patirties tyrimas **mažos grupės** Pratimas **įtaka**

Įvertink kiekvieną teiginį:

- A. Ar taip “niekada neatsitinka”, ar “kartais atsitinka”, ar “dažnai atsitinka”, ar “taip atsitinka visada”.
  - B. Jei manai, kad taip atsitinka, paaiškink, kodėl.
  - C. Jei manai, kad taip neatsitinka, paaiškink, kodėl.
-
1. Žmonių nuomonei didelę įtaką daro grupės, kuriai jie priklauso, nuomonė.
  2. Jei grupės, kuriai Tu priklausai, nariai tiki tuo, kas, Tavo manymu, yra netiesa, Tu nepritarsi grupės nuomonei.
  3. Jei nepriklausomų, bešališkų, objektyvių žmonių nuomonė iš esmės skirsis nuo grupės, kuriai Tu priklausai, nuomonės, būsi sutrikęs ir jausiesi nejaukiai.
  4. Mes linkę manyti, kad mums patinkantys žmonės visada pritaria mūsų nuomonei, o nepatinkantys – visada nepitaria.
  5. Jei grupėje atsiranda kitaip mąstanti mažuma, grupė pabando pakeisti mažumos nuomonę, o jei nepasiseka, tiesiog išmeta šiuos žmones iš grupės.
  6. Jei grupėje keliami svarbūs tikslai, tai grupės nariai ir pačią grupę laiko svarbia.

4

pagrindinė idėja tėvų ir vaikų santykiai

Ponios Viljams mokiniai lankėsi vieni kitų namuose. Svečiuodamiesi jie sutiko daug tėvų ir senelių bei matė daugybę skirtingų vaikų auklėjimo metodų.

Pamokoje nereikėtų skirstyti tėvų į "blogus" ir "gerus". Jūs turėtumėte akcentuoti, kad yra daugybė tėvų ir vaikų santykių tipų ir daugybė priešasčių, nulemiančių būtent tokį tėvų elgesį.

Pavyzdžiui, mokiniai gali teigti, kad ponas Omara su savo dukromis elgiasi griežtai ir valdingai. Pabandykite patyrinti pono Omaros elgesį, pasistenkite jį suprasti, o gal ir pateisinti. Galite paklausti mokinių, ar jų nuomone, ponis ir ponas Omaros myli savo vaikus? Ar jie savo vaikams nori visa ko geriausio? Ar jie nori apsaugoti savo vaikus nuo blogio? Ar jie nori, kad suaugę vaikai būtų nepriklausomi? Padėkite mokiniams suprasti pono Omaros požiūrį į vaikų auklėjimą. Ką, jo nuomone, jis daro vaikų labui? Jei mokiniai nepitaria pono Omaros požiūriui, tai ar jie nepitaria jo tikslams, ar priemonėms? Jei mokiniai pritaria pono Omaros požiūriui, ar jie pritaria jo tikslams, ar priemonėms?

Suaugusieji reikalauja, kad vaikai pasistengtų vieni kitus suprasti. Tačiau sunku suprasti kitą žmogų, kol nepažįsti kultūrinės aplinkos ir šeimos, iš kurios tas žmogus kilęs. Po apsilankymo pas ponus Omaras mokiniai ims geriau suprasti Merę ir Laurą. Apsilankius mokinių namuose, galime pamatyti ne tik tai, kokia aplinka supa mokinius, bet ir tai, kaip jis į tą aplinką reaguoja. Mokinio elgesį galima geriau suprasti atsižvelgiant ir į namuose jį supančią aplinką – to elgesio kontekstą. Visuomenės mokslų pamokų tikslas – suprasti žmonių elgesį visuomenėje, t.y. ne tik nustatyti, kaip jie elgiasi, bet ir pabandyti suvokti, kas lemia tokį jų elgesį.

85. Socialinės patirties tyrimas šeima

Pratimas šeima ir giminystės ryšiai

Aptarkite šiuos nuomonių skirtumus. Ar pritariate kuriai nors nuomonei? O gal abiem?

1. a. "Šeima ir santuokos institutas egzistuoja kiekvienoje visuomenėje."
b. "Yra tokių visuomenių, kur nesituokama, o šeimų paprasčiausiai nėra."
2. a. "Atrodo, yra tiesioginis ryšys tarp visuomenės ekonominės struktūros ir šeimos bei giminystės ryšių toje visuomenėje."
b. "Tokio ryšio nėra. Faktai teigia, jog eskimų giminystės ryšių tipas toks pat, kaip ir amerikiečių."
3. a. "Visuomenės ekonominei struktūrai keičiantis iš agrarinės į industrinę, sustiprėjo ir ryšiai tarp šeimos narių."
b. "Ne, šeimos saitai susilpnėjo, padaugėjo konfliktų, šeimos prarado stabilumą."
4. a. "Ankstyvosiose visuomenėse šeima buvo ekonominės veiklos pagrindas. Šiuolaikinėse, industrinėse bendruomenėse taip nebėra."
b. "Daug šeimų turi šeimyninį verslą ir šiuolaikinėje visuomenėje. O agrarinėje visuomenėje tikrai ne visa ekonominė veikla rėmėsi šeimų darbu."
5. a. "Kiekvienoje visuomenėje yra numatyti būdai, ką įtraukti į šeimą pagal giminystės ryšius. Giminaičiais imami vadinti seneliai, dėdės ar tetos ir t.t."
b. "Netiesa, kad šiuolaikinė šeima kilo iš pirmykštės šeimos plečiantis giminystės ryšiams. Šiuolaikinė šeima yra atskiras šių giminystės ryšių atvejis."

pagrindinė idėja

mąstymas ir savarankiškas mąstymas

74 puslapyje rašoma, jog Franė teigia, kad būna žmonių, kurie niekada neišmoksta mąstyti savarankiškai ir neturi savo nuomonės. Tokie žmonės mąsto tik tai, ką jiems liepia mąstyti. Tokiems žmonėms nėra pavojinga suteikti žodžio laisvę – jie vis tiek nesugeba kritikuoti.

Skirtumas tarp mąstymo ir savarankiško mąstymo gali būti nusakomas įvairiai. Jei žmogus tik atkartoja kito nuomonės ir požiūrius, galima teigti, kad jis galvoja, tačiau galvoja ne savarankiškai, t.y. neturi savo nuomonės. Tai nereiškia, kad turintis savo nuomonę žmogus neturi atsižvelgti į tai, ką kalba kiti. Priešingai, savarankiškas mąstymas turi būti formuojamas atsižvelgiant ir į kitų mintis. Sugebantys savarankiškai mąstyti žmonės tampa atsakingi už savo mintis ir sugeba jas įvertinti. Pradėję savarankiškai mąstyti, jie įžvelgia vis naujus problemos aspektus ir nesistengia, kad jų nuomonė sutaptų su visuomenės.

86. Pratimas savarankiškas mąstymas

Suskirstyk šiuos teiginius (kiekvieną kartą paaiškink, kodėl taip manai).

	Mąstymas	Savarankiškas mąstymas	Tai išvis nėra mąstymas	Nežinau
1. <u>Groveris:</u> "Aš pirmiausia išklausu, ką sako kiti, ir tik po to susidarau savo nuomonę."				
2. <u>Kurtas:</u> "Kai man iškyla idėja, pirmiausia apsvarstau ją pats, o tik po to klausiu kitų nuomonės."				
3. <u>Betsė:</u> "Kartais, kai man patinka koks nors garsų derinys, aš sukuriu iš jų melodiją, o po to ir visą dainą."				
4. <u>Dora:</u> "Kai noriu sulėtinti dviračio važiavimo greitį, imu važiuoti atbula."				
5. <u>Martis:</u> "Mano mintys kvailos, tačiau jos tikrai skiriasi nuo kitų žmonių minčių."				
6. <u>Edna:</u> "Mano nuomonė dažnai sutampa su kitų žmonių nuomone, tačiau galiu pasakyti, kodėl būtent taip galvoju, o visi kiti – negali."				
7. <u>Dona:</u> "Jei norėčiau statyti namą, tai pasisamdyčiau architektą, pasakyčiau jam, kokio namo noriu, ir tegu jis galvoja, kaip tai padaryti."				
8. <u>Aronas:</u> "Tu į kompiuterį turi tik įvesti informaciją, nes kompiuteris yra užprogramuotas ir "galvoja" pats."				
9. <u>Kompiuteris:</u> "Aš mąstau savarankiškai."				

septinta dalis

1. Laisvė – tai galimybė įgyvendinti savo norus
2. Kiek visuomenė gali riboti individo laisvę?
3. Asmeninis susitarimas
4. Būti kitokiu
5. Žala, kaip elgesio vertinimo kriterijus
6. Savižalojimas
7. Ar yra “žmogiška prigimtis”?

pagrindinė idėja

laisvė – tai galimybė įgyvendinti savo norus

83 puslapyje rašoma, jog ponias Viljams prašo, kad Mikas paaiškintų, kodėl jis būtų taip supranta žodį "laisvė" – kad žmonės yra laisvi tik tuomet, kai gali daryti tai, ką nori. Mikas atsako, kad žmogus nėra laisvas norėti ar nenorėti. Jis negali nejausti troškulio ar alkio. Kadangi jo norai ir troškimai nuo jo paties nepriklauso, šia prasme jis neturi "laisvės norėti".

Miko manymu, yra ir kitokia laisvė – ne norų, o asmens laisvė visuomenės atžvilgiu. Tokia laisvės forma priklauso ne nuo konkrečių individo veiksmų, o nuo individų tarpusavio santykių. Mes negalime pasirinkti, ko norėti. Tačiau kai ko nors norime ir galime įgyvendinti savo troškimus, tai ir yra laisvė. Mikas pabrėžia, kad taip yra susiję norai ir jų įgyvendinimas. Laisvė yra santykis tarp noro ir galėjimo jį įgyvendinti. Pavyzdžiui, Mikas gali norėti ar nenorėti gerti. Jis gali atsigerti, bet gali ir negerti. Jis gali elgtis įvairiai. Tačiau tik vienu atveju Mikas yra laisvas – kai jis nori gerti, ir niekas jam netrukdo tai padaryti.

87. Diskusijos planas savo norų įgyvendinimas

1. Koks būtų pasaulis, jei visi galėtų daryti tai, ką nori?
2. Ar Tu darai ką nors, kas prieštarauja Tavo norams?
3. Ar yra tokių dalykų, kuriuos nori daryti, bet manai, kad jie yra neteisingi?
4. Jei Tau tektų daryti tai, ką nori daryti, bet manai, kad šitaip elgtis negalima, ar būtum laisvas?
5. Jei Tau tektų daryti tai, ką nori daryti, ir manai, kad šitaip elgtis galima, ar būtum laisvas?
6. Jei niekas neverstų Tavęs daryti tai, ko Tu nesugebi, bet nori daryti, ar tada būtum laisvas?
7. Jei Tau tektų daryti tai, ką nori daryti, ir pats tokį elgesį laikytum teisingu, bet kiti tam nepritartų, ar tada būtum laisvas?
8. Jei neturėtum jokių norų, ir niekam nerūpėtų tai, ką darai, ar tada būtum laisvas?
9. Jei padarytum ką nors, ko kiti iš tavęs reikalauja, bet pats nenori to daryti, ar tada būtum laisvas?
10. Kas svarbiau norint būti laisvu: turėti pasirinkimo laisvę ar turėti laisvę daryti tai, ką pasirinkai?

pagrindinė idėja

kiek visuomenė gali riboti individo laisvę?

Į šį klausimą galima atsakyti įvairiai. Vienas iš įmanomų atsakymų, tinkantis tik suaugusiems, yra toks – visuomenė niekada negali kištis į piliečio gyvenimą, jei šis disponuoja tik pats savimi. Visuomenė taip pat negali kištis į grupės žmonių tarpusavio santykius, pagrįstus susitarimu. Vienintelis atvejis, kai visuomenė, pasitelkusi policiją ar viešąją nuomonę, gali įsikišti – kai gali būti padaryta žala pačiai aukai to nenorint. Žodžiu, policininkas gali suimti žmogų, apiplėšusį kitą, nes pati auka to nenorėjo. Kita vertus, policininkas neturi teisės kištis į boksininkų kovą, nes jie sąmoningai ir savo noru sutinka būti žalojami.

Tarkime, kad kažkas teigia: “Viskas, ką darau, gali būti įvertinta kaip žala. Jei dainuoju duše, kaimynai gali priekaištauti, kad tai gadina jų klausą, jei kvėpuoju, jie gali pykti, kam naudoju jų deguonį. Visuomenė visada ras pretekstą įsikišti į asmeninį mano gyvenimą”.

Atsakymas galėtų būti toks: “Žinoma, galima vertinti ir taip, kad viskas, ką tu darai, gali būti žalinga kitiems. Tačiau prieš sustabdydami norintį ką nors daryti žmogų, pavyzdžiui, norintį dainuoti duše, visada turėtumėme pagalvoti, ar neleisdami dainuoti nepadarysime jam didesnės žalos, nei jis daro mums dainuodamas? Turime apsvarstyti visas pasekmes ir pasirinkti tokį veikimo būdą, kuris padarys mažiau žalos. Be to, kas, kam ir ką bedarytų, turi išlikti nuoseklus ir su visais žmonėmis, esančiais tokioje pat situacijoje, elgtis vienodai. Jei nusprendžiama neleisti dainuoti duše, tai nereikia leisti to niekam daryti. Neleisdami ko nors vienam asmeniui, turime apsvarstyti ne tik tai, kokią žalą padarysime jam, bet ir tai, kas atsitiks, jei tokių veiksmų draudimas taps socialine norma. Kai svarstome, kas padarys daugiau žalos, turime numatyti ir tą žalą, kuri bus padaryta uždraudus žalingą vieno asmens veiklą. Ar ši teorija gali būti taikoma vaikams? Ar vaikai turi teisę elgtis taip, kaip jie nori? Tai klausimai, į kuriuos kol kas nėra galutinio atsakymo, ir šia tema vyksta nuolatiniai ginčai.

88. Pratimas   **laisvė, viešoji nuomonė ir žiniasklaida**

1. Ar esi laisvas...
  - a. Remdamasis politologų tekstais ir vyriausybės dokumentais abejoti tuo, kad demokratija yra pati geriausia santvarka?
  - b. Nuolat veikiamas reklamos žiniasklaidoje savarankiškai nuspręsti, kur išleisti savo pinigus?
  - c. Veikiamas draugų nuomonės išsakyti priešingą nuomonę?
  - d. Veikiamas bendrų mados tendencijų turėti savo aprangos stilių?
2. Ar anksčiau išvardytose situacijose visuomenė riboja asmenines Tavo teises?
3. Ar gali išvengti šių apribojimų?
4. Ar visuomenės egzistavimas įmanomas be žiniasklaidos, viešosios nuomonės, nerašytų įstatymų, mados ir t.t.?
5. Kaip istorijoje kito asmens laisvės apribojimas išvardytose situacijose?
6. Kokios istorinės priežastys įtakojo šį kitimą?
7. Kokie faktoriai veikia asmenybės laisvėjimą ar suvaržymą šiuolaikinėje visuomenėje?

89. Diskusijos planas   **kaip visuomenė riboja individo laisvę?**

Aptarkite, kaip visuomenė savo institucijų (pvz., policijos) pagalba riboja individo laisvę šiose situacijose?

1. Policininkas ką tik sulaukė du žmones, įtariamus banko apiplėšimu. Suimtieji priešinasi, todėl policininkas prašo Tavęs, atsitiktinio praeivio, pagalbos. Ar turi teisę atsisakyti?
2. Policija nori suimti žmogų, apiplėšusį banką, tačiau šis slapstosi. Ar bandymas išvengti arešto yra nusikaltimas, ar žmogus turi teisę slapstytis?
3. Policija nustatė, kur slapstosi banko plėšikas. Jie pasibeldė į duris, tačiau nusikaltėlis jų neatidarė, o pats pabėgo per langą. Ar taip elgdamasis jis padarė naują nusikaltimą, ar jis turi teisę taip elgtis?
4. Grupė žmonių, kurių kiekvienas atskirai jau yra padarę nusikaltimus, dabar veikia kartu. Ar nusikaltėliams jungtis į gaujas yra nusikaltimas?
5. Policininkas sako įtariamajam, kurį ką tik suėmė:
  - Viskas, ką pasakysi, gali būti panaudota prieš tave.Įtariamasis:
  - Tuomet aš nieko nesakysiu.Ar įtariamasis turi teisę neatsakyti į klausimus, susijusius su nusikaltimu, kurį jis padarė? Jei taip, kodėl?
6. Ar liudininkas turi teisę neatsakinėti į klausimus, susijusius su nusikaltimu, kurį padarė kitas asmuo?
7. Žmogus, kuris moka gerai plaukti, atsisako padėti kitam skęstančiajam. Žmonės reikalauja gelbėti skęstantįjį. Ar plaukikas turi teisę nepaklusti?
8. Esi pašauktas į kariuomenę ir dabar esi mūšyje. Tu bijai ir nori pabėgti. Ar tai būtų nusikaltimas, ar Tu turi teisę šitaip pasielgti?
9. Vyriausybė nori atlikti svarbią politinę operaciją. Kadangi dabar taika, operacija susijusi su šnipinėjimu. Tu esi profesionalus šnipas, bet išėjęs į pensiją. Ar vyriausybė turi teisę priversti Tave vykdyti šią operaciją?

3

pagrindinė idėja

asmeninis susitarimas

83–84 puslapiuose aprašoma, kaip Minkovskių namuose svečiai vaidina įvairias situacijas, iliustruojančias santykius tarp individo ir visuomenės. Pirmieji pradeda Mikas ir Džeinė. Mikas apkabina Džeinę, o ši nespriešindama leidžia tai daryti. Šalia esantys suaugusieji, atstovaujantys visuomenei, sutinka, kad šioje situacijoje jie neturėtų kištis. Ponia Minkovski sako: “Jei jūs sutinkate draugauti, tai jūsų reikalas.” Tolerancija, kurią šioje situacijoje rodo suaugusieji, yra analogiška demokratiškose visuomenėse išvystytai tolerancijai, paremtai asmeniniu susitarimu. Per keletą pasakutinių šimtmečių susiklostė tradicija, kad normalūs suaugę žmonės turi teisę kaip tinkami tvarkytis tarpusavio santykius, ir niekas, nei visuomenės nuomonė, nei institucijos, neturi teisės kištis. Asmeniniai piliečių santykiai nėra visuomenės reikalas net ir tuo atveju, kai visuomenei piliečių veiksmai atrodo neatitinkantys priimtų normų ar ekscentriški. (Žinoma, tol, kol piliečiai nedaro vieni kitiems žalos.)

Tačiau kai kalbama apie vaikus, padėtis keičiasi. Paprastai abejojama vaikų kompetencija, o tai trukdo anksčiau minėtą taisyklę pritaikyti vaikų tarpusavio santykiams. Romos imperijoje tėvai turėjo teisę elgtis su vaiku kaip norėjo, net galėjo jį nužudyti. Feodalinėje visuomenėje tėvai parinkdavo savo vaikui sutuoktinį. Šiandien daugumoje šeimų įprasta, kad tėvai leidžia vaikams patiems rinktis draugus. Tačiau tėvai nemano, kad tai, kaip vaikai elgiasi su savo bendraamžiais, yra pačių vaikų reikalas. Tėvai jaučia, kad toleruoti galima ne visas vaikų tarpusavio santykių formas, todėl visose valstybėse yra įstatymai, kurie nustato “amžių, iki kurio draudžiama...”. Net jei jaunesnio, nei nurodyta, amžiaus vaikas ir sutiktų, suaugę neturi teisės elgtis su juo įstatymais draudžiamu būdu.

90. Pratimas Įtikinėjimas ir manipuliavimas

Įtikinėjimas – tai poveikis, priverčiantis žmones elgtis tam tikru būdu. Kitas poveikio būdas – manipuliavimas. Įtikinėdami žmones stengiamės įrodyti, kad kitoks elgesys labiau atitiktų jų interesus ir realizuotų jų siekiamus tikslus. Manipuliuodami žmonėmis, stengiamės įrodyti, kad kitoks elgesys yra naudingesnis jiems, kai iš tikrųjų šis elgesys yra naudingesnis mums.

Suskirstyk teiginius: ar šiose situacijose bandoma įkalbinėti, ar manipuliuoti? O gal kai kuriuos teiginius per sunku priskirti kuriai nors kategorijai?

	Manipuliavimas	Įtikinėjimas	Nežinau
1. "Džeine, kodėl tu neini su mumis į filmą? Juk neturi ką veikti ir pati sakei, kad tau patinka filmai, kuriuose vaidina Robertas Redfordas."			
2. "Sere, aš žinau, kad jūs neturite nei mašinos, nei dviračio, tačiau nepažiopsokite progos nusipirkti šį nuostabų oro slėgio padangose matuoklį tik už 32 Lt!"			
3. "Geriausias būdas treniruoti plaukiant reikalingus raumenis yra alpinizmas. Užuoat ėję į paplūdimį, geriau kartu su manimi vykite į kalnus. Tuo pačiu galėtumėte tapti puikiais alpinistais, tokiais, kaip aš."			
4. "Vaikai, jūs tikriausiai bežaisdami pavargote, norite eiti namo ir mokytis gramatikos."			
5. "Džekai, suprantu, kad nori likti klasėje. Tačiau manau, kad nekaip jautiesi. Atrodo, turi karščio. Nueik pas seselę."			
6. "Mokytoja, nerašykime kontrolinio darbo. Šiandien toks gražus oras, o jums teks visą popietę praleisti skaitant mūsų rašinius."			
7. "Jei pirsite skalbimo miltelius, balinimo priemonę, gausite nemokamai."			
8. "Pirkite šį šuniuką, jis suteiks daug džiaugsmo."			
9. "Kas skaito, rašo – duonos neprašo".			
10. "Sveikata – ligų šaltinis."			
11. "Mūsų margarinas lyg mylimojo pabučiavimas."			

91. Pratinimas susitarimas, melagingas susitarimas, veiksmai, atliekami nesusitarus

- A. Suskirstyk situacijas. Kurias iš jų Tu priskirtum veikimui susitarus, kurias – melagingam susitarimui, o kurias – veiksams, atliekamiems nesusitarus.
- B. Kuriuo atveju vyriausybė (policijos ar teismų pagalba) arba visuomenė (remdamasi viešąja nuomone) turi teisę įsikišti?

	Veikiama susitarus	Melagingas susitarimas	Veikiama nesusitarus	Nežinau
1. Penkių asmenų gauja terorizuoja greitkelio vairuotojus.				
2. Ligonis vartoja gydytojo rekomenduotus vaistus, nors jis nežino, kokie tai vaistai ir kaip jie veikia.				
3. Ligonis sumoka 4000 Lt už buteliuką oranžinio vandens, nes tiki, kad tai vaistai nuo vėžio.				
4. Penkiasdešimtmetė moteris susitikinėja su dvidešimt penkerių metų vaikinui.				
5. Dvidešimt penkerių metų vaikas susitikinėja su dešimtmete mergaite.				
6. Dvidešimt penkerių metų vaikas susitikinėja su penkiolikmete.				
7. Bėgantis iš pamokų mokinys buvo sugrąžintas į mokyklą.				
8. Įsiliepsnoja šeimyninis ginčas.				
9. Medžiotojai įdeda į spąstus mėsos ir taip prisivilioja žvėrį.				
10. Valstybės pareigūnas paima kyšį.				
11. Dviejų valstybių vadovai pasirašo paliaubų sutartį, bet karo veiksmų nenutraukia.				
12. Mergina neateina į pasimatymą.				
13. Muzikos prekių parduotuvėje pardavinėja piratines kasetes.				
14. Mergina atsisako eiti šokti.				
15. Lyja lietus.				
16. Vairuotojas nepraleidžia pėsčiųjų, einančių per perėją.				
17. Šuo pabėgo nuo šeimnininko.				
18. Dirbant kompiuteriu dingsta elektra.				
19. Lapė pagauna ūkininko vištą.				

92. Diskusijos planas   asmeninis susitarimas

Demokratinėse valstybėse piliečiai vieni su kitais gali elgtis taip, kaip nori, kol nedaro vienas kitam žalos. Tačiau vaikams ši taisyklė netaikoma. Kaip manai, ar šiose situacijose nepažeidžiama asmens laisvė, nors ir remiamasi asmeniniais susitarimais? Paaiškink, kodėl taip manai.

1. Ar pašto tarnautojai turi teisę atplėšti ir skaityti piliečių laiškus?
2. Jei mokytoja klasėje atima raštelį, rašytą vieno mokinio kitam, ar ji turi teisę garsiai perskaityti tai, kas parašyta?
3. Džonas, 45 metų našlys, ir Džeinė, 45 metų našlė, draugauja. Ar kas nors turi teisę kištis į tai, ką jie daro per pasimatymus? Ar jų draugai turi teisę patarinėti, kaip jiems elgtis?
4. Edas ir Luisė draugauja. Jiems abiem yra po 10 metų. Ar kas nors turi teisę kištis į tai, ką jie daro per pasimatymus? Ar kiti žmonės turi teisę patarinėti, kaip jiems elgtis?
5. Kokio amžiaus, Tavo nuomone, turėtų būti Edas ir Luisė, kad kiti neturėtų teisės kištis į jų santykius?
6. Keli devynmečiai po pamokų susirenką į būrelį, kuriame aptarinėja neseniai perskaitytas knygas. Ar suaugusieji turi teisę dalyvauti šiose diskusijose? Ar jie turi teisę įsikišti į diskusiją? Jei taip, kokiomis aplinkybėmis?

pagrindinė idėja

būti kitokiu

Anė stovi ant galvos ir teigia taip daranti todėl, kad "yra kitokia". Bartas sako: "Tu gali būti tokia, kokia tik nori. Tol, kol neskriaudi kitų, mūsų tai neliečia". Toks Barto teiginys iškelia daugybę sudėtingų problemų.

Ar tiesa, kad žmogus gali būti ypatingas, individualus ir t.t., ir netrukdyti visuomenei tol, kol nepadaro žalos kitiems? O jei ypatingas jo elgesys kenkia jam pačiam? Pavyzdžiui, įsivaizduokite, kad žmogus planuoja pavojingą kelionę į kalnus ar ruošiasi statinėje perplaukti Niagaros krioklį. Ar tokiais atvejais visuomenė turėtų įsikišti ir apsaugoti žmogų nuo susižalojimo?

Į šiuos klausimus yra keletas skirtingų atsakymų. Vieni teigia, kad patys individai turi būti atsakingi už tai, kiek rizikuoti, ir patys turi suvokti, kokias nepageidaujamas pasekmes sukels jų elgesys. Lipančių į kalnus žmonių grupė, patekusi į pavojų, turėtų neprašyti pagalbos, kadangi jie patys sąmoningai rizikavo. Kiti mano, kad visuomenės humanitarinė pareiga yra padėti žmonėms, t.y. išgelbėti juos nuo beprotiškų poelgių, net jei visuomenei tai brangiai kainuotų.

93. Diskusijos planas **būti kitokiu**

Ar žmonės turi teisę būti tokie skirtingi, individualūs ir ypatingi, kokie nori? Ar visuomenė turi teisę pasakyti: "Iki šiol mes tave toleravome, bet tai yra riba, kurios tu nebegali peržengti"?

Aptarkite toliau pateiktas situacijas. Kaip, jūsų nuomone, aplinkiniai dažniausiai reaguoja į situacijose aprašomą elgesį ir kaip jie turėtų reaguoti? (Visi šie žmonės yra 16 metų ir mokosi mokykloje.)

1. J. V. serga nerviniu tiku, todėl žmonės galvoja, kad ji nuolat mirksi.
2. R. B. priklauso grupei, kurios nariai vidurnaktį apsigaubia paklodėmis ir sako kalbas.
3. T. D. niekada nesimaudo.
4. V. K. nuolat pasiekia aukštų rezultatų kokioje nors srityje.
5. O. N. rašo liaupsinančius laiškus užsienio valstybių prezidentams.
6. C. C. valgo žiogus.
7. P. K. yra šykštuolis.
8. M. J. yra šventasis.
9. A. J. yra peštukas ir triukšmadarys.
10. D. E. yra fanatikas.

5

pagrindinė idėja

žala, kaip elgesio vertinimo kriterijus

“Tol, kol neskriaudi kitų, mūsų tai nejaudina”, – teigia Bartas. Taigi elgesio vertinimo kriterijumi jis laiko žalą.

Elgesio vertinimo kriterijumi pasirenkant žalą, iškyla problema: žalos dydį sunku išmatuoti. Tokių atvejų pasitaiko teismo bylose, kai žmonės teigia, kad jiems buvo padaryta žala. Kai nukentėjusysis teigia, kad jam padaryta psichologinė skriauda, ir jis patyrė “psichologinę prievartą”, “psichologinį stresą” ar “pažeminimus”, žalą sunku įrodyti.

Žala daroma ir tada, kai kas nors elgiasi ne pagal taisykles ar “rodo blogą pavyzdį”. Įvairių tabu ir taisyklių, susiklosčiusių per amžius, kurių nepaisymas niekam nedaro jokios konkrečios žalos. Nepaisant to, įvairių tabu, apribojimų ir draudimų visuomenė laikosi visai dėl kitų kriterijų. Manoma, kad tokie draudimai ir apribojimai yra būtini grupės išlikimui ir pratęsimui. Todėl šias taisykles laužyti draudžiama, net jei jas pažeidus nepadaro jokia žala.

94. Diskusijos planas žala, kaip elgesio vertinimo kriterijus

Svarstant, ar visuomenė turėtų kištis į piliečių veiklą, ar ne, vienas iš kriterijų buvo žala ar ketinimas ją padaryti. Buvo teigiama, kad visuomenė neturėtų kištis į asmenų veiklą tol, kol jie niekam nedaro ar neketina daryti žalos.

Kokio dydžio turėtų būti žala, kad ją būtų galima įvardyti kaip žalą? Ar žala būna tik fizinė, ar ir psichologinė? Atsižvelgdamas į šiuos klausimus, suskirstyk teiginius:

	Žalingi, bet nereikšmingi veiksmai	Žalingi ir reikšmingi veiksmai	Nežalingi ir nereikšmingi veiksmai	Nežalingi, bet reikšmingi veiksmai	Nežinau
1. Žmogus pavagia ir parduoda matematikos egzamino užduotis.					
2. Patraukli mergina skundžiasi žmonių dėmesiu.					
3. Buvo pastebėta, kad mokinys nešiojasi peilį.					
4. Įsilaužėliai sunaikino klasės žurnalus.					
5. Kažkas naktį raudonai nudažė mokyklos vėliavos stiebą.					
6. Merginų prausykloje kabo lenta, kurioje jos gali rašyti anoniminius skelbimus bei keistis patarimais.					
7. Viena mergina paskleidė gandą, kad kita mergina vartoja narkotikus.					
8. Tyčiojamasi iš berniuko, kurio tėtis sėdi kalėjime.					
9. Vaikinas, gindamas merginą, sulaužo užpuolikui ranką.					
10. Kadangi freska ant auditorijos sienų išbluko, Švietimo ministerija nutarė ją atnaujinti.					

6

pagrindinė idėja savižalojimas

84 puslapyje rašoma, kad Sendis vaidina geriantį. Ponia Minkovski teigia, jog taip elgdamasis žmogus pats sau kelia pavojų. Jos manymu, jei asmuo kėsina susižaloti, visuomenė turi teisę įsikišti.

Ar visais atvejais, kai žmogus kėsina susižaloti, visuomenė turi teisę kištis, ar tik tada, kai toks elgesys yra neracionalus? Čia nekeliamas klausimas, ar tėvai, policija, paprasti praeiviai turi teisę jėga sulaukyti kūdikį, šliaužiantį link greitkelio. Mažas vaikas nesuvokia jam gresiančio pavojaus. Taip pat neabejojama, kad visuomenė turi teisę versti narkomaną gydytis, nes mano, kad ši liga trukdo narkomanui pačiam priimti racionalų sprendimą.

Daug sudėtingesnė problema yra racionalus savižalojimas. Vieni teigia, kad toks elgesys negali būti racionalus, ir jei žmogus nori nusižudyti, jis yra pamišęs ir turi būti gydomas. Tačiau kiti šiam teiginiui nepritaria ir teigia, jog žmogus yra vienintelis savo gyvybės valdovas, ir tik jis turi teisę nuspręsti, gyventi jam, ar ne. Yra daugybė pavyzdžių, kai žmonės, atsidūrę beviltiškoje padėtyje, pasirinko nutraukti gyvybę, o ne gyventi ir kęsti tolesnes kančias.

Kai kurie žmonės teigia, kad neturėtų būti įstatymų, saugančių žmones nuo savižalojimo, nes pati žala, kurią jie sau padarys, yra pakankamai bauginanti. Jie mano, kad ryžtingus žmones vargu ar išgąsdintų grasinimai bausmėmis ar kalėjimu.

Yra ir kita tokio elgesio forma, kurią būtina paminėti. Kai kurie žmonės dėl vienokių ar kitokių priežasčių nuolatos jaučiasi esą kalti. Jie kaltina save dėl viso blogio, kuris nutinka aplink. Dažniausiai tokie žmonės nėra kalti dėl to, kas vyksta, tačiau jie taip jaučiasi. Į tai svarbu atsižvelgti, nes ir išpažintys teismuose ne visada gali būti teisingos. Žmogus gali kaltinti save siekdamas apsaugoti kitą ar tiesiog kaltinti save, kaip kaltina dėl visko, nors iš tikrųjų yra nekaltas.

Mokiniai dažniausiai mano, kad tas, kuris prisipažįsta padaręs nusikaltimą, iš tikrųjų ir yra kaltas. Jūs turėtumėte padėti jiems suvokti, kad prisipažinimai ne visada būna teisingi.

95. Pratimas savižalojimas

1. Kokie, Tavo nuomone, yra savižalojimo kriterijai?
2. Kokiose situacijose žmonės labiausiai linkę save žaloti?
3. Kokiose situacijose žmonės nesielgia savižalojančiai?
4. Ar gali ištisos tautos ar visuomenės save žaloti? Atsakymą paaiškink.
5. Jei žmogus nesugeba apsiginti, kai jį puola, ar tai reiškia, kad jis linkęs save žaloti?
6. Ar yra panašumų tarp savižalojimo ir savęs neigimo?

96. Pratimas savižalojimas

Dažniausiai sunku nuspręsti, ar žmogus yra linkęs save žaloti. Kuriose iš šių situacijų kalbama apie savižalojimą?

1. Tedas netiki prietarais, todėl nebijo eiti keliu, kurį perbėgo juoda katė.
2. Ema tyčia užsikrėtė vėjaraupiais.
3. Helga yra akrobatė ir vaikšto lynu.
4. Virgis yra prancūzų legiono karys.
5. Savaitę padirbėjęs naujame darbe, Vilburas paprastai pažeidžia taisykles ir todėl dažnai keičia darbus.
6. Samanta nuolat pasakoja save juodinančias istorijas.
7. Denis prisipažįsta padaręs nusikaltimus, kurių iš tikrųjų nepadarė.
8. Meizė kaskart kopina į vis aukštesnius kalnus.
9. Joanai patinka erzinti didelius šunis.
10. Alfredas sako: "Norėčiau, kad mane nubaustytų kiekvieną kartą, kai padarau ką nors blogo. Tik tada aš galiu švaria sąžine pradėti naują dieną."

pagrindinė idėja ar yra “žmogiška prigimtis”?

Septintoje dalyje iškeliamas klausimas, ar yra “žmogiška prigimtis”. Tai svarbus klausimas, kadangi atsakymas lemia daugelį teorijų apie visuomenę. Nutarus, kad “žmogiška prigimtis” yra agresyvi, galima padaryti išvadą, kad karai neišvengiami ir kad reikalinga stipri valstybė, kuri turėtų tramdyti karingą žmogaus prigimtį. Nutarus, kad “žmogiška prigimtis” yra taiki, geresne laikysime nuosaikios politikos besilaukiančią vyriausybę.

Kita teorija teigia, kad “žmogiška prigimtis” yra sudaryta iš dviejų labai skirtingų pusių. Pirmąją žmogiškos prigimties pusę sudaro visoms kultūroms būdingi esminiai poreikiai. Visais laikais visų kultūrų žmonės norėjo valgyti ir bendrauti.

Kita “žmogiškosios prigimties” pusė atsiskleidžia bandant šiuos poreikius patenkinti. Maisto poreikis yra nuolatinis ir universalus, tačiau pats maistas skirtingose vietose ir skirtingu laikmečiu labai skyrėsi. Tai, ką žmogus valgo, norėdamas numalšinti alkį, priklauso tiek nuo jo kultūroje vyraujančių kulinarijos tradicijų bei papročių, tiek ir nuo jo paties norų bei skonio.

Remiantis šia teorija, žmonių sukurtos socialinės institucijos ir politinės struktūros nėra užbaigtos ir pastovios, o gali kisti priklausomai nuo visuomenės poreikių.

Paklauskite mokinių, ar jų nuomone, yra “žmogiška prigimtis”, t.y. ar yra esminiai poreikiai, siekiai, norai ir instinktai, būdingi visiems žmonėms, visur ir visada? Jei “žmogiška prigimtis” yra, ar galima ją keisti? Ar “žmogiška prigimtis” yra pastovi, ar kintanti? Kitaip tariant, jei žmogus gimė agresyvus, ar galima jį pakeisti ir paversti taikiu? O jei žmogus gimė taikus, ar galima jį paversti agresyviu?

97. Socialinės patirties tyrimas **kultūra**

Pratimas **kultūros universalijos ir “žmogiška prigimtis”**

Čia pateikti apibendrinimai apie kultūrą yra plačiai paplitę. Kiekvienam tokiam apibendrinimui pateik po konkretų pavyzdį, kaip tai parodyta pratime.

Pratimas:

Apibendrinamasis teiginys: kultūra – tai elgesio stereotipai, išmokstami ankstyvoje vaikystėje.

Pavyzdys: naudojimasis tualetu.

Apibendrinimai:

1. Kai kuriose visuomenėse didžioji žmogaus veiklos dalis yra tikslinga: žmogus dirba, kad pasiektų užsibrėžtą tikslą, ir nenurimsta tol, kol jo nepasiekia.
2. Kai kuriose visuomenėse didžioji žmogaus veiklos dalis yra netikslinga: ją sudaro veiksmai, kurie patys savaime yra tikslas, o ne priemonė kitiems tikslams siekti.
3. Žmonių kultūroje yra sąmoningai suvokiamo elgesio sluoksnis ir sąmoningų, “savaime suprantamų” elgesio stereotipų dalis.
4. Tie, kurie išsižada savo kultūros, praranda buitines komfortą, socialinę padėtį ir saugumo jausmą.
5. Kultūra neapsprendžia biologinio maisto poreikio, tačiau nulemia tai, kuo, kada ir kaip žmogus maitinasi.
6. Skirtingos tautos ir visuomenės gali priklausyti tai pačiai kultūrai.
7. Kiekvienoje kultūroje yra subkultūros, kurias apibūdina tam regionui ar profesijai būdinga veikla ir laisvalaikio formos.
8. Skirtingų rasių atstovai gali priklausyti tai pačiai kultūrai, o tos pačios rasės – skirtingoms kultūroms.

aštunta dalis

1. Teisingumas; ar kiekvienas gauna tai, ko nusipelnė?
2. Teisingumas; yra tada, kai gerbiamos visų piliečių teisės
3. Ar yra skirtumas tarp suaugusiųjų ir vaikų?
4. Gyvenimas ir geras gyvenimas

1

pagrindinė idėja

teisingumas; ar kiekvienas gauna tai, ko nusipelnė ?

93 puslapyje aprašoma, kaip ponas Burčfildas teigia, kad teisingumas yra tada, kai "kiekvienas gauna tai, ko nusipelnė". Kitaip tariant, teisingumas yra tada, "kai kiekvienas gauna tai, kas jam priklauso". Kartais nesunku nustatyti, kas kam priklauso: pavyzdžiui, sergantį vaiką reikia gydyti, alkanam reikia maisto, visiems vaikams reikia išsilavinimo. Tačiau kas kam priklauso ar kas ko nusipelnė, ne visada lengva nuspręsti.

Sakydami, kad kažkas kažko nusipelnė, teigiame, kad tas žmogus turi į tai teisę. Tačiau ši teisė realybėje ne visada gali būti įgyvendinama. Nuskurdusiose, karo nuoniokotose šalyse sunku įgyvendinti žmonių teisę turėti maisto, pastogę ir darbo. Žodis "teisė" yra tuščias ir beprasmis, jei teisėtvarkos sistema negali užtikrinti, kad žmonių teisės nebūtų pažeidinėjamos. Kalbos apie atlyginimą žmonėms pagal jų nuopelnus taip pat yra beprasmės, jei gyvenimo sąlygos neleidžia to padaryti.

Aptardami šią problemą, sociologai lygina procesus, vykstančius individualioje šeimoje, su procesais, vykstančiais visuomenėje, t.y. "žmonijos šeimoje". Kiekvienoje šeimoje yra nebylus susitarimas, kuriuo remiantis tenkinami pagrindiniai kiekvieno šeimos nario poreikiai. Šeimos pajamos skirstomos atsižvelgiant į pagrindinius poreikius. Juos patenkinus, sprendžiamas klausimas, kaip paskirstyti likusius pinigus. Skirstoma pagal tai, ko kiekvienas nusipelnė ar užsitarnavo. Pinigų likutis gali būti skirtas Nensei, kad ši galėtų susitaisyti dantis, ar poniai Džons, kuri nori nusipirkti paltą, ar dvidešimtmečiui Ralfui, kad šis įsigytų naują automobilį. Norint teisingai paskirstyti likusius pinigus, reikia atsižvelgti į tai, kiek kiekvienas iš šių žmonių nusipelnė. Tačiau nuopelnų kriterijus negali padėti įvertinant, kuris žmogus yra labiausiai nusipelnęs. Be to, gėrybių paskirstymas pagal nuopelnus konkrečioje visuomenėje arba visame pasaulyje yra sąlygotas ir kitų faktorių. Paskirstymas priklauso ne tik nuo nuopelnų, bet ir nuo turimų išteklių ir tos visuomenės narių poreikių.

98. Pratimas kas yra teisėta?

1. Ar žodis "teisėtas" gali būti vartojamas kalbant:
  - a. ir apie žmones, ir apie politiką;
  - b. tik apie politiką;
  - c. tik apie žmones;
  - d. nei apie žmones, nei apie politiką?
2. Ar žmonių veiksmai gali būti vadinami "teisingais" arba "neteisingais", o politika – "teisėta" ar "neteisėta"?
3. Jei politika yra bešališka, ar ji yra "teisėta"?
4. Ar asmuo, bandantis įgyvendinti teisėtą politiką, gali naudotis neteisingomis priemonėmis?
5. Ar asmuo, bandantis įgyvendinti neteisėtą politiką, gali naudotis teisingomis priemonėmis?
6. Ar įmanoma visuomenė, kurioje piliečiai būtų dori, bet joje vykdoma neteisėta politika?
7. Jei visuomenėje būtų vykdoma teisėta politika, ar jos piliečiai ir toliau būtų nedori?
8. Ar Tu perki parduotuvėje, kurios tvarka pasitiki, nors Tave aptarnaujās pardavėjas ir atrodo nepatikimas? Jei taip, ar galima teigti, kad bendra tvarka svarbesnė už atskirų žmonių veiksmus?

99. Diskusijos planas ar teisingumas yra tada, kai visi gauna tai, ko nusipelnė?

1. Jei per pilietinio ugdymo pamokas kiekvienas mokinys gautų tokį pažymį, kokio nusipelnė, kiek būtų dešimtukų, devintukų ir t.t.? O kiek yra iš tikrųjų?
2. Jei kiekvienam mokiniui būtų skiriama tiek asmeninio mokytojos dėmesio, kiek jis nusipelnė, ar mokiniui būtų skirta tiek pat dėmesio, jei šis būtų skirstomas pagal tai, kam ir kiek jo reikia? (Ar Tau skiriama tiek dėmesio, kiek nusipelnei, ar tiek, kiek Tau jo reikia?)
3. Kas atsitiktų, jei kiekvienam mokiniui būtų skiriama tiek kitų mokinių dėmesio, kiek jis nusipelnė?
4. Kas atsitiktų, jei kiekvienam mokiniui kiti mokiniai padarytų tiek blogo, kiek šis nusipelnė?
5. Jei mokytoja kiekvieną mokinį norėtų įvertinti pagal tai, kiek šis nusipelnė, ji turėtų atsižvelgti į mokinio:
  - a. pasiekimus;
  - b. ne tik pasiekimus, bet ir pastangas;
  - c. pastangas;
  - d. kažką kita (ką?).
6. Ar yra dalykų, kuriuos Tu turi, bet jų nenusipelnei?
7. Ar yra dalykų, kurių Tu nusipelnei, bet neturi?
8. Ar nekalti žmonės kartais nukenčia nepelnytai? (Pavyzdžiui, gimsta vaikai, sergantys įvairiomis ligomis.) Kai taip atsitinka, ar tai teisinga?
9. Ar kiekvienas šeimos narys gali naudotis visais privalumais, kuriuos teikia šeima, kaip institucija?
10. Ar kiekvienas žmonių giminės atstovas gali naudotis visais privalumais, kuriuos teikia visuomenė?

pagrindinė idėja

teisingumas yra tada, kai gerbiamos visų piliečių teisės

93 puslapyje rašoma, kad Franė pasiūlo tokį teisingumo apibrėžimą: "teisingumas yra tada, kai gerbiamos visų žmonių teisės." Šis teiginys gal ir teisingas, tačiau tautologiškas. Apibrėžimas yra tautologiškas tada, kai tas pats dalykas pasakomas du kartus, tik kitais žodžiais. Pavyzdžiui, kai kas gali teigti, kad "mąstymas – tai operavimas mintimis". Išgirdus tokį atsakymą, iškart kyla klausimas: "o kas yra operavimas mintimis?" Atsakymas – "mąstymas". Arba kitas pavyzdys: kas yra "priežastis"? "Priežastis yra tai, kas sukelia pasekmes." O žodį "pasekmės" apibrėžiame kaip "tai, ką sukėlė priežastys".

Kyla klausimas, ar Franės teiginys tikrai tautologiškas. Atsakymas priklauso nuo to, ar žodžiai "teisingumas" ir "žmogaus teisės" tikrai apibrėžiami vienas kitu. Jei sakydama: "žmogaus teisės" Franė turi omenyje "teisingumą, kurį žmogui turi užtikrinti visuomenė", tai šis teiginys yra tautologiškas. Ginčytina, ar galima Franės teiginį pasakyti netautologiškai. Jūsų mokiniai gali pabandyti.

100. Pratimas teisės

Pabrauk žodį, kuris, Tavo nuomone, labiausiai tinka aprašytai situacijai. (Gali tikti keletas atsakymų, arba netikti nė vienas.)

1. Piliečiai turi (teises, privilegijas), kurias jiems garantuoja konstitucija.
2. Tai Tavo (teisė, pareiga) kasdien eiti į mokyklą.
3. Tai Tavo (teisė, pareiga) išsimokslinti.
4. Kai žmogus, turintis teisę žinoti, ko nors Tavęs paklausia, Tu (turi teisę, esi įpareigotas) sakyti tiesą.
5. Tai yra daktaro (teisė, privilegija) sužinoti apie Tave asmeniškumus dalykus.
6. Artimi žmonės turi vienas į kitą daugiau (teisių, privilegijų) nei nepažįstami.
7. Jei eismo reguliuotojas mato dideliu greičiu atvažiuojančią mašiną, jis (turi teisę, privalo) neleisti pėstiesiems eiti per gatvę.
8. Įsivaizduok, kad nori užsidirbti pinigų, todėl savaitgaliais dirbi pardavėju, nešiojančiu prekes į namus. Šokoladinius traškučius Tu perki po 50 centų, o parduodi po 1 litą. Tačiau traškučių kaina pakyla iki 60 centų. Tu (turi teisę, galimybę, privalai, esi įpareigotas) pardavinėti traškučius po 1 litą 20 centų.
9. Įsivaizduok, kad yra ta pati situacija, tačiau traškučių kaina nukrito iki 40 centų. Todėl (turi teisę, galimybę, privalai, esi įpareigotas) pardavinėti traškučius po 80 centų.
10. Kartais žmonės savo (teises, privilegijas) turi ginti teisme.

101. Diskusijos planas teisingumas yra tada, kai gerbiamos visų piliečių teisės

1. Ar gali kitas žmogus, grubiai pažeisdamas Tavo teises, tuo pat metu elgtis su Tavimi teisėtai?
2. Ar gali kitas žmogus, nepažeisdamas Tavo teisių, tuo pat metu elgtis su Tavimi neteisėtai?
3. Ar dažnai žmonės gerbia Tavo teises, patys nežinodami, jog tai daro?
4. Ar dažnai žmonės pažeidinėja Tavo teises, patys nežinodami, jog tai daro?
5. Ar žmonės turi tokių teisių, apie kurias jie nežino, arba tokių, kurioms jie nepitaria?
6. Ar visuomenė elgtųsi teisėtai, jei reikalautų, kad kiekvienas mokėtų tokius mokesčius, kokius gali mokėti, ar teisingiau būtų mokesčių dydį nustatyti pagal kitus kriterijus?
7. Ar visuomenė elgtųsi teisėtai, jei visas gėrybes kiekvienam paskirstytų pagal poreikius, ar teisingiau būtų paskirstyti po lygiai?
8. Jei asmuo būtų pripažintas padaręs nusikaltimą, ar teisinė sistema vis tiek turėtų ginti jo teises?
9. Ar teisingoje visuomenėje yra gerbiamos kiekvieno žmogaus teisės?
10. Ar visuomenė, kurioje gerbiamos kiekvieno žmogaus teisės, yra teisinga?

102. Pratimas piliečių teisės

Greta kitų politinių ir socialinių teisių piliečiai turi dar ir šias:

1. Teisę gyventi bet kurioje šalies vietoje.
2. Teisę dirbti bet kokį darbą (turint pakankamą kvalifikaciją).
3. Teisę tuoktis ir turėti vaikų.
4. Teisę gauti nemokamą išsilavinimą valstybinėje mokykloje.
5. Teisę stoti į politines partijas, sąjungas ir kitokias teisėtas organizacijas.

Klasėje aptarkite kiekvieną iš šių teisių.

1. Teisė gyventi bet kurioje šalies vietoje.

Kuriose vietose šie žmonės negalėtų laisvai gyventi?

- a. seni žmonės, gyvenantys senelių prieglaudose;
- b. buvę narkomanai, gyvenantys reabilitacijos ligoninėse;
- c. šeima, turinti daug mažų ir triukšmingų vaikų;
- d. kitataučių šeima;
- e. nelegalūs pabėgėliai iš Azijos valstybių;
- f. nusikaltę paaugliai, gyvenantys perauklėjimo įstaigoje.

2. Teisė dirbti bet kokį darbą (turint pakankamą kvalifikaciją).

Kokiuose darbuose šie žmonės negalėtų dirbti?

- a. atsisakantys mokėti socialinio draudimo mokesčius;
- b. moterys, norinčios dirbti fizinį darbą;
- c. komunistų partijos nariai;
- d. teistieji;
- e. penkiolikmečiai;
- f. septyniasdešimtmečiai;
- g. ne Lietuvos piliečiai;
- h. nemokantys lietuvių kalbos.

3. Teisė tuoktis ir turėti vaikų.

Ar šie žmonės gali laisvai pasinaudoti teise tuoktis ir turėti vaikų?

- a. šešiolikmečiai vaikinai;
- b. keturiolikmetės merginos;
- c. psichiniai ligoniai;
- d. neįgalieji;
- e. ne Lietuvos piliečiai;
- f. žmonės, kurie jau buvo vedę;
- g. elgetos;
- h. nuteistieji, atliekantys bausmę kalėjime.

4. Teisė gauti nemokamą išsilavinimą valstybinėje mokykloje.

Ar visada šie žmonės turi galimybę gauti gerą išsilavinimą?

- a. nelegalių pabėgėlių vaikai;
- b. kitataučių vaikai;
- c. elgetų ir vargingai gyvenančių žmonių vaikai;
- d. našlaičiai;
- e. psichiškai nesveiki vaikai;
- f. negabūs vaikai.

6. Teisė stoti į politines partijas, sąjungas ir kitas teisėtas organizacijas.

Ar šie žmonės gali laisvai pasinaudoti teise stoti į teisėtas organizacijas?

- a. teistieji;
- b. dvylikamečiai;
- c. fašistinių pažiūrų žmonės;
- d. moterys;
- e. ne Lietuvos piliečiai;
- f. elgetos;
- g. mažumų grupių nariai;
- h. rasistai.

3

pagrindinė idėja

ar yra skirtumas tarp suaugusiųjų ir vaikų?

Tarp vaikų ir suaugusiųjų yra daugybė skirtumų. Tačiau iškyla keletas klausimų. Ar šie skirtumai yra kiekybiniai, ar kokybiniai? Ar tarp vaikų ir suaugusiųjų yra daugiau panašumų, ar skirtumų?

Kai kurie skirtumai, tokie kaip ūgis, fizinė jėga, yra akivaizdūs. Tačiau šie skirtumai yra kiekybiniai, po keleto metų vaikai pasieks tokį pat išsivystymo lygį, kaip ir suaugusieji. Kokybinio skirtumo pavyzdžiu gali būti esminis skirtumas tarp žinių, kurias turi suaugęs žmogus ir naujagimis. Tačiau ir šis teiginys gali būti ginčytinas.

Kai kuriais aspektais vaikai ir suaugusieji yra panašūs: tiek vaikai, tiek suaugusieji išgyvena stiprias emocijas ir jausmus bei, nepaisant amžiaus, siekia įtvirtinti savo asmenybę.

Ponia Viljams sako, jog ji nejaučia skirtumo tarp vaikų ir suaugusiųjų. Teisėjas Bartas, kuris anksčiau buvo įsitikinęs, jog tarp vaikų ir suaugusiųjų yra esminis ir nepaaiškinamas skirtumas, dabar mano, kad tokio skirtumo nėra. Tačiau j klausimą, ar tarp vaikų ir suaugusiųjų yra skirtumų, sunku atsakyti trumpai ir vienareikšmiškai. Ši tema ginčytina, ir ją reikia patyrinėti išsamiau.

103. Diskusijos planas   **suaugusieji ir vaikai**

1. Ar suaugusieji prisimena, kokie jie buvo vaikystėje?
2. Ar prisimeni, koks buvai prieš dešimt metų?
3. Ar žmonės pamiršta savo vaikystę todėl, kad ji buvo labai seniai, ar todėl, kad nenori jos prisiminti?
4. Ar Tu nori greičiau užaugti? Kodėl?
5. Kaip manai, ar yra suaugusiųjų, kurie norėtų sugrįžti į vaikystę?
6. Ar yra suaugusiųjų, kurie niekada neturėjo vaikystės, nors, žinoma, jie taip pat buvo vaikai?
7. Jei yra žmonių, kurie neturėjo vaikystės, tai gal yra ir tokių, kurie niekada netampa suaugusiais?
8. Ar kai kurie vaikai, tapę suaugusiais, labai nusivilia pasibaigus puikiai vaikystei, o kiti jaučiasi laimingi, kad baigėsi liūdna vaikystė?
9. Ar suaugę žmonės atranda daug naujų dalykų, kurių jie nežinojo vaikystėje?
10. Jei suaugę žmonės greičiau pasens, tai kodėl dauguma vaikų nori jais tapti?
11. Ar galima sakyti, kad taip, kaip vaikai atranda suaugusiųjų pasaulį, kai kurie suaugusieji iš naujo "atranda" vaikystę?
12. Ko reikia suaugusiems, kad galėtų geriau suprasti vaikus ir sėkmingiau su jais bendradarbiauti?
Ko reikia vaikams, kad galėtų suprasti suaugusiuosius ir sėkmingiau su jais bendradarbiauti?

104. Pratinimas **bausmės paaugliams ir suaugusiems**

Užpildyk šią lentelę. Kaip, padarę šiuos nusikaltimus, bus nubaustas trylikametis, o kaip suaugęs žmogus?

Pažeidimas	<u>Bausmės suaugusiajam</u>			<u>Bausmės trylikamečiui</u>		
	Jokių bausmių	Pataisos darbai	Kalėjimas	Jokių bausmių	Pataisos darbai	Kalėjimas
1. Smulki vagystė						
2. Apiplėšimas						
3. Buvimas blogose kompanijose						
4. Kūno sužalojimas peštynėse						
5. Pabėgimas iš namų						
6. Greičio viršijimas sukėlus autoavariją, kurioje žuvo žmonės						

Dabar savo atsakymus palygink su kitų mokinių atsakymus.

Į diskusiją pasikvieskite kokį nors žmogų, pvz., teisininką, socialinį darbuotoją, policininką ir t.t., išmanantį apie įstatymus, nustatančius teises normas paaugliams. Kartu su šiuo specialistu aptarkite, ar jūs teisingai užpildėte lentelę.

Paprašykite jo atsakyti į šiuos klausimus:

1. Kaip jūs apibendrintumėte, kokie yra skirtumai tarp bausmių, skiriamų paaugliams ir suaugusiems?
2. Ar jūs manote, kad bausmės paaugliams ir suaugusiems turi skirtis?
3. Ar kai kuriais atvejais paaugliai yra baudžiami taip pat, kaip ir suaugusieji?
4. Ar kai kuriais atvejais suaugusieji yra baudžiami taip pat, kaip ir paaugliai?

Mokytojui: Remiantis įstatymais, tik keturi iš išvardytų pažeidimų laikomi nusikaltimais: smulki vagystė, apiplėšimas, kito asmens sužalojimas ir netyčinis nužudymas. Suaugusieji už šiuos nusikaltimus sodinami į kalėjimą. Trylikamečiai į perauklėjimo įstaigas gali būti nukreipti už visus šešis pažeidimus.

4

pagrindinė idėja gyvenimas ir geras gyvenimas

96 puslapyje rašoma, jog Markas kelia klausimą, kuo skiriasi "gyventi" ir "gyventi gerai". Žmogui neužtenka vien gyventi, nes tik gyventi – reiškia egzistuoti, kaip egzistuoja ir kitos gyvos būtybės, pavyzdžiui, medžiai. Žmonės turi galimybę rinktis gero gyvenimo alternatyvą rūpindamiesi savo gyvenimo kokybe.

Pono Burčfildo tėvas tvirtina, kad gyvenimo kokybę galima pagerinti, gerinant socialines sąlygas. Zukės klausimas pabrėžia žmogaus sugebėjimą suvokti ir įvertinti savo veiksmų prasmę. (Prisiminkime, kad, Zukės nuomone, laisvas žmogus yra tas, kuris gali elgtis taip, kaip jam atrodo tinkamiausia.) Taip socialinių sąlygų gerinimo idėja siejasi su žmogaus laisvės samprata. Pripažinęs, kad socialinis teisingumas reikalauja pagerinti žmogaus gyvenimo sąlygas, ponas Burčfildas pritaria Zukės laisvės sampratai.

Markas paliečia jau pirmoje dalyje nagrinėtą temą: kai kuriose veiklos rūšyse, tokiose kaip sportas, mąstymas ir veikla yra neatskiriama susiję. Jis mano, kad šis principas tinka socialinėje bei politinėje srityje. Šiuolaikinėje visuomenėje protas ir jėga retai dera. Politinės problemos paaštrėja todėl, kad protingieji neturi jėgos, o turintys jėgą neturi proto. Markas mano, kad situacija, kai valdantieji įkūnys savyje jėgos ir proto vienybę, yra neįmanoma.

105. Pratinimas gyvenimas ir geras gyvenimas

Ponas Burčildas tvirtina, kad gyvenimo kokybę lemia socialinės sąlygos. Kaip ir kokiais faktoriais skirtingose vietovėse reiškiasi gyvenimo kokybė? Kur šie socialinio gyvenimo aspektai labiausiai išreikšti?

Lentelę pildyk remdamasis ne statistiniais duomenimis, o savo nuomone. Duomenis įrašyk procentais. Kiekvienos eilutės suma turėtų būti 100 procentų.

	Sostinėje	Kituose dideliuose miestuose	Mažuose miesteliuose ir kaimuose	Nežinau
1. Geriausias mokyklos	0	0	0	0
2. Geriausi universitetai	0	0	0	0
3. Blogiausias mokyklos	0	0	0	0
4. Žemiausias pragyvenimo lygis	0	0	0	0
5. Daugiausia darbo vietų	0	0	0	0
6. Geriausias parduotuvės	0	0	0	0
7. Žemiausias nusikalstamumas	0	0	0	0
8. Geriausias sąlygos auginti vaikus	0	0	0	0
9. Geriausias aprūpinimas būstu	0	0	0	0
10. Daugiausia kultūrinių renginių	0	0	0	0
11. Geriausi restoranai ir barai	0	0	0	0
12. Geriausi parkai ir žaidimų aikštelės	0	0	0	0
13. Geriausias ligoninės	0	0	0	0
14. Geriausias viešasis transportas	0	0	0	0
15. Geriausia policija ir kitos tarnybos	0	0	0	0
16. Mažiausia netolerancijos ir diskriminacijos	0	0	0	0

Peržiūrėk lentelę. Kuris iš paminėtų socialinio gyvenimo aspektų ryškiausias ten, kur Tu gyveni?

Aptarkite tą socialinio gyvenimo aspektą, kuris jūsų gyvenamoje vietovėje išreikštas silpniausiai. Nustatykite faktorius, kurie gali paskatinti šio socialinio aspekto vystymąsi. Pavyzdžiui, žemas nusikalstamumo lygis bei gerai organizuotas kultūrinis visuomenės gyvenimas gali lemti gimstamumo toje vietovėje didėjimą.

Po to aptarkite, kaip vietovėje, kurioje jūs gyvenate, gali būti išvystyti minėtieji faktoriai. Aptarę šiuos klausimus, apie savo tyrinėjimų rezultatus papasakokite kitiems klasės mokiniams.

Kai bus išklaustyti visi pasakojimai, nuspręskite, ar žmonės jūsų gyvenamoje vietovėje gyvena gerai. Kodėl taip manote?

106. Diskusijos planas gyvenimas ir geras gyvenimas

1. Ar žmonės nuo augalų ir medžių skiriasi tuo, kad gyvena, o medžiai ir kiti augalai – ne? O gal medžiai ir kiti augalai taip pat gyvena?
2. Ar žmonės nuo žuvų skiriasi tuo, kad turi jutiminius organus, o žuvis neturi? O gal žuvis taip pat juos turi?
3. Jei žmonės, kaip ir kitos gyvos būtybės, gyvena, jaučia, maitinasi, kvėpuoja ir virškina, tai kuo žmonės skiriasi nuo kitų būtybių?
4. Sakoma, kad žmonės mąsto, o kitos būtybės – ne. Ką reiškia teiginys, kad žmonės mąsto: ar tai, kad jie turi minčių, ar tai kad gali protingai elgtis?
5. Teigiama, kad žmonės nuo kitų gyvų būtybių skiria gebėjimas protingai elgtis. Bet ar kiekvienas žmogus turi tokį gebėjimą?
6. Jei mąstymas apsprendžia gyvenimo kokybę, tai ar tie, kurie nesivadovauja protu, gyvena?
7. Ar tie, kurie vadovaujasi protu, gyvena gerai?
8. Pateik pavyzdžių, kai žmonės gyvena vadovaudamiesi protu, tačiau negyvena gerai.
9. Ar žmonės, kurie vadovaujasi tik protu, yra geri?
10. Ar žmonės, kurie gyvena nesivadovaudami protu, gali būti geri?
11. Ar visuomenė, kurios politika ir institucijų veikla yra pagrįsta protu, gali būti gera?
12. Ar gali būti gera tokia visuomenė, kurios politika ir institucijų veikla nėra paremta protu?
13. Ar individui geriau gyventi toje visuomenėje, kurios politika ir institucijų veikla paremta protu, ar toje, kurios veikla nėra pagrįsta protu?

markas

Visuomenės tyrimas

SI 22. Tiražas 3 000 egz. Užsakymas .347
Išleido UAB "Kronta", Pylimo 38/1, 2001 Vilnius.
Spausdino AB "Vilspa", Viršuliškių skg. 80, 2056 Vilnius.

Amerikiečių edukologo M. Lipmano ir jo kolegų sukurtos višiuomenės tyrimo programos "Markas", sudarytos iš filosofinio vadovėlio-romano ir mokytojo knygos, integralumas išreiškia pilietinio ir dorinio ugdymo vientisumo principą. Programos ašis yra vadovėlis-romanas "Markas", kuriame aprašomas vidurinės mokyklos vyresniųjų klasių mokinių gyvenimas, kuriame formuojasi, kinta ir yra analizuojamos įvairiausiose situacijose kylančios dorinės bei socialinės problemos. Vadovėlyje romane nagrinėjamos teisingumo, laisvės, demokratijos, autoriteto, šeimos, įstatymo ir nusikaltimo, draugystės, biurokracijos, socialinės diferenciacijos ir kitos temos. Šių temų analizės ir diskusijų organizavimo metodiką eksponuoja filosofinį romaną lydinti mokytojo knyga, kurioje pateikiama išsami dialogų, disputų, analizės metodų, klausimų, situacinių testų-žaidimų praktinė sistematika ir teorinė apžvalga.

Skirta pilietinio ugdymo, etikos ir filosofijos pamokoms.

Šios knygos yra projekto "Filosofija vaikams" sudėtinė dalis. Lietuvoje projektą vykdo Edukacinis centras Filosofija vaikams, remiamas Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos bei UNESCO.